

Miklós Jósika

ABAFI

NOSTRIMUS
Split, 2011.

SLOVO IZDAVAČA

Izvod iz teksta gospodina Gernsbacka, suvremenika Nikole Tesle:

Osmijeh koji osvaja izbija mu iz prodornih svijetlih, plavosivih duboko usađenih očiju. Opčinjava vas i u tren oka se osjećate prisno. Nikad ne nosi nakit, govori vrlo visokim glasom, brzo i uvjerljivo.

Njegova je jedina mana plemenitost. Čovjek kojega su neupućeni nazivali jalovim sanjarom zaradio je više od milijun dolara i sve ih potrošio na nove izume.

Gernsback

Izvod iz suvremenoga intervjua s Nikolom Teslom (zasnovanog na stvarnim podacima):

- Vi svoje izume nikad niste naplatili. Da jeste, bili biste najbogatiji čovjek svih vremena.

- Da, ali meni je sasvim jasno da su mi sva otkrića koja sam imao - poklonjena. Stoga sam ih lako i poklonjao.

- Znači, iz tog ste razloga odbili i Nobelovu nagradu, koju ste trebali dijeliti s Edisonom?

- O ne, novac te nagrade bio mi je i te kako potreban za nove izume, no nisam mogao stati uz čovjeka koji je mojom izmjeničnom strujom ubijao nedužne mačke, pse, konje, pa čak i slonove po New Yorku, ne bi li pokazao koliko je moja izmjenična struja opasna.

- Dobro, izumi su vam darovani, ali što je s Vašim vremenom? Amerikanci kažu, vrijeme je novac. Godine i godine ste provodili u laboratoriju.

- Da, ali tako sam sretan zbog toga. Ne mogu ni zamisliti plemenitiji način provođenja vremena.

- Nije Vas previše pogađalo to što su drugi potpisivali Vaše izume, što su Vam krali?

- Žao mi jest, ali samo radi dobrobiti čovječanstva. Da sam dobio sav taj novac, ne bih ovisio o egoističnim financijerima i sigurno bih uspio svijetu ostaviti bežični prijenos električne energije. Kao i mnoge druge izume, koji su došli poslije.

- Kako ste se uspjeli ne osiliti, a toliko ste uspješni?

- Da, svijet je prepun bakterija slave i mnogi su se inficirali njome, ali ja sam, eto, nekako izbjegao toj bolesti.

- Najvažniji produkt stvaralačkog uma jest izum. Krajnji je cilj pronalazaštva potpuno ovladavanje prirodom i iskorištavanjem njezinih sila za dobrobit čovječanstva.

Tesla

Ovi navodi Tesli svakako priskrbuju epitet - »velika duša«.

U želji da pronađemo još potvrda u tom pravcu, sjetili smo se romana *Abafi* za koji je sam Tesla rekao da mu je unaprijedio život.

Jasno je da izbor djela otkriva mnogo toga o onome tko ga preporučuje.

Tragajući za *Abafijem*, ubrzo smo shvatili da prijevoda tog romana nema ni na engleskom.

Bilo nam je to zanimljivo s obzirom da je Tesla živio u Americi.

Kako to da se nitko od njegovih američkih obožavatelja nije sjetio prevesti taj roman?

To je bio trenutak koji nas je potaknuo da napravimo sve što možemo kako bi se roman mogao čitati i na hrvatskom jeziku.

Konačno smo pronašli primjerak romana na staromadžarskom jeziku i prihvatili se izdavačkog posla.

Rezultat imate u ruci.

Abafi se već prevodi i na engleski.

Dodatno nam je zadovoljstvo što se sav naš trud poklopio s proslavom sto pedeset i pete godišnjice rođenja Nikole Tesle.

Uživajte!

U Splitu, 11. lipanj 2011. godine

Dragi čitatelji, prije nego vam ruka segne za sljedećim stranicama ovoga romana, zastanite tren kako biste se upoznali s činjenicom da ga je čitao i Nikola Tesla, glasoviti izumitelj na polju elektrotehnike, jedan od naših najpoznatijih znanstvenika, rođen u Smiljanu, nedaleko od Gospića, u Lici. Činjenicu nam otkriva sam Tesla u svojoj autobiografiji *Moji pronalasci* u kojoj, opisujući svoj život, u odlomku o svom djetinjstvu i mladosti, zahvaljuje što mu je roman *Abafi* došao u ruke i ojačao mu snagu volje da se odupre i uspostavi kontrolu nad svojim porivima i povrati samopoštovanje.

Stoga, Muzej Like Gospić i Memorijalni centar »Nikola Tesla« Smiljan žele iskazati svoje zadovoljstvo mogućnošću sudjelovanja u ovom izdavačkom projektu.

Veliku zahvalnost izričemo izdavaču, Nostrimus d.o.o. Split, i prevoditelju Lingua-soft d.o.o. Split na njihovom vrijednom radu kako bi ovo djelo ugledalo svjetlo dana i na hrvatskom jeziku.

Vesna Bunčić,
ravnateljica Muzeja Like Gospić

Jósika: *Abafi*, 1836.

A B A F I

- ROMAN -

S mađarskog prevela
Angela Đurđica (Györgyi) Bubreg

PREDGOVOR

Ovime u ruke čitatelja dajem jedan opis duše. On upućuje na ozbiljne stvari i želi dokazati da se jakom voljom može pobijediti sve podlo, da je put k savršenstvu težak i da se često vraćamo na uobičajeno zlo: ali, na kraju, duševna snaga pobjeđuje, ako zna htjeti.

Iako u ovoj priči opisujem nutarnji život, nastojao sam mu dati i vanjsku živost te ozbiljnu usmjerenost cijele priče nizati pomoću potpuno različitih situacija jedne priče u kojoj je više istinitoga no izmišljenoga i u kojoj računam na zanimanje kako širokoga sloja čitateljstva, tako i obrazovanijih čitatelja. Jesam li to dobro učinio, jesam li uspio u svojoj dobroj namjeri, procijenit će čitateljska publika.

- PRVI DIO -

SEOSKA NASTAMBA

Podi, Sam! — rekla je ona.

Walter Scott

Alvincz je jedno od najmanjih naselja u Erdelju, u prekrasnoj dolini rijeke Maroš. Okružuju ga plodne oranice, obećavajući bogatu žetvu marljivom zemljoradniku: s druge strane Maroša uzdižu se jarko zeleni vinogradi iza kojih se naziru jednostavni slamnati krovovi Borberek, koji pak leži preko puta.

U središtu naselja vidljive su stare zidine nekadašnjeg kneževa dvorca koji je za vrijeme naše priče još bio cjelovit. Sada stoje još samo dva visoka krila zgrade; u jedno od njih možemo ući kroz vrata ispod visokih nadvratnica; drugo je danas ruševina i služi samo kao skladište. U jednom kutu toga dijela još su vidljivi ostatci zidina dvorane u kojoj je Juraj Utješenović-Martinuzzi ubijen i izbačen kroz prozor, gdje je njegovo truplo dulje vremena ležalo nepokopano.

Na zapadnome dijelu toga sela stajala je niska, jednostavna seoska nastamba, s tamnim, napola oličenim zidovima, kakve i danas možete vidjeti u mnogim naseljima udaljenima od ceste. Visok strm krov, dimnjak obložen šindrom, trijem širine jedva lakta i pol, a uske stube koje vode do njega sklepane od bezobličnih cjepanica. Na trijemu poduprtom grubo isklesanim gredama, s desne strane stoji napola otvorena žitnica, a na njezinu poklopcu hrpe konoplje; pored njega s desne strane stoji bačva s loše postavljenim obručima, čije vapnom obojene dužice, koje se pri vrhu razdvajaju, ukazuju na njezin sadržaj: s lijeve strane klupa s debelim klimavim nogama; pored vrata koja vode u predsoblje s druge strane stajalo je drndalo za konoplju i dvije niske stolice. Dalje od njih kokoši i pilići kupili su rasuto zrnje zobi i ječma.

Ta jednostavna nastamba bila je okružena ogradom od letava čije su dijelove vrijeme i loši susjedi prorijedili toliko da je mjestimice postala rešetkastom. S lijeve strane maloga

dvorišta nalazila se staja natkrivena slamom, a pored nje staja bez kapije za kola; malo dalje stajao je plast sijena i dva svinjca sa svojim stanovnicima koji su cijelo vrijeme roktali i ponekad bi pomolili svoje nosove.

Zgrada se sastojala od triju soba i pretkomore u kojoj se skrivala kuhinja u svojoj zadimljenoj usamljenosti. Danas se, naime, ne vidi ni vatra u ognjištu ni lonac, a ni gazdarica koja žurno priprema hranu; na zidovima je samo u lijepome neredu visjelo nekoliko lonaca, kutlača i sličnih potrepština. U sobi lijevo od kuhinje stanovala je jedina sluškinja kuće, jedna starica. S desne strane bile su dvije sobe: jedna je gledala na dvorište, a jedini prozor druge sobe gledao je na korovom zarastao šljivik. Soba prema dvorištu bila je prostrana; gotovo osminu sobe zauzimala je velika otvorena peć koja je istovremeno služila i kao kamin. Nasuprot peći nalazio se namješteni krevet s jastucima s grubim crvenim vezom, na kojima su mjestimice bili vidljivi tragovi nekadašnjega šarenog bojenja. Uza zid, u kojem su se nalazila dva kositrena prozora ukrašena karikama, stajale su obojene škrinje, kuhinjski ormar neobičnog oblika te nekoliko drvenih stolica; prostor uza zid nasuprot ulazu zauzimao je dugačak hrastov stol. Sve je to ukazivalo na ispodprosječan, neugodan položaj posjednika kuće.

Gospođa Timár, udovica gospodina Istóka Timára, nekadašnjega bilježnika naselja, posjedovala je tu nastambu zajedno s jedinim sinom, Miškom Timárom, koji je danas, vrativši se doma nakon tri godine učenja, svoje vrijeme kratio radovima oko kuće, spavanjem, a povremeno i obilaskom seoske birtije Kod hromog pijetla.

Visoka, mršava, pokretna starica tamnih očiju i vrlo pametna lica u koje je proteklih šezdeset godina uklesalo svoje uobičajene bore, sjedila je uz peć; na glavi je imala tamnoplavu maramu. Iznad košulje koja je svojom prljavosti odavala da se već približava subota, nosila je crni otvoreni prsluk i suknju slične boje, zaštićenu s prednje strane pregačom izrađenom od domaćega platna, čija je čistoća bila u suprotnosti s pohabanim izgledom ostalih odjevnih predmeta na ženi. Njezine tužne crte lica, nemirno osluškivanje, često približavanje prozoru dali su naslutiti da nekoga iščekuje.

Njezin sin, Miška, dečko od svojih dvadesetak godina, sjedio

je na jednoj od obojenih škrinja. Njegovo zurenje pred sebe i napučene usnice ukazivale su na to da je nečim uvrijeđen. Nosio je plave hlače od grube tkanine te dolamu bez rukava od materijala slične boje.

»Bože!« – rekla je starica ustavši i dogegavši se do jednog od prozora. – »Još uvijek ne dolaze ni Šari, a ni susjed. Jadni Zsiga, zauvijek je izgubljen! Što mi je činiti?« – govorila je prigušenim glasom, s rukama prekriženima preko glave.

»Hej« – odgovorio je Miška – »ne tugujte, majko! Dječak od devet godina neće se izgubiti tako lako. A on je i inače snalazljiv: možda je namjerno pobjegao od kuće!«

»Oh« – jadikovala je starica plačućim glasom – »dao Bog da tako bude! Možda bi se napokon vratio. Ali bojim se da je zalutao negdje u šumi, pojest će ga vuk ili će umrijeti od gladi. Eh, sine moj, jedno dijete bit će tebi na duši! Nisi ga tražio toliko marljivo koliko si trebao.«

Miška je ljutito ustao sa škrinje s tulipanima. »Majko!« – rekao je. »Ponovno vam kažem, dijete nije izgubljeno; neće grom u koprive. Prisjetite se, neki dan kad ste po njemu udarili preslicom, rekli ste: »Neće to zauvijek trajati!«

»To je tako, ali što će reći njegova majka kada dođe? A to se može dogoditi svaki čas. Miška, ne budi lijen, obiđi još jednom šumu, raspitaj se u okolici o njemu.«

Zatim je starica, otvorivši jednu od škrinja, dignula poklopac bočnoga odjeljka škrinje te je izvukla jedan mjehur. »Evo, sine! Sve što sam uspjela skupiti za dvije godine; lijepi novi srebrnjaci! Mogao bi kupiti devet teških gumba za svoju zelenu dolamu: tvoje je ako pronađeš Zsigu.«

Nasljednik kuće nakesio se, bacivši pogled na novac. »Neka bude!« – rekao je nataknuvši šešir na glavu. – Idem, osedlat ću sivonju: ali ako ga ne pronađem, nemojte me kuditi, majko!«

Starici je, čini se, laknulo. Dok joj je sin odlazio, ona je ponovno sjela uz peć i nastavila plesti. Staricu je snašla velika briga: mali Zsiga nije bio njezin sin. Prije četiri godine, jedne kasne jesenske večeri, posjetila ju je mlada žena s malim Zsigom; povjerila joj je djetesce na čuvanje. Otada je dolazila više puta i nikada nije došla praznih ruku, nego uvijek s obećanjima. S obzirom na to da bi s vremena na vrijeme ispunila obećanja, ona su za staricu imala vrijednost novca. Tko su bili

otac i majka djetesca? Nije znala. Činilo se kako nad njegovim rođenjem lebdi velika tajna; ali po onoj velikoj ljubavi koju je žena koja ga je predala imala prema malome Zsigi, lako bi se u njoj moglo prepoznati njegovu majku koja joj je dala posebne upute za svoga sina. »Odgoji« – govorila je često staroj gospođi Timar – »mog Zsigu da izraste u jakog i na sve otpornog muškarca. Nemoj ga štedjeti od poteškoća; neka bude sposoban podnositi zimu i vrućinu, glad i žeđ; neka bude radišan i sposoban puno raditi; neka ima dobro, ali ne i meko srce; neka uči malo, ali dobro. Neke se pretvori u muškarca jakog duhom i tijelom, koji je zadovoljan sobom. Jer« – govorila bi ona dok su joj suze nezaustavljivo navirale na oči, zbog čega kao da se sramila – »njegova je sudbina stajati sam u valovima života, sa srcem otpornim kao stijena, i moći se odvojiti od svega; da zna zašto je potreban život pun odricanja, ali ne i odricanja onog nepotrebnog.«

Starica je pomno slušala čudna odgojna načela, napola sumnjajući, a napola uopće ne shvaćajući njihov duh; ali je, dijelom zbog privlačnosti prema šarmantnom djetetu, što je ovaj izazivao nehotice, a dijelom iz koristoljublja kojega nije bila potpuno oslobođena, odlučila po mogućnosti ispuniti te zahtjeve.

Zsigu je strogo odgajala; samo je dva puta tjedno odlazio crkvenjaku, gdje je postigao značajan napredak u pisanju i čitanju. Sudjelovao je u svim poslovima oko kuće: hranio je stoku, konje, svinje, meo je, popravljao je zidove i gradio, jednom riječju, nije se mogao izvući ni iz jednog posla. Dva staričina konja uglavnom bi on vodio na pojilište; tada bi, skočivši na leđa malo jednog, malo drugog, često obilazio pola kraja; vraćao bi se prekriven prašinom i znojem, što j ljutilo njegovu gundavu starateljicu. Čuvao bi njezine ovce te bi ponekad provodio dane s njima na rubovima šuma ili na bujnim travnatim pašnjacima.

Nakon što se Miška vratio kući, starica više nije bila toliko brižna prema svome šticićeniku, iako se on ipak uspio donekle uvući u njezino srce te ju je znao razveseliti svojim nevinim podvalama i zadirkivanjima. Dijete je više bilo ozbiljno nego veselo; ali upravo je to rijetke slučajeve otvaranja srca i pokazivanja nježnosti učinilo zanimljivijima. Sve što je činio, bilo je duboko osjećajno. A ako je svojoj starateljici ponekad, iako

rijetko, skoćio u zagrljaj, to srčano izražavanje ljubavi iz dubine duše nije se moglo ostaviti bez odgovora. Posebni izrazi njegovih zadirkivanja također su ukazivali na osobu stariju od njegovih stvarnih godina. Sve je to u starici pobudilo sućut prema njezinu šticeniku koju nije mogla nikako potisnuti. Miška nije dijelio te osjećaje; bio je ljubomoran te nije rado s drugima dijelio ljubav svoje majke, iako tu ljubav nije znao ni zavrijediti, a ni uzvratiti. Inače se prema malom Zsigi odnosio s podnošljivom poštedom, iako ga je povremeno žmirkajući pratio očima, a nije izgubio iz vida ni poklone najvjerojatnije djetetove majke. Ali uza sve to, prema djetetu je bio više oštar nego popustljiv kad god bi se našao sam u njegovu društvu.

Starateljica je dijete dan prije poslala na rub šume na pašu zajedno s jedanaest ovaca i tri koze. Kasno navečer ovce su se vratile same. Starica je odmah poslala u potragu svog sina, koji na svom licu nije uspio sakriti kratko pojavljivanje zlobne zburadosti. – Je li Miška otišao tragati za djetetom ili nije, samo on zna; ali ujutro se vratio ljutito gundajući, bez djeteta. Starica je, čini se, stvar jako primila k srcu. Dok se njezin mali šticeNIK svaki dan vrtio pred njezinim očima, nije ni pomislila koliko ga voli i koliko se navikla na njega. A sada, izgubivši ga, njezino je srce obuzela nemirna gorčina, s jedne strane ljubav prema djetetu, a s druge strane zabrinutost da bi se njegova majka mogla pojaviti i tražiti ga; a uza sve to, tu je bilo i znatno smanjenje njezinih prihoda. Jer ponekad je upravo naknada dobivena za malog Zsigu održavala tu siromašnu obitelj.

Starica je nemirno hodala gore-dolje: nije napredovala ni s pletenjem. Srce joj je obuzeo bolan, nelagodan osjećaj koji se uvijek vezuje uz stalno iščekivanje. Nije vjerovala da bi se dijete moglo izgubiti: previše je bilo vješto i sposobno za život. Ili je, dakle, zalutalo, što u to doba nije bilo rijetkost s obzirom na brojne neprohodne i nepoznate dijelove šume; ili je otišlo svojevrijedno, što bi staricu dvostruko povrijedilo, uvjeravajući i umirujući sebe da ona nije dala nikakav razlog za to. Dok je tako razmišljala, sebe ohrabrivala, gubila nadu i dvoumila se, prolazile su minute, sati; kralj dana već je žurio na svoje noćno boravište, ispuštajući blijede zrake iznad vrhova planina. Stado seljana vraćalo se rikući okruženo oblakom prašine, a metalni jezik staroga dvorca udario je na »Ave«: a još se ni stara

slu-škinja Šara ni njezin susjed koji su otišli tragati za Zsigom nisu vratili. I Miška je već odavno otišao. Uobičajeni pratitelj večernje tame, udvostručeno drhtanje, obuzelo je grudi stari-
ce sa svojim noćnim morama, a srce joj je prožela mučna bol. Sada se činilo kao da stvarno mora izgubiti svoga štice-
nika te je pustila suze; sa sklopljenim rukama, pogrbljena, plakala je
sjedeci na jednoj od škrinja, tiho, jecajući.

AMAZONKA

Dama, građanka,
zasigurno nejasnog podrijetla,
ali puna ljupkosti.

Victor Hugo

U dvorištu se čuo lagani topot te tiho škriputanje drvenih vrata. Stari pas zalajao je koji put i zašutio te je zacvilio kao da se smije, onako kako vjerna životinja pozdravlja nekoga poznatog. Starica se trgnula. »Holla?« – viknuo je glas koji nije bio nepoznat. – »Zar tu nema nikoga da moga konja odvede u štalu? He, holla, Miška ili Šari! Zar ste gluhi?« – Starica je žurno skoknula; ali isto tako iznenađena, nesigurnim koracima, dvoumeći se, izišla je iz sobe.

Za minutu ili dvije u sobu je ušla visoka ženska osoba. Imala je uočljive istočnjačke crte, lijepo držanje i vitak stas, vrlo iznenađujuću vanjštinu. Na glavi je nosila šiljasti crveni kalpak čiji je spuštjeni tjemeni dio gotovo doticao njezina ramena; rub šešira bio je obrubljen uskim crnim krznom ispod kojeg je virila dugačka bogata pletenica zamotana crvenom vrpcom; struk joj je prekrivala kratka, pripijena tamnozeleno dolama ukrašena uskim rijetkim lancem i sitnom dugmadi. Ispod dolame nosila je suknju od teške svilene tkanine do iznad gležnja, a na malim, uskim nogama crveni safijan. Na ramenu je nosila lagani luk te lijepo izrađeni bodež s balčakom od jednoga komada od zelenoga jaspisa, zaboden u kožni remen; u ruci je imala lagani bič.

Lijepa gospođa stala je na sredini sobe, skinuvši luk s ramena i odloživši ga na stol te je sjela uz peć. Lice joj je bilo zamračeno oblakom nemirnoga iščekivanja; ponekad bi bacila pogled prema vratima, lupajući svojim bičem po žbukanom podu.

Uskoro je ušla i starica. »Majko,« – rekla je lijepa strankinja – »gdje ste! Gdje je moj Zsiga? Odavna ga već nisam stisnula uz svoje srce, pozovi ga, dobra starice!«

Gospođa Timar bez riječi je stajala pred ženom, kao da razmišlja u sebi što joj je činiti. – »No,« – reče druga – »što se dvoumiš? Požuri!« – Starica je odjednom probljedjela u licu, stisnula je oči i činilo se da nešto želi reći. Uočljiv je bio napor na njezinu licu, i sva se tresla.

»Starice!« – rekla je žena razrogačivši velike tamne oči, s upitnim pogledom punim zaprepaštenja. – »Što ti je? Zašto stojiš tu ispred mene kao da si prikovana za pod? Što znači ova smrtna tišina, taj kukavički izraz lica vrijedan žaljenja, koji i bez riječi leđi krv u mojim žilama? Ženo! Nebesa, što se događa? Govori!«

Starica je pala na koljena pred njom i spojivši svoje suhe dlanove, podigla je oči prema njoj. U izraz njezina lica bili su uklesani bol, strah i velika gorčina, ali nije mogla progovoriti. Ta što bi i rekla, što je uopće mogla i reći! Kao kip klečala je pred prestrašenom ženom koja je opčinjena snagom ogromne ljutnje stajala pred njom, s razrogačenim plamtećim očima, purpurnim usnicama, kao neka nova Tisifona. – »Ženo!« – vikala je. – »Vražel! Ah, nema naziva koji bi bio dostojan tebe, krvniče moga mira, ti, strašna, govori! Jednu riječ, jedan zvuk!« Tada je učinila korak naprijed te je šakom udarila staricu po čelu. Pavši na pod, oslonivši se jednom rukom na tlo, starica je pružila drugu ruku ispred sebe kao u obrani. »Smilujte se!« – zavapila je starica slomljenim tihim glasom. – »Smilujte se, gospodo!«

»Gdje je moj sin?« – nastavila je žena dubokim tupim glasom. Na njezinu je zapaljenom licu crvenilo ljutnje zamijenila bljedocja. Stisnuvši usnice i sabravši se, stajala je tamo nepokolebljivo, kao neka osvetoljubiva kerubina. »Gdje je moj sin?« – ponovila je crvenim licem. – »Jesu li ti izgorjele riječi, zar nemaš daha u grudima? Gdje je moj sin? Bože! Gdje mi je sin? Znaš li, bijedna ženo, da ja živim samo u njemu? Bez njega me nema i nije me bilo. Prošlost, kao i budućnost, guta užas ovoga gubitka. Gdje je moje dijete? Strašno!« – i žena je pala ničice, izgledala je zastrašujuće u svome bijesu i boli, koja se izlila u njezino srce strastveno, strastvenije no što je ona sama. Stisnula je ruke: »Bože!« – rekla je. – »Strašni, ali pravedni Bože! Kako se kaže, Gospodine! Tamo gore ili tu dolje, pitomi ili strašni, čuj me, ako postojiš! Ako tvoja moć nije izmišljena, vrati mi sina te uzmi

moj život za njega! Ili« – rekla je skočivši i istrгнуvši bodež iz remena – »ako si koristoljubiv te svoju milost daješ za plaću, govori, daj mi znak, koliko života želiš za jedan: deset, stotinu, tisuću?« – izgovorila je jedva razumljivo te se srušila na pod.

Starica je stajala tamo u neopisivom strahu, nije mogla ni progovoriti te se, vidjevši ovo strašno stvorenje kako divlja protiv čovjeka, Boga i same sebe, žurno iskrala iz kuće. Zastavši na vratima na trenutak, preplašenim, zvonkim glasom viknula je: »Zsiga je zalutao, možda je još živ!« – te je naglo zalupila vratima, a činilo se kao da je i ključ okrenula u bravi.

Žena je počela dolaziti k svijesti. »Možda je živ!« – viknula je, zapravo, zauralala, luđačkim smijehom. »Gdje! Gdje?« – upitala je dojurivši do vrata koja je našla zaključana. Zgrabivši ih, protresla ih je tolikom snagom da ih je dignula sa šarki i, bacivši ih na stranu, izjurila je van.

NITKOV

Moj život, i njegov najbolji dio,
zahvaljuju na tvojoj vjernoj brizi.

Walter Scott

Pustimo načas događaje u Alvinczu i bacimo oko na cestu koja od Fehérvára vodi do toga mjesta. Ta se cesta proteže duž rijeke Maroš u lijepim zavojima. Plodni tepih prostrane doline koju zalijeva najljepša rijeka Erdelja okružuju visoke blještave planine, s dviju strana s vinogradima, gustim šumama i ponegdje oranicama, koje ili crno ističu svoje rasparane grudi među zelenom travom ili se bogato ljuljaju u zlatnim valovima žutoga klasja. Okolina je otvorena, slikovita i sa svojom jednostavnom pompom iz putnika izvlači radost i osjećaj lagode. Tu i tamo na rubovima brda ili na ravnom tlu prostrane doline nalaze se sela od kojih se sa svojim tamnim šindrama izdižu krovovi kuća vlastelina, u sjeni topola, odišući tišinom i blagom udobnosti.

U tomu lijepom kraju vidimo viteza na konju kako tiho korača. Njegova lijepa smeđa kobila umorno je spustila glavu. Uzde su joj puštene, ili kako bi je se pošteđjelo ili zbog nemara njezina gospodara koji, čini se, prati njezino stanje i svojim držanjem. Gledajući iz daljine, mogli bismo pomisliti da spava ili da bi teško uopće mogao glavu držati uspravno. Cijeli lik viteza odaje bezbrižnu samozaboravnost: ne samo bezizražajnim izrazom inače napaćenog lica nego i prljavom, neurednom odjećom. Mlad je; čini se da nema više od dvadeset, dvadeset dvije godine. Usko, upalo, blijedo lice čini se kako je više posljedica neuredna života i čestoga noćnog bančenja te pretrpljena umora nego li bolesti. Velike crne oči čine se stranima među tim izlomljenim crtama, a tanak nos i blijede usnice kao da proturječe živahnosti očiju koje, međutim, više odražavaju vatru alkoholnih napitaka nego plamsanje duše. Na glavi mu se jedva drži kalpak od zlatice sa slomljenim tjemnim dijelom, a ispod njega vire neočešljani tamni pramenovi kose, razbarušeni

i ljepljivi od prašine i znoja. Gornji dio njegova tijela prekriva tamna dolama nejasne boje koja napola visi, raskopčana, i s koje nedostaje više dugmadi. Nosi hlače slične boje i istrošene čizme. Na boku mu visi lijepo obrađeni mač na bezbroj puta stavljenom remenu.

Vitez je napola snen a napola pijan, ali ništa u tolikoj mjeri da ne bi znao za sebe; ako ga pogledamo izblize, sličan je takozvanom izgubljenom djetetu neke bogate obitelji. Putem ide drijemajući i samo ponekad dižući glavu, ne mareći za lijepu okolinu oko sebe. Njegovo tiho ujednačeno napredovanje prekida samo popuštanje remena sedla koje, povremeno silazeći s konja, zateže. Čini se, međutim, da mu se u glavi polako raščišćavaju pare konzumiranoga ručka i prateće tekućine od grožđa, što se vidi iz njegova sve uspravnijega držanja i nukanja konja. Tako on ide dosta dugo.

Sunce je već zašlo iza litica, umirujućim zrakama pozlativši njihove grebene i proširujući duž doline sjene planina. Zeleno zrcalo rijeke Maroš osmjehuje se dugačkom crvenom crtom, reflektirajući na taj način zadnje zrake svjetlosti. Odjednom naš vitez obrati pozornost na daleko stenjanje. Čini se kao da naš vitez dolazi k sebi, ali njegova bezbolna ravnodušnost brani mu daljnje njuškanje. Stenjanje se, međutim, sve više približava kako on prolazi te nedaleko od ceste ispod jednoga grma uoči dijete. Na prvi pogled čini se kao da ga je obuhvatila neka nagla bolest. Jedino je znatizelja primorala našega putnika na približavanje. Konj je frkćući negodovao zbog nukanja svoga gospodara koji je došao do djeteta i grubo ga napao pitajući zašto plaši njegova konja svojim stenjanjem. Ali kad je bolje pogledao devetogodišnjaka, uvidio je kako je njegova strašna situacija, a ne nemir ili tvrdoglavost, iz njegovih grudi izvukla te bolne zvukove.

Dječak lijepa lica i zanimljiva pogleda izgledao je kao da se oporavlja od teške bolesti. Bljedoća njegova lica, mutan pogled te nijemi drhtaji njegovih usana koji kao da su ukazivali na ludilo ili u najmanju ruku na veliki strah, iako nisu protresli viteza, ipak su ga smekšali. Djetetova odjeća od kvalitetna materijala, iako raskidana, ukazivala je na imućne roditelje. Brojne ogrebotine na njegovu blijedu licu i ručicama koje je šuteći sklopio, moleći, i trudeći se svom silom dignuti se iz

napola ležećeg položaja, davali su do znanja da je jadnik lutao među grmljem i trnjem.

Vitez je izvukao komad sira iz bisage na rogu sedla i bacio ga dječaku kao da baca zalogaj psima. Učinio je to ne iz straha ili sažaljenja, nego kako bi dijete napokon prestalo plakati. »Čiji si sin?« – upitao je on ne baš pitomim glasom – »i što tu radiš?« Dijete, s odrazom boli i očaja na licu, htjelo je progovoriti, ali nije imalo snage za to. U daljini, u sutonu, zavijen u paru, dizao se toranj Alvincza, a vrhovi njegova krova blještali su u zlatnim zrakama zalazećega sunca. Mali je pokazao rukom u tom smjeru, srušivši se ponovno na zemlju.

»Evo,« – rekao je vitez upirući prstom u bačeni mu sir – »malo sira, jedi! Prolazit će tu još i više putnika, netko će te odvesti kući. Ja nemam ni volje ni vremena. Ali dođi bliže k cesti. Tu, ako izgubiš glas i samo tako tiho budeš stenjao, neće te primijetiti ni sam vrag«. Kada je vitez počeo govoriti, na djetetovu licu proširio se nesiguran izraz veselja, ali kad je izgovorio tu zadnju rečenicu, ponovno se vratio izraz očaja.

Bilo je nemoguće to nevino dijete vidjeti tako napušteno, slomljeno, u velikoj boli, bez sućuti. Ali led na srcu gruboga pustolova nije popustio te se, okrenuvši svoga konja, počeo udaljavati. Uočivši tu namjeru, dijete je skupilo svu snagu te je, dovukavši se u njegovu blizinu, prigušenim i drhtavim glasom viknulo ili, bolje rečeno, kriknulo, s rukama uzdignutim prema nebu: »Dragi gospodine, za Boga miloga, nemoj me ostaviti tu! Za Boga dragoga, oh, ne ostavljaj me ovdje!« Ali vitez se udaljio. Po nemirnim crtama njegova lica činilo se kao da mu je dosađivalo dozivanje maloga nesretnika. Dijete je zašutjelo, opustilo se te je licem prikovanim uz zemlju jedva čujno zajecalo. Do ušiju viteza ponekad je dopirao snažan krik. Napokon je stao, čuteći unutarnju borbu u svome srcu. Duboko u grudima nešto je počelo odjekivati što ga je tjeralo da pomogne, neki unutarnji glas, nenamjerni pokret duše: možda ne sućut, nego neka vrsta suosjećanja koje ponekad nehotice dotakne i najpokvarenije srce. Alvincz nije bio daleko, a dijete je predstavljalo lagan teret. A tamo će se, mislio je, riješiti nepoželjnoga tereta kod prve seoske nastambe. Jedno je vrijeme neodlučno stajao te je napokon okrenuo konja i dojahao do djeteta te ga je, sišavši s konja, dignuo i stavio ispred sebe na sedlo. Dječak

ga je, zanesen neočekivanom radosti, svojim rukama zagrlio oko vrata, kao da mu se ponovno vraća snaga. Njegovo lijepo, nevino lice, oprano gustim suzama, istovremeno se smješkalo i plakalo. Grubi je muškarac nešto ćutio, ni sam nije znao što: ali osjećaj topline oko srca godio mu je. Lice mu je odražavalo zaprepaštenje. Nepoznata slika nagrade za dobar čin svojom je novinom zagrlila i zagrijala njegovo srce.

Osjećaj da će biti spašen na usnama djeteta pretvorio se u riječi. Nevin, jednostavan izraz njegove zahvalnosti dopirao je do srca i svakoga bi usrećio. Vitez je osjećao nešto slično, ali tamno, kao sjene mašte koje se rastapaju u noćnoj tami. Na njegovo pitanje dijete je za onih kratkih četvrt sati koliko im je trebalo da dođu do Alvincza uspjelo ispričati da je siroče, da ga sirota udovica odgaja za novac te da ga majka ponekad posjećuje. Da je, čuvajući ovce, jučer zaspao, a kad se probudio, ovce više nije vidio i, bojeći se da su one zalutale u šumi, počeo ih je tražiti i tako je, ulazeći sve dublje u šumu, zalutao te je noć u strahu i sav očajan proveo u šumi, a drugi dan jedva se uspio dovući do mjesta gdje ga je vitez našao.

VESELJE

Kako da se oduzim za to?

Voltaire

Zadnja slika nepoznate žene u Alvinczu bila je kada je kroz razvaljena vrata izišla na trijem.

Tada je začula škripanje velikih ulaznih vrata. Pas je zalajao, a tišinu večeri razbio je grubi, ali gromki muški glas: »Jesmo li već stigli kući? Otvorite vrata!«

Žena je stajala na tamnome trijemu čija su vrata još bila zaključana, kao začarana od toga glasa koji se više činio nagovještajem opasnosti nego veselja. Izvana se začuo krik stare gospođe Timar. Krik kakav u žena izaziva nagla sreća ili strah, nešto neočekivano.

»Evo ga na! Skini ga sa sedla!« – govorio je muški glas. Vjerujem kako možemo pretpostaviti čiji je glas i koga se skidalo sa sedla. Doista je vitez kojega smo sreli na cesti koja vodi prema Fehérváru poveo sa sobom pronađeno dijete koje nije bio nitko drugi do Zsiga. Izljev veselja koji se odjednom pojavio na svim licima teško je i zamisliti: svatko je reagirao prema svome temperamentu. Ali reakcije su u svojoj žestini ili tromosti bile iste prirode kao i valovi prethodne tuge, boli, očaja i dosade.

Žena je bila strastvena u svemu, pa tako i u veselju. Viteza je privinula na grudi, što je on isprve trpio s uobičajenom ravnodušnosti, ali kasnije, kad je uz svjetlo vatre bolje pogledao ženu koja se zahvaljivala, primio je to s grubom dobrodošlicom. Žena je i plakala i smijala se. Oni koji bi je prvi put vidjeli, pomislili bi da je luda. Starica, iako je i sebe smatrala krivom, kada se dijete vratilo, odglumila je žaljenje, ali bila je škrtija u svojim isprikama. Kako se to često događa, žene i za svoje namjerne pogreške smatraju da su one oproštene ako se stvari riješe: a staricu nije teretio namjeran grijeh.

Najdirljivija je ipak bila nepatvorena nebeska radost maloga Zsige. Dijete je bilo tako lijepo da se činilo kao da je anđeo,

s licem obojenim crvenilom radosti. Iako je odmah doletio u zagrljaj svoje majke, i nanovo i nanovo, iako je dvije ručice pun radosti bez riječi pružao prema starici, ipak, onaj zanos, žar kojim je oči upro u gruboga viteza, kao izraz svoje zahvalnosti, sve je zasjenio. To je trebalo vidjeti. Nema pera koje bi to moglo opisati. Uzmemo li još usto kruto držanje viteza te užurbane pokrete zbog toga što se našao u situaciji koja je bila nova za njega, na licu mješavinu izraza zadovoljstva, dosade i želje da svemu tome dođe kraj, imat ćemo boje kojima možemo završiti tu zanimljivu sliku.

Mlada je žena sina držala u krilu, milovala ga po čelu. Svojim je suzama namakala njegove rane te ga je, namjestivši krevet, brižno položila u njega. Uskoro su sve njegove rane bile povijene, a iz zdjelice se dizala para vruće juhe pripremljene za njega. Kako strašna u svome bijesu i strastvena u svome veselju, isto tako bila je šarmantna, blaga i ženstvena ponašajući se kao majka. Oči su joj kao opijene bile prikovane uz dijete, problijedjela bi na svaki njegov jecaj, žustro bi skoknula na svaku njegovu molbu koju bi odmah ispunila.

Kada su se strasti donekle stišale, žena je gorljivo upitala viteza koji je već više puta pokušao otići, ali kojeg su molbe lijepe gospođe zaustavile, kako se zove. On je odjednom odgovorio: »Zovem se Oliver Abafi ⁽¹⁾! Ime ne vrijedi puno,« – rekao je smijujući se – »vrijedi upravo onoliko koliko i osoba koja ga nosi!«

»Ah,« – reče žena – »Oliver Abafi! Ime je lijepo i slatko mome uhu, kao što je i ono što je učinio drago mome srcu, jer me je upoznao s njim. Što sam ja!« – nastavila je energično zgrabivši ruku Abafija i stisnuvši je uz svoje srce. – »Bijednica koja se nikada neće moći odužiti za toliku dobrotu. Oh! Recite što mi je činiti, što mogu učiniti? Imam jedan život, a taj je vaš do smrti, svaka minuta moga života, svaki otkucaj moga srca!«

»No, lijepa gospođo! Ja prihvaćam tvoju zahvalnost, a ako je svaka minuta tvoga života moja, to znači da si i ti moja, je li?« – rekao je Abafi zagrlivši ženu i stisnuvši je na grudi, čemu se ona nije protivila.

»Da, da!« – viknula je ona, zagrlivši ga. – »Dovoljno sam sretna ako te barem jedan sat tvoga života uspijem usrećiti.«

Vitez je povukao lijepu amazonku, čije je lice plamtjelo, u svoje krilo. Njihove su se usne stopile u vrelom poljupcu.

Tada je mali Zsiga progovorio: »Majko! Jako me boli ova rana na grudima.«

Žena je naglo skočila i dojurila do djetetova kreveta. »Gdje?« – upitala je problijedjevši. – »Gdje, anđele moj!« Dijete je snažno stisnulo glavu na grudi svoje majke. »Tu,« – odgovorio je pokazujući na grudi – »slatka, dobra majko! Ali ne boli više toliko kad si pored mene.« Žena je odmah skinula zavoj s rane te ju je suznim očima pogledala, ponovno oprala i stavila novi zavoj, tješeci svoga sina toliko nježno da se to ne može opisati i nije se više micala od njega.

Abafi je ljutito lupio nogom. »Ne znam« – gundao je u sebi – »kada ću opet naići na tako vruću nevjestu!« – Odlučio je otići, a mlada ga je žena ispratila. »Hoćemo li se još vidjeti?« – pitala je ona, zagrlivši ga. – »Da, da, hoćemo!« – odgovorio je on. – »Vidjet ćemo se, i to puno puta.«

Šapćući su razgovarali još jedno vrijeme, na veliku žalost gospođe Timar, koja bi rado čula o čemu razgovaraju. Nakon vatrenoga stiska ruku Abafi je uzjahao svoga konja, a lijepa se žena vratila svome sinu.

ABAFI

Dvije ratarske, koje su izrijence
pobjeduju i umiru

Polyb

Oliver Abafi, sin Gedeona Abafija, potjecao je iz plemićke obitelji. Otac je bio veleposjednik, ali svoga jedinog sina nije odgajao dovoljno brižno. Razlog tomu su s jedne strane bile njegove česte odsutnosti. On je, naime, posijedio u brojnim borbama te je znao poštovati samo ratnike. S druge strane, Oliver sam nije bio previše sklon učenju. Dijete bi obično bilo prepušteno samo sebi. Iako je imao britki um, malo je učio. Da u takvim okolnostima nije ostao potpuno neuk, mogao je zahvaliti onoj izvanrednoj lakoći s kojom je učio kada to nikako nije mogao izbjeći, što je rezultiralo time da sve što bi jednom naučio, nikada više ne bi zaboravio.

Oliver je svoje škole koliko-toliko završio, ali upavši u loše društvo, u njegovu su srcu svoje mjesto našle sve moguće pogrešne stvari. Mogao je biti lijep mladić, možda jedan od najljepših u to doba, da neuredan život, strasti i raskalašen život nisu izbrisali ljepotu mladosti s njegova lica. Imao je visok i vitak stas, a pored toga bio je snažan i jak, nosio je u sebi snagu koja je kasnije, kada se potpuno pokazala, bila toliko zastrašujuća. Kakva bi tek bila da je živio urednijim životom! Crte njegova lica bile su plemenite i produhovljene. Čisti rimski profil, prekrasne crne oči, fina usta, izražajno čelo – njegov lik bio je jedan od najzanimljivijih. Ali ovaj je stas bio pogrbljen. Oči su bile opterećene teretom neprospavanih noći. Nos mu je bio obješen, a tu je bio i jedan od pečata neuredna života: popucale usnice koje se ljušte. Lice mu je bilo sivkasto blijedo. Ovako pregažen ponekad je baš bio ružan.

Kada se pojavio pred nama, njegovo je srce bilo pokvareno. Što je sažaljenje, što je suosjećanje, što je sućut? On to nije znao.

Njegova duša, njišući se u stalnom mamurluku, nije razmišljala ni o čemu velikom, plemenitom. Uživanje u sadašnjosti, grube radosti, iskrivljeni hirovi činili su krug u kojem se kretao i živio.

Međutim, i tijekom svega tog truljenja, pozorni poznavatelji ljudi ipak mu ne bi mogli poreći grubu snagu i nekakvu plemenitost duše. Ta je snaga prodirala kroz sve. Ako je negdje bilo svađe ili tučnjave, Oliver iz njih nikada ne bi izostao. Ali uvijek bi odabrao najjačega za protivnika, i najčešće bi iz svega izlazio kao pobjednik. Među onima koji mogu puno piti smatrao se prvim i ne bi stao sve dok se oni s kojima je pio ne bi našli ispod stola, bez da mu je piće posebno naškodilo. – Rijetki su bili oni koji bi ga nadmašili u tjelesnim vježbama: svojim kopljem uvijek bi pogodio glavu čavla. Isto tako, i s oružjem s okidačem koje je nedavno ušlo u modu, ali je još uvijek bilo rijetko, kao i s uobičajenijim oružjem s fitiljem, uvijek bi pogodio metu. Bio je glasovit konjanik i lovac. A tko je jednom okusio težinu njegove šake, rado bi ga izbjegao, posebno ako glava našega Olivera ne bi bila potpuno čista.

Stalni razvratnički život napokon ga je doveo do stupnja umrtvljenosti koje samo tanka linija odvaja od prvih znakova ludila, a nerijetko se i pretvara u njega. Ali u svijetlim trenucima toga mamurluka ponekad bi ga obuhvatio jedan osjećaj, neka unutarinja optužba kojim se bića koja su kukavice i u svojoj pokvarenosti ponekad nehotice podaju, a da nisu jasno shvatili unutarnju sugestiju. Služinski bi izvršavao dobru ili lošu, napola shvaćenu zapovijed. Ali čovjek koji ima svoju duševnu snagu, bez obzira na to što je otišao u lošem smjeru, bori se protiv unutarne optužbe, tajnih instinkta ili duševnih, gotovo nadčovječnih napasti. Opovrgava ih, napokon ih pobjeđuje, a ako popusti tajnome sucu, to na početku zasigurno nije u dobru svrhu ili zbog ispravnoga shvaćanja dobrog, nego iz drugih razloga. Primjerice, uspoređuje dobro i zlo, što je učinio, a za što ga tajni sudac osuđuje, što je propustio, i što ovaj potonji predlaže. Pa se tako događa da možda samo iz pustoga hira odabere ono bolje.

Abafi je često bio u situaciji u kojoj bi ga događaj, okolnosti ili odabir primorali na dobro. Na to da čini dobro, koje je za njega u trenutku kada bi se to dobro dogodilo, bilo poželjno.

Koliko god mu se srce bilo pokvarilo, njegov bistar um i učinkovita pamet nisu mogli otkloniti opipljive posljedice nekoga dobrog djela. Činjenica da je to u suprotnosti s prolaznom ljepotom loših djela, izazivala je lagodan osjećaj. Nakon dobrog čina i on sam bi uglavnom bio veseliji i mirniji. On sam je to na početku primjećivao bez ikakva naknadna razmišljanja. Kasnije bi došlo iznenađenje, a zatim, daljnjim praćenjem i na kraju sigurnom računicom, osvješćivanje posljedica dobrog djela koje, kako je to uočio, nikada ne bi izostale.

Ako je negdje proveo noć u bučnom društvu, bdijući u pjesmi i tučnjavi, drugi bi se dan osjećao bezvoljno. U jednom lovu, primjerice, nije mogao sudjelovati s onom strasti kao inače, i to ga je ljutilo. Tada bi lupio nogom o pod, zaklevši se da, barem kada ima mogućnosti birati između dvaju načina provođenja vremena, ili kada jedan dolazi iza drugog, neće žrtvovati ugodniji provod i onaj koji više godi njegovoj taštini i ponosu, za lošiji. Kao i da neće ostati odjeka ili naknadnog zvuka ni u njegovu vlastitu, a ni u tuđem pamćenju. Tako su se u Abafiju polako stvorile dvije suprotne strane te su njegove strasti naišle na početku na slabu, dvoumljujuću, a kasnije na čvrstu, tvrdu reakciju. S obzirom na to da se za Abafija nije moglo zaniijekati postojanje duševne snage, on bi osjetio neku grubu radost ako bi ponekad uspio vladati svojim strastima.

»Ti bi bio taj koji može zapovijedati svojim strastima? Ti, pijanica? Ta kao pumpa si!« – rekao mu je jednom u pijanom društvu njegov susjed. Abafija je to vrijedalo. A s obzirom na to da ga znamo kao gruboga neotesanog čovjeka koji ne poznaje zadovoljštinu, ne može nas čuditi da je svoga pijanog susjeda primio za struk i podigao visoko te ga je, zavrtjevši ga nekoliko puta iznad glava zaprepaštenih pijanaca, izbacio kroz otvorena vrata, i da se ovaj šest tjedana oporavljao od nehotičnoga leta. Ali možda ćemo se diviti Abafiju kada ispuni svoje riječi da će uspjeti zapovijedati svojim dobrim i lošim strastima, ako želi: tri mjeseca neće izlaziti u društvo, neće piti, neće se tući, neće loviti, neće jahati.

Ta unutarnja borba u njegovim grudima, to razdjeljivanje dobrih i loših podražaja u njemu su tiho stvorili neki stav. I tako bi samo rijetka njegova djela ostala bez njegove osude.

Često, možda i uglavnom, prvenstvo bi izronili loši podražaji, zle želje. Na početku bez ikakva naknadnog osuđivanja ili poricanja. Ali na kraju je rijetko mogao učiniti nešto loše a da se barem donekle ne bi pokajao. To je njegovu dušu obilježilo nekom vrstom pokolebljivosti, a možda upravo stoga što nikada nije izostalo, stopilo se kajanje s njegovom dušom i postalo je njezinim dopunskim dijelom.

U takvom unutarnjem stanju imali smo priliku vidjeti ne tako davno Abafija, kada je na putu za Szászváros, gdje je imao kuću, primijetio zalutalog Zsigu. Možemo se priključiti tvrdnji da je u toj unutarnjoj borbi između dosade, lijenosti i nečega srodnog sućuti, a da nije prava sućut, pobijedilo dobro. S psihološkoga aspekta mislim da ga je tada na dobro djelo primorao nenamjerni pomak duše te trenutačni utjecaj sadašnjosti.

Ali kada je dijete postavio pred sebe, kolebanje u njegovoj duši promijenilo je boju. U sebi je uočio nekakvo smirenje. Godila mu je nevina zahvalnost djeteta, to je bila nova vrsta radosti, slađa od onih koje je dosada osjećao. A tko pažljivo prati nit Abafijeva života, uočiti će da je ovaj događaj imao jak utjecaj na njegovu dušu. Počeo je jasno uviđati razliku između dobra i zla te je prvi put u životu bio toliko čvrst u odluci da će nastojati više puta izazvati taj unutarnji mir, to samonagrađivanje.

Na koji je način Abafi primio zahvalnost lijepe žene i majke, već smo vidjeli. Ništa drugo od njega nismo mogli ni očekivati. Ženino strastveno stapanje i samoprepuštanje, slobodno od svih nježnosti, u plemenitijoj bi duši zasigurno izazvalo hladno povlačenje. Ali ne u Abafiju, koji je više bio pokvaren, koji se više bio navikao na trenutačno zadovoljavanje svojih strasti, nego što ga je ljubavna avantura koja se tako lako nudi mogla zabrinuti. Da se mali Zsiga nije upleo, žena bi vjerojatno bila još popustljivija, a naš bi je junak još više požurivao.

Da je lijepa žena svoju majčinsku radost i toplu zahvalnost izrazila u tako čudnom obliku koji gotovo pa graniči s ludilom, s pravom je moglo iznenaditi svakoga čitatelja, ali ne i one poznavatelje ljudi koji su u duši već iskusili mogući suživot najsuprotstavljenijih strasti. Majka koja živi za svoje dijete spremna je u svakom trenutku žrtvovati sve za njega. To je zanimljiva scena i izaziva toplo suosjećanje. Ali ustuknemo i srce nam

Jose.

stisne hladnoća ako je isto stvorenje, koje majčinski osjećaji pretvaraju u junaka, sposobno prvom došljaku bez ustručavanja baciti svoju ljubav. Kako bismo to shvatili, moramo dalje pletiti nit ove priče. Možda ćemo tada dobiti bolju, jasniju sliku.

KLUŽ, 1594.

IZ OČI IZ OČI
IZ OČI IZ OČI

Zanimljiv pejzaž, staru ruševinu ili samo i gomilu stabala teško je slikovito opisati. Koliko je pak teže u mašti stvoriti cijeli grad, skupiti kao u prizmu zrake pojedinih boja dok se stope u sliku koja je i stvarna i zanimljiva. Ali ako je sve to teško i u punom smislu riječi gotovo neprovedivo, još je puno teže zorno predočiti sliku nekoga pejzaža ili grada, to jest opisati riječima dojam koji ljepota nekog mjesta stvara u nama.

S pravom se divimo slikaru koji pogađa ne samo crte i oblik izvornika svoje slike nego je sposoban u svoje likove ili pejzaže udahnuti i život. Ta on u mrtvo platno udahnuje život, oči likova govore, čelo je izražajno, usne se otvaraju u riječ i cijeli lik očarava, utječe na nas, privlači ili odbija: slika gleda, diše, govori. Ali i pisac koji u mrtvu stranicu svojim pisanjem udahnuje život zavrjeđuje neku pohvalu,. Čitajući redove koji pred nas stavljaju slike, čutimo život, emocije, interese.

Ja svoju zadaću shvaćam upravo na taj način i želim vas upoznati ne toliko s vanjskim izgledom koliko s duhom, fizionomijom Kluža u vrijeme ove naše priče.

Izgled Kluža, kako sada, tako i u to vrijeme, sličio je masi ljudskih lica koja se tamo kreću, dojmu dobivenom na prvi pogled, ali i dojmu stečenom nakon višestrukoga dolaska i viđenja. Zanimljivo je, ali donekle se temelji i na psihološkom poimanju da, kako bismo Kluž smatrali lijepim, trebamo poznavati njegove stanovnike. Ta naizgled naopaka tvrdnja vrijedi i za vrijeme naše priče. Postoji puno takvih čudnih slučajeva. Razlog nije neobjašnjiv, ali ni uočljiv. Ima puno muškaraca koji su vrlo lijepi pukovnici, ali bi bili i te kako ružni stjegonoše. Događa se ponekad da u neko društvo uđe priznat, lijep muškarac. Ali s obzirom na to da je on tamo nepoznat, neće izazvati nikakav dojam, neće ga ni primijetiti. Ali ako ga netko pozove imenom i

na taj se način sazna tko je on, odmah će postati zanimljivim i lijepim. Ima u tome nešto što se ne može zanijekati.

Ako netko dođe u Kluž i zastavši na glavnomu trgu baci pogled desno i lijevo, i tamo uoči kuću čiji vanjski izgled nije lijep, ali su ljepota unutrašnjosti i dobar domaćin poznati pred gledateljem, on će na kuću sigurno gledati drugim očima, a ako će se tako na svakom trgu i u svakoj ulici sve kuće i prozori smiješiti prema njemu, zajedno sa svojim dragim, zanimljivim i obrazovanim stanarima, sam će se grad proljepšati u njegovoj mašti.

Pravi dojam, dakle, o izgledu toga zanimljivoga mađarskog gradića može imati samo onaj tko poznaje njegove brojne obitelji vrijedne ljubavi i poštovanja ili ih je poznao u doba odvijanja naše priče. Njemu će se Kluž kao lijep, veseo gradić mađarskoga duha, kao prebivalište mađarske srčanosti i uspravnosti te kulturnoga razgovora zasigurno sviđati i bit će sličan licu čovjeka pored kojega prvi put prolazimo s malim sažaljenjem, drugi put počnemo razgovarati s njim, treći put ga već tražimo, a na kraju se od njega opraštamo teško, i te kako teško.

U vrijeme ove priče, osim područja oko mosta i svetopetarskog predgrađa čije su jednostavne seoske zgrade bile rijetko raštrkane izvan zidina, druga predgrađa još nisu postojala. Brda koja su okruživala grad bila su prekrivena gustim šumama čija bi se stabla protezala prema nebu. Mali je Samoš kao ogromna srebrna zmija vijugao kroz polja, oranice i lugove te je njegov cijeli blještavi put bio vidljiv, neprekriven. Priroda oko njega bujala je jarkim mladalačkim zelenilom, obasipajući okolinu romantičnom ljupkosti. Između grada i naselja Kološ prostirala se široka ledina, a izvan vrata Torda gotovo uopće još nije bilo zgrada.

Kluž, kao i svi naši omeđeni gradovi, nekoć je imao sebi svojstven »izraz lica«. Oko njegova prijetecćeg čela kao pruženi štitovi stajale su zidine od tamnih kocaka, čiji rezbareni ovrtnik nije stajao nezaštićeno kao danas. Zidine su bile okružene širokim jarkom i zaštićene četverokutnim tornjevima s uskim otvorima za strijelce. U unutrašnjost dvorca vodili su pokretni mostovi preko vrata vijugavog oblika, a na vratima su se nalazile rešetke zašiljenoga donjeg dijela, spremne za spuštanje. Vrata su se rano zatvarala, a stanovnici su se bili privikli na

svojevrsan vojni režim, na red. Veseli život koji karakterizira marljivost, vreva, koja se danas smatra uobičajenom, tada bi se pojavljivala samo u posebnim, veličanstvenim slučajevima, kao iznimka.

Sve je to Klužu izvana davalo grub, ratoboran izgled koji je odražavao stalnu spremnost na obranu. Večerima je bio kao zatvorena košnica iz koje se čulo sumnjivo brujanje. Unutar zidina, visoki krovovi i jarki ili pak tamni, kockastim uzorcima obojeni zidovi, ipak su odražavali neki inat. S aspekta estetike možda su se činili neukusnima, ali su ipak bili zanimljivi.

U onom dijelu grada koji danas nazivamo Starim gradom bilo je najviše zgrada u vijugavim ulicama, a tu je bila i jedina tržnica. U jednom kutu ulice koja vodi do tržnice od takozvanoga Velikog trga i danas stoji kuća gdje je rođen naš kralj Matija Korvin.

U drugim dijelovima grada bilo je manje kuća, a između njih su se mjestimice protezale dugačke drvene ograde. S jedne strane prostranoga trga, među niskim kućama, dostojanstveno je stajala lijepa gotička crkva koja je tada još imala i toranj. Crkva je bila okružena duhom svečane pobožnosti, mirna, usamljena i izazivala je osjećaj poštovanja i obožavanja.

I stanovnici grada imali su svojstven izgled. Odjeća sasvim različita od današnje, kola i konji davali su im sasvim drukčiji izgled od današnjeg. Dugački široki menteni, široki kaputi, dolame do koljena, kalpaci, kape, šeširi, čakovi likovima su udahnjivali duh starine. Sasvim drukčiji izraz lica, grublji jezik, siroviji običaji, način izražavanja veselja, ljutnje i tuge različit od današnjega još su više jačali taj dojam zastarjelosti. Česti nemiri u to vrijeme otpuhнули su s lica žitelja grada onu građansku ravnodušnost i osjećaj lagodnosti koji ih danas karakterizira.

Ta mirna familijarnost, smirenost koja proizlazi iz tihoga nepromijenjenog tijeka svakodnevnoga života nekoć nije postojala. Ali na licima se odražavalo više snage, više ponosa. U izrazu očiju i lica bilo je nečega izazovnog, spremnog na odgovor i odlučnog, što uzalud tražimo u izrazu lica današnjih mirnih građana.

Ali krenimo, uđimo kroz tamna mađarska vrata zaštićena visokim četverokutnim kulama. Kuće s lijeve i desne strane

uglavnom su obojene bijelo-sivim kockastim motivima, izuzev nekih koje se ili ističu jarkim bojama ili su prekrivene istrošenom sivom bojom. Ulica nije popločana kamenom, ali je dobro utabana. Pored kuća tu i tamo stoje visoki jablanovi i topole, a među njima se nazire crna, siva ili bijela boja šindrenih ili drvenih krovova. U cijeloj ulici postoje samo dvije više kuće, jednokatnice, jedna blizu vrata s desne strane, a druga na sredini ulice s lijeve strane, u kutu prolaza koji vodi u Srednju ulicu. Kuća ima nejednake, neukusno rezbarene prozore, a na prozoru stoje sluga i sluškinja, naginjući se povremeno prema masi koja hrli prema trgu. Jedan od njih je sijedi muškarac s dugačkim visećim brkovima, a u rukama drži metlu. Pored njega stoji lijepa djevojka s ravnom kosom, zavezanom u dugački rep koji joj visi preko desnog ramena, s prljavom krpom za brisanje prašine u rukama.

Upravo sad prolazi ispod prozora smeđokosi mladić: struk mu prekriva svijetloplava dolama sa sitnom bakrenom dugmadi koja doseže do sredine bedra. Preko ramena prebacio je kaputić od medvjeda krzna: glava medvjeda sa svijetlim, crvenim kristalnim očima, porubljena samtenom trakom, leži na njegovim širokim grudima. Na lijepom, ali čvrstom srebrnom lancu visi teški željezni buzdovan sa srebrnom drškom, a na boku srebrnasta sablja. Tapšajući po lijepom vitkom vratu svoga konja, zastaje pod prozorom. »Kelemen. Je li ti gazda još doma?« – upita staroga slugu koji viri kroz prozor.

»Krenuo je u malu crkvu na sabor« – odgovori stari, kimnuvši glavom.

»U sabor?« – reče mladić. – »To znači da sam ja zakasnio, je li? Što znači ta glasna gomila koja zureći pred sebe hrli ulicom?«

Lice starca se zamračilo i povjerljivim je tonom šapnuo: »Upravo vi ne biste to znali? Gospodine! Strašan je dan osvanuo u Klužu! Na trgu je dignuto drveno postolje. Svi su u napetom iščekivanju. Govori se da će nekoliko ljudi izgubiti glave.«

Vitez je s upitnikom u očima pogledao slugu. »Je li knez kući?«

»Kući!« – odgovori stari s gorkim osmijehom. – »Žene ga znaju po njegovim poljupcima, a muški po sablji koja im visi nad glavom!«

Vitez je nastavio svoj put vrteći glavom. Stari ga je sluga

zamišljeno pratio pogledom.

»Tko je to bio, striče Kelemen?« – upitala je zdrava rumena djevojka s krpom u ruci.

»Péter Daczó« – dobacio je stari, onako preko ramena.

»Još ga nikada nisam vidjela« – primijetila je djevojka, tresući prašinu iz krpe.

»Ta koga si ti uopće i mogla vidjeti!« – odgovorio je on – »za osam dana koliko je prošlo otkad si došla iz Csika!«

DRVENO POSTOLJE

Ulica Szin, 1919.

Dok su oni tako razgovarali, ulicom je projurio krupni čovjek sa sjajnom masnom kožnom kapom na glavi i kožnom pregačom obješenom oko vrata te zavezanom oko struka. Zasukani rukavi, tamne ruke, sužene sitne oči te ostatci pepela na licu ukazivali su na to da je kovač. Upravo je prolazio ispred vrata kuće kada je sreo mladića u laganom zelenom kaputu s plavom platnenom pregačom.

»Kamo idete,« – upita on – »gospodine Guti?«

»Hej,« – odgovori ovaj jedva dašćući – »kod gospodina Szalánczija u tamnicu. Nisam ga našao kući. Duguje mi iznos tromjesečnoga kovačkog posla, a ako mu odrube glavu, jer danas« – nastavio je primivši se svoje glave – »ne vjerujem više ni u svoju, ne znam tko će mi to platiti.« Tako je odjurio nalijevo u smjeru velikoga trga.

Bacivši pogled uokolo, vidimo tri čovjeka kako na kraju Ulice Szin stoje na ravnom kamenu koji se kao klupa proteže pored kuće na uglu. Čini se kako su tu višu poziciju odabrali kako bi imali udobnije mjesto i bolji pogled na zbivanja na tržnici.

Jedan od tih triju muškaraca neosporno je bio bogati građanin Kluža. Njegov svijetlosivi kaput do koljena obrubljen crnim janječim krznom i crnim gajtanom bio je zakopčan do pojasa. Na glavi je nosio čakov u koji je otraga zataknuo nojevo perje, a u ruci štap nalik ratnoj sjekiri. Lice mu je bilo jedno od onih zdravih, zrelih lica nalik punom mjesecu, koja ukazuju na lagodan život. Nos i brada bili su donekle crveni, ali izraz lica ukazivao je na trezvenost u prosuđivanju.

Drugi je bio časni redovnik u pohabanoj smeđoj mantiji s kapuljačom, a oko pojasa s užetom s kojega je visjela dugačka krunica. Treći je pak bio zdrav mladić, s visokim crvenim

kalpakom obrubljenim krznom vidre, koji je nosio nakrivljeno. Na sebi je imao raskopčani, svijetloplavi, krznom porubljeni kaput, a ispod kaputa dolamu bez rukava slične boje te hlače zasukane u tamnocrvene čizme koje su imale saru visoku gotovo do koljena. Cijeli lik te preplanulo lijepo muško lice upućivali su na gradskoga gospodina koji se ne boji rada.

Lica sve trojice muškaraca bila su prekrivena ozbiljnošću, tužnom sumnjičavom ozbiljnošću. Ponekad bi bacili pogled na drveno postolje podignuto s druge strane trga, koje je bilo prekriveno crnom tkaninom i koje su okruživali takozvani plavi stražari Sigismunda Bátorija. Ta se građevina sa svojom mrtvačkom jednostavnošću uzdizala iznad glava nadolazeće mase.

Kako bismo mogli steći dojam o toj masi izoliranoj u slikovite hrpe i o svojstvenosti cijele scene, zamislimo visoko četverokutno postolje presvučeno u crno koje se nalazi bliže dijelu trga prema Srednjoj ulici nego prema sredini. Oko njega stoje visoki muškarci u plavim dolamama i hlačama, s bakrenim sabljama uz bok te zaustavljaju nadolazeću masu. Na glavi nose takozvane crne kalpake skutonoša, s dugačkim, plavom tkaninom podstavljenim tjemnim dijelom, a u rukama drže teško oružje od kojeg su mnogi imali samo rupu za paljenje i mogli su ispaliti metak bez ikakve pripreme, pomoću fitilja.

Kako pojedini stanovnici, tako su i skupine naroda prije nekoliko stoljeća imale znatno drukčiji izgled od današnjeg.

Današnji ljudi općenito nose tamne boje, a i šeširi su moderniji u tamnim bojama. Sama odjeća pripija se uz tijelo i današnji narod sve u svemu odražava neku lakoću, možda upravo nauštrb onoga dostojanstva i ozbiljnoga duha koji su ga nekoć obilježavali u nacionalnoj odjeći s jarkijim bojama i istočnjačkom širinom.

U starijih se ta lakoća ili živost više odražavala u izrazu lica i u općem stanju duha, što se vidjelo i na licu. Crte su bile znakovitije. Na licima se nije vidjela nježnost maženja koja današnja lica možda čini ljepšima, ali zasigurno ne i tako zanimljivima kakva su bila nekoć.

Iako narod stoljećima, a posebno unutar vlastitih skupina, ostaje isti, ipak, u vrijeme naše priče uočio sam na njemu ono što ne mogu bolje izraziti nego da kažem da je to njegovo biće mlađe tri stoljeća.

Oko postolja nastao je prsten mase koji se ljuľjao tamo-amo i stalno se mijenjao kako su ljudi odlazili i dolazili, i bio je okruŹen rjeđom skupinom ljudi koji su nekamo Źurili. Dalje od tog prstena ljudi su stajali u gomilama. Jedna je gomila dugo prolazila pored velike gotiĉke crkve; manje gomile prolazile su tu i tamo pored kuća. Masa koja se iz širokih ulica kontinuirano prilijevala ĉinila je više potoka koji su se ulijevali u gustu masu oko građevine kao u prostrano jezero, sve više proširujući mu opseg.

Tu su šaroliku sliku okruŹivale tadašnje kuće ĉudnog izgleda, obojene u tamne ili šarene boje, kakve se na trgu još i danas vide, a ponegdje i u Mađarskoj ulici, Ulici Most i Ulici Szin.

Svi su prozori bili puni gledatelja; bacivši pogled uokolo, vidjelo se kako je puno više zainteresiranih Źena nego muškaraca. Oni bi se samo tu i tamo pojavili s apatiĉnim izrazom na licu koji se ne uznemiri ni zbog neoĉekivanih događaja. Ili s izrazom bezdušne Źelje za novostima koja uŹiva u gledanju tih najstrašnijih prizora.

»Kako taj naš trg sada odiše sasvim drukĉijim raspoloŹenjem!« – rekao je tuŹnim glasom građanin obraćajući se redovniku. – »Sjetite se samo kako je bilo 1571., kada je dolazeći od srednjih vrata Stjepan Bátori ovuda jahao kroz ulice kao erdeljski knez, okruŹen pijanim veseljem i toplinom naroda.«

»Ili 1576.« – reĉe redovnik – »kada je Bátori primio poljske izaslanike, a među njima smo mogli vidjeti nekoć toliko lijepu Gizelu Bátori, suprugu sijedoga Zamojskog, kojoj su donijeli vijest o njegovu izboru za poljskoga kralja.«

»Tadašnja scena ima neke sliĉnosti sa sadašnjom« - reĉe seoski gospodin sirovim tonom. Kako sada, tako i onda na licima Kluzana odrŹavala se nijema ozbiljnost. »Sjećate li se još, oĉe,« – nastavio je obrativši se redovniku – »osjećaĉa onoga ljubomornog trepeta koji je onda obuzeo Źitelje Erdelja? To je kao kad ljubazni domaćin sazna da je njegov svakodnevni gost pozvan kod većega gospodina u goste te ga obuzme ljubomora. Mnogi su tada Stjepanu Bátoriju prigovorili zbog ravnodušnosti, obasjane malom zrakom veselja, koja se odraŹavala na njegovu licu pri njegovu uzdizanju.«

»ĉudno je« – kaŹe okrećući glavom stari građanin – »kako je većina naroda toliko malo sposobna suditi o unutarnjim

titrajima srca. Ja sam, vjerujte mi, vidio kako u velikim crnim očima Bátorija bliješte suze boli.«

»Sjećate li se« – upitao je redovnik izvukavši plavu maramicu iz rukava i brišući prašinu s lica – »riječi Sigismunda Bátorija, koji je tada jedva bio napunio deset godina, da on kao knez Erdelja svoju domovinu ne bi napustio ni za tri krune?«

»Da, da!« – odgovorio je građanin, s posebnim izrazom lica, kao da je prisjećanje na te riječi u njemu pobudilo kontradiktorne emocije i kao da je suprotstavljeno onome što se kasnije dogodilo. – »Te riječi maloga Sigismunda tada su se prenosile s čovjeka na čovjeka i punile su nam grudi lijepim osjećajima, i to ne bez razloga« – dodao je s podrugljivim izrazom na usnama.

»Tiho, gospodo!« – šapnuo je redovnik. – »Ta ovdje i zidovi imaju uši. Devedeset treće, kada je škiljavi Bucella bio u Poljskoj, kako bi udovačku krunu ponovno uspio staviti na glavu Bátorija, sjetio sam se i ja riječi maloga Zsige. Da, onda još nije bio Sigismund. Ali umjesto krune Istók Gyulafi nije mogao u potpunosti donijeti čak ni onih trideset tisuća forinti koje je kralj Stjepan u svojoj oporuci ostavio Sigismundu.«

»Dobar knez voli promjenu« – reče građanin. Do prošle godine bili smo Turci. Onda je, ta i vi znate, u najvećoj zimi došao kod nas András Bátor s kardinalom Cumuleusom, kojega je narod Kluža silom prekrstio u Komlósija. Pa smo se, umjesto turskom polumjesecu, počeli klanjati Rudolfovima ponudama.«

Činilo se kako se redovnik zamislio. »Otkako se knez vratio iz Kóvára, oko cijela njegova bića lebdi nešto zlokobno. Uhićenja prije nekoliko dana i današnje pripreme zorno dokazuju da želi biti samostalniji i ne trpi savjetnike oko sebe.«

»Ipak,« – rekao je građanin – »trebao bi radije pratiti prijedloge zrelih muškaraca no ono što mu sugeriraju nezrele strasti.«

»Nema nijednoga djela« – uzviknuo je proročanski seoski gospodin – »zbog kojeg ne bi žalio. Poznajem ga kao svoga sina!«

»Nikada, kažu, ne daje ni najsitnije naredbe« – reče građanin s kiselim osmijehom na licu – »a da ih naknadno ne promijeni. Poznavajući to dvoumljenje, dvorani rijetko ispunjavaju njegove prve naredbe.«

»Da je barem izgubio život u Kóváru!« – vikne gromkim glasom redovnik. – »Boldizsárovo srce nije ništa bolje od njegova srca. Ali je barem muško koje zna htjeti.«

TRI DAME

Zbog čega tako zatreperte?

Roussseau

Na onome dijelu velikoga trga koji se od Ulice Torda proteže lijevo prema Srednjoj ulici, a u sadašnjosti pripada desno od drvenog stratišta, među ostalim kućama ističe se jedna, u blizini gradske kuće, koja se nalazi na početku Srednje ulice, svojim širokim isturenim balkonom. Prozori toga gotičkog balkona, koji se proteže iznad kapije s visokim šiljastim svodom, otvoreni su, i u prozorima vidimo tri vrlo lijepe dame. Prva je djevojka zanimljiva, djetinjastog lica, u predvečerju pretvaranja u ženu, naslonjena na ogradu balkona. Činilo se kako ne mari puno za događaje oko sebe. Kosa joj je bila učvršćena u umjetničke zavojnice, pomoću nekoliko ukosnica s uzorkom trolista. Na glavi je nosila djevojački vijenac nanizan od perli. To je bila Gizela Csáki, sirotica iz bogate kuće. – Pored toga nevinog lika stajala je visoka, vitka, blijeda žena neopisivo ugodnog lica. Bila je ona jedna od nekadašnjih likova koji se još ponekad mogu vidjeti na starom kamenju i kovanicama, koji su gotovo u potpunosti nestali iz kruga živih. Bogata tamna kosa, usko ravno čelo, izbočen kukasti nos, pune usnice, okrugla brada te velike, tamne, plamteće oči. Tijelo lijepe žene bilo je prekriveno umjetnički naboranim crvenim samtom, a na glavi joj je bila kapica od fine čipke. Od ruba kapice duž njezina tijela širio se veo prošiven zlatom, dajući slikoviti ton prozoru u kojem je žena stajala. Tako je izgledala Margita Mikola, supruga Gyulafija! Tko bi je jednom vidio, nikada ne bi zaboravio tu plemenitu damu. To lice nije izazivalo osjećaje koje izaziva jednostavna vanjština proste osobe. Margita je oko sebe svugdje gdje bi se pojavila izazivala mješavinu osjećaja poštovanja, privlačnosti i nekakve bojažljive suzdržanosti.

Treća je, napokon, bila puna gospođa okrugloga lica, više dječjeg nego velikog. Zora zdrave nevinosti koja se odražavala

na tome licu, blagi osmijeh na njezinim usnama, snježno bijele ruke, cijeli puni, ali ipak lijep stas, onoga koji bi je gledao ispunili bi čežnjama i požudama. To je bila Judita Zsombori, bliska rođakinja Mikolinih, koja je u vrijeme naše priče bila u gostima kod Margite.

»Tko je taj lijepi vitez koji nam se tiho približava iz smjera Srednje ulice?« – upita Gizela uzdignuvši se i okrenuvši se Juditi.

»Ne poznajem ga« – odgovara ova ravnodušno, igrajući se svojim perlama.

»Oliver Abafi« – reče glasom dubokoga srebrnog tona Margita, glasom koji je toliko rijedak i koji se nalazi na pola puta između tona glasa mladoga muškarca i zrele žene.

»Oliver!« – vikne Judita upirući pogled u njega. – »Nemoguće!«

»Zašto?« – upita Margita pogledavši je svojim prekrasnim, prepoznatljivim očima.

»Oliver?« – upita Judita u dvojbi. – »Onaj Oliver? Koji... ali ne, ne!«

»Da, velim ti,« – odvrati potvrdnim tonom Margita – »prepoznala bih ga od tisuću ljudi.«

»Neću raspravljati s tobom, Margita! Ali ako je to on, jako se promijenio. Kada sam ga zadnji put bila vidjela ovdje u Klužu, više je sličio skutoonoši nego Abafijevu potomku, i na što je samo sličio! Bože, koja razlika!«

»Izvana možda! Ali duša koja je toliko zakrenula kao njezova teško se mijenja« – reče Margita, ispustivši duboki uzdah koji je pokušala zatajiti, što je pak njezino blijedo lice prekrilo crvenilom.

»Zar je to zbilja on? Ali, jest, jest!« – reče Judita s neskrivenim iznenađenjem. – »Već je tu, blizu, to je on! Svaka je crta njegova. Nestala je ofucana prljava odjeća, a i blijedo lice je punije! Grubi seljački ponos, neplemenito držanje zamijenili su duh plemenitog ponosa i gospodski pokreti. A ipak je to on! Pogledaj te pokrete očiju! Koliko divlji, moglo bi se reći nemilosrdan pogled samo ima! Stisnute usnice ukazuju na strastvenost: ipak, koliko je samo zanimljiv muškarac taj Oliver! Koliko muževnosti, koliko snage!«

»Sjetih se nehotice« – reče Margita – »što mi je otac toliko često govorio o Oliveru: »Vidjet ćete, on će još postati pravim

muškarcem!»

»A na temelju čega je to starac pretpostavljao?« – upita Gizela.

»Ima puno snage u njemu, znao je reći« – odgovori Margita – »i zna htjeti. A onaj tko to umije, u njega uvijek imam nade«.

»Čudne smo mi žene« – kaže Judita s bolnim osmijehom oko usana. – »Mi ponekad i loše smatramo zanimljivim. Zašto tako jako mrzimo neke greške u drugima? I zašto ipak u srcu osjećamo iznenađujuću potrebu da Oliveru njegove greške oprostimo?«

»Ah,« – reče Margita – »koja od nas stoji na takvom stupnju savršenstva da joj pravdanje tuđih grešaka ne bi donekle služilo i za umirivanje same sebe? I ti rado opravdavaš Oliverove greške? Dobri pitomi anđele!« I tada nehotice stisne k srcu Juditinu ruku, ali isto tako brzo je i pusti, kao da je zažalila.

»O, da!« – reče ona. – »Iz svog srca«. I time pogleda Margitu onim dubokim pogledom koji toliko puno govori i koji je davao do znanja da Judita to nije rekla bez aluzija.

Margita je ponovno pružila ruku Juditi. To pružanje ruke bilo je slikovito, kao i svaki njezin pokret, i uza sve to nije izgledala umjetno, nego prirodno, i na visokom balkonu sličila je na krajjicu tim rukovanjem s kojim usrećuje, iako se činilo da ona toga nije svjesna, te je, približivši se Juditi, tiho rekla: »Varaš se, nevino, veselo stvorenje. Ne shvaćam me. Ta ni ja samu sebe ne shvaćam!«

Gizela odjednom oštro vrisne, šakama se primi pocrvenjelog lica, kao da je odjednom ugledala kuću koja gori. Otvorila je usta kao da želi nešto reći, ali zubi su bili stisnuti i žurno je odjurila u unutarnje prostorije.

Margita i Judita baciše pogled van te sa zaleđenim izrazom lica naglo pođu za Gizelom.

Nekoliko minuta nakon njihova odlaska iz prozora je zuriло samo bezizražajno lice sluškinje koja je neko vrijeme buljila razrogačenih očiju, a nakon toga je pažljivo zatvorila prozore i udaljila se.

KUĆA RAŠA*

Izvani vesela, iznutra crna, tamna.

Plutaroh

*(*Raša: gruba, teška tkanina srednje kategorije)*

S one strane trga na kojoj je postavljeno drveno postolje gotovo nam je promakla kuća koja je tamo neprimjetno stajala. Razlog je tomu to što je našu pozornost dijelom okupirala masa koja je tamo pohrlila, a dijelom to što je između prostranijega dijela trga i kuće samo drveno stratište zaklanjalo pogled. Ta kuća, međutim, kako zbog svoga čudnoga vanjskog izgleda, tako i zbog svoje namjene, kao i svoga čuvenog stanara Cariglija, zavrjeđuje da se s njom поблиže upoznamo.

U svako doba ima ljudi čijim ukusom, djelima, pa čak i načinom života upravlja neka vrsta hira. To njihovo moralno zastranjivanje obično uzrokuje njihov položaj, odgoj ili želja za stalnim isticanjem. Ali kako ponekad zanimljivo šarenilo života čini iskreno poželjnim iskliznuće pogleda iz uobičajenoga kolo-sijeka, u slučaju tih osobenjaka, ma koliko oni smiješni bili, ne može se zanijekati postojanje neke vrste interesa. Riječ je tu i o materijalnim predmetima. Na primjer, grad koji bi u potpunosti tvorila samo masa vrlo uvijenih zgrada zasigurno bi svakog čovjeka s ukusom natjerao na smijeh. Ali kada postoji samo nekoliko takvih zgrada koje se po svom obliku i duhu ističu i izdvajaju od ostalih, i pružaju mogućnost očima da se odmore gledajući ih, to nije neugodno.

Takva je bila i kuća koju spomenusmo. Njezin vlasnik, Imre Bogner, bogati je trgovac koji je u Klužu imao još dvije kuće. Ovu je gradio samo kako bi udovoljio svome hiru.

Ta je nastamba bila katnica, a njezin potpuno nov i iznimno visok krov bio je obojen u crveno. Krov je završavao u oštrome vrhu oblika tornja, a pri svom donjem dijelu bio je toliko širok da se i po najvećoj kiši ispod njega moglo slaviti bez opasnosti

da se pokisne. Taj prednji dio krova bio je otvoren i zaštićen šaroliko izrezbarenom drvenom galerijom na koju se moglo doći samo preko krovišta.

Na središnjemu dijelu gornjeg kata, tijesno jedan uz drugog, gotovo se stopivši, stajala su dva prozora čija je veličina bila neuobičajena za to doba. Njih je razdvajao samo uski stup obojen u jarkocrvenu boju. Lijevo i desno od njih nalazilo se još po šest manjih prozora. Gornja tri okrugloga, a donja tri četverokutnog oblika.

Gornji je kat od donje razine kuće odvajao uski krov od šindre koji se protezao duž cijele zgrade i koji je bio obojen u crne i bijele kocke. Ispod maloprije opisanoga dvostrukoga velikog prozora nalazila su se visoka vrata s okruglom nadstrešnicom. Pored njih, lijevo i desno, nalazila su se po dva prozora s rešetkama obojenima u jarkozelenu boju, prošaranima pozlatom.

Klužani su tu zgradu nazivali Kuća raša, zbog toga što je njegov vlasnik prodajom raše stekao dovoljnu imovinu za izgradnju takve kuće. A možda i zbog toga što su šarene, bezukusne boje kuće podsjećale na tkaninu raša nagomilanu na hrpu u mnogim bojama.

Rijetko se događalo da stranac prođe ispred te kuće a da se ne nasmije i da se ne raspituje za ime vlasnika, koji je pak s velikim zadovoljstvom isticao kako nitko ne može proći pored njegove kuće a da ne baci pogled. Ključani su se pak toliko navikli na nju da je više nisu ni primjećivali. Kao kad nekoga muškarca čudna pogleda neko vrijeme svi gledaju ili ismijavaju, a na kraju se uvjere da na njemu nema ničega neobičnog.

Ušavši kroz vrata, s desne su strane na gornji kat vodile strme stepenice, napravljene od dasaka, rukohvati s dviju strana bili su napravljeni od grubog užeta, a stube su bile prekrivene grubim sivim suknom. Oko sredine te su stepenice prelomljene i skreću desno na široki četverokutni trijem, koji je činio predsoblje koje je kao takvo bilo otvoreno prema dvorištu i zaštićeno zeleno i crveno obojenom gustom rešetkom koja se duž njega protezala kao ograda.

U tom otvorenom predsoblju na zidu nasuprot stepenicama visjele su dvije slike, visine jednoga hvata. Jedna je prikazivala Ignacija Loyolu, a druga Ribadeneiru, u njihovoj punoj veličini. Između dviju slika kao stup je stajao jedan od starih

stajaćih satova koje se još ponegdje i danas može vidjeti u našoj domovini, kao spomenike davnih stoljeća. Desno ispod slike Ribadeneire, uz srednje velik hrastov stol, u šaroliko rezbarenim drvenim foteljama s visokim naslonom sjedila su dvojica mladića ispruženih nogu. Jedan je bio lijepi plavi dječčić, star jedva sedamnaest godina, zdravoga okruglog lica, živih očiju, u dolami boje višnje, plavim hlačama i prsluku, ukrašenom uskim zlatnim gajtanom. Drugi je bio također plav, dugačkoga lica i možda još mladi, u crnoj samtenoj dolami i prsluku, crvenim hlačama, slično ukrašenim zlatnim gajtanom. Ispred njih na stolu ležali su niski, zlatičinim krznom porubljeni šeširi. Mladići su šapćući razgovarali.

Lijevo od već opisanoga zida, blizu stepenica, stajala su visoka, crveno obojena gotička vrata na kojima se na gornjem dijelu nalazila rešetka polukružna oblika. Na drvenoj klupi koja se nalazila desno od njih sjedio je sluga u smeđoj haljini, bezizražajna i podbuhla lica koje je zbog lagodne besposlice i dobra života steklo određeni tromi izraz. Razrogačenim okruglim očima zurio je ispred sebe, osluškujući usput neće li dobiti neku zapovijed. Blizu njih muškarac je u plavoj odjeći s kaputićem od medvjedega krzna preko ramena, kojeg smo već sreli u Madarskoj ulici i koji je bio jedan od takozvanih plavih stražara Sigismunda Bátorija.

Činilo se kako stražar čeka nekoga. Ozbiljno je gledao prema vratima. – »Mikola!« – čuo se iz unutarne dvorane napola vrišteći, a napola duboki glas na koji se čovjek mora posebno priviknuti kako bi mu prestao parati uši.

Na to je mladić u crnoj dolami, skočivši sa stolice, preko visokih, napola otvorenih vrata ušao u unutarnju sobu.

»Kako je brz Mikola« – reče stražarev kolega obrativši mu se. – »Jučer je na svaki poziv mene slao umjesto sebe.«

»Lako je razotkriti razlog tomu« – odgovorio je smeđokosi dečko na klupi. – »Knez je danas bolje volje nego što je bio jučer.«

»Bolje?« – upita prethodni. – »Doista, ta još uvijek je u jutarnjoj dolami. Kada je tako, ili je vrlo dobre volje ili ima puno posla. Inače se obično tri puta presvuče do podneva.«

Vrata zaškripiše i smeđokosi mahne prstom mladiću koji je odmah zašutio. Kroz otvorena vrata izišao je Mikola, mahnuvši plavom stražaru, koji je odmah stupio u sobu.

»Knez me potapšao po ramenima« – reče Mikola. – »Odavna ga nisam vidio tako dobro raspoloženog.«

»Je li što rekao?« – upita drugi mladić.

»Baš i nije. Naredio je da uđe Daczó, a meni je rekao da za popodne naručim konje u Szamosfalva i tri kočije. Ali čekat ću još malo. Znaš, rijetko se dogodi da knez ostane pri svojoj prvoj zapovijedi.«

»Istina« – odgovori drugi. – »Neki dan sam upravo tako prošao. Želio je doručak, ja sam odmah odjurio ispuniti njegovu zapovijed. On se, pak, predomislio i htio je malo jahati prije doručka, a budući da sam ja već bio otišao, ukorio me je.«

»Pa ja sam te već upozorio, Szágfi, da je u dvoru velika mudrost znati kada valja kasniti, a kada žuriti!«

»Ha-ha!« – odgovori mladi Szágfi s prigušenim smiješkom. – »Pretvorio si se u učitelja. No,« – reče on šaljivo se naklonivši pred njim – »odsada ću uvijek spremno pratiti vaše savjete, uvaženi gospodine!«

U međuvremenu je iz sobe izišao Daczó. »Mikola!« – reče on – knez ipak neće ići na jahanje popodne.«

»To sam i mislio« – odgovori on smješkajući se, pogledavši prema Szágfiju.

»Sutra krećemo u Fejérvár. Upravo sam sad preuzeo konačnu zapovijed gospodara glede konja, kola za teret i ostalih stvari. Zbogom!« – s time se Daczó spustio niz stube i otišao.

Visoka su se vrata ponovno otvorila. »Cirile!« – viknuo je oštri glas koji smo već čuli. Smeđi je čovjek ustao.

Kako bismo mogli steći jasan pojam o sljedećoj sceni, moramo stati ispred vrata. U sobi koja se otvara pred nama sve što vidimo toliko je čudno i iznenadujuće da zavrjeđuje detaljniji opis.

Velika prostrana vrata vode u sobu čiji su zidovi presvučeni potpuno crnom tkaninom. Preko puta na ulicu se otvaraju oni veliki, široki prozori veliki gotovo kao vrata koja i gledano izvana toj zgradi daju izgled kao da gledamo širokoga patuljka koji na sredini čela ima jedno ogromno Kiklopovo oko.

U blizini prozora, s lijeve strane, proteže se četverokutni hrastov stol sa zaobljenim kutovima, na bogato rezbarenim nogama koje se polukružno savijaju prema van. Na njemu je jednostavna drvena zdjela, a u zdjeli na zelenim listovima svježe

smokve.

Pored stola prema zidu vidimo duboku fotelju s visokim naslonom, presvučenu smeđom kožom, namještenu tako da osoba koja u njoj sjedi može imati dobar pogled na tržnicu bez da se nju izvana može primijetiti.

U toj fotelji, koliko se to u tom sjedećem položaju dade razabrati, sjedi muškarac. Prije bi se reklo da je visok nego da je srednje visine, mlada, zdrava lica, markantnih, ali ne gospodskih niti plemenitih crta. Njegova plava kosa okružuje mu vrat u gustim, ali kratkim pramenovima. Njegovo čelo jedno je od istaknutih čela koja nam se čine kao da su naknadno prilijepljena ili nataknuta. Ima plave oči, ne velike, bezizražajne. Krivi nos, debeo, izbočen, nešto između orlovskoga i sovina nosa, ali više slični potonjem. Ima obična usta, zdrave zube. Izraz toga lica koje, ukupno gledano, nije bilo ružno, pokazao bi se tek nakon dugotrajnijeg proučavanja. U tom istaknutom čelu i u tim plavim očima bilo je i te kako grubosti i nemilosrdnosti. U osmijehu sa zatvorenim usnama i u krutom držanju odražavala se mješavina taštine i ponosa. Ali promatrajući cjelinu, proučavatelj bi se nehotice osjećao iznenađenim zbog uvjerenja da se na tom licu odražava nekakva dvojba, nekakvo neodlučno kolebanje. – Taj mladi, snažni muškarac širokih ramena nosio je samtenu dolamu do koljena boje ljubičice, s rukavima do lakta, ispod koje je virila kratka dolama narančaste boje. Obje dolame bile su bogato vezene srebrnim vezom. Hlače do sredine bedara također su bile narančaste boje izvezene bogatim srebrnim vezom, a ispod toga boje ljubičice. Na nogama je nosio crne cipele. Oko struka nosio je bogato obrađeni, pozlaćeni srebrni remen.

Pored njega u pognutom položaju vidimo čudan lik čiji pogled odaje neku bojazan i suzdržanost, da ne kažem averziju koja nagoviješta opasnost. Lice toga visokoga suhog muškarca bilo je dugačko i blijedo. Stražnji dio njegove glave rijetkim vlasima su okruživali ostatci crne kose, dio kojih je češljan prema naprijed, kako bi prekrivio čelo. Gornji dio vrlo visokoga čela bio je ravan, bez bora, ali niže, oko širokih gustih obrva, vidljive su brojne bore. Velike, ispupčene, uočljivo razroke oči njegovu su pogledu davale sablastan izraz. Lijepi rimski nos, uske stisnute usnice ukazivale bi na sarkazam. Ali cijelo mu je lice

obavijao duh lažne poniznosti i prisiljene prijaznosti. Gornju usnicu prekrivali su rijetki brkovi savinuti prema kutovima usana. Šiljasto lice okruživala je uska, rijetka brada. Nosio je crnu široku odjeću koju je u struku stisnuo svijetlim remenom.

Na strani suprotnoj hrastovu stolu nalazio se jednostavan drveni krevet. Slamu na njemu prekrivalo je raskuštrano medvjede krzno. Kod zaglavlja na stolici ležalo je nekoliko debelih knjiga. Na sredini dvaju zidova, od kojih je u blizini jednoga stajao stol, a u blizini drugoga krevet, vodila su dvojna vrata lijevo i desno u sporedne sobe, vrata koja su tada bila zatvorena. A s obzirom na to da su crnom tkaninom koja je prekrivala zidove bila prekrivena i ta vrata, razabirale su se iz blizine samo njihove kvake. Desno od ulaznih vrata u sobu, u kutu, stajala je visoka zelena peć koja je dosegala gotovo do krovnih greda. S lijeve se, pak, strane nalazio stalak za klečanje na čijem su uskom gornjem rubu bili smješteni visoko crno raspelo, lubanja i pješčani sat.

Taj namještaj odražavao bi onu redovničku jednostavnost i samoodricanje koje je u to vrijeme karakteriziralo marljive i utjecajne sinove Loyolina reda.

CRVENI ČOVJEK

Prvo izdanje: 1911. g.
 Zagreb: Društvo „Prosvjeta“

U tom trenutku kada je Margita Mikola sa svim znakovima zgražanja na licu i u pokretima napustila balkon, ušao je Ciril u sobu čija su dva prozora bila otvorena i osobi koja bi ušla pružala su široki pogled na tržnicu. Prvo što je uočio bilo je drveno stratište, a na njegovu tamnom postolju istočnjački smeđi čovjek, zamotan u crveni plašt, s crnim kalpakom, na kojem se ljuljalo crveno perje. Uz bok je držao široku sablju s balčakom u obliku velikoga križa. Iza drvenog postolja i toga zloslutnog lika vidio se narod koji se okupljao u sve gušću i gušću masu, a kroz prozor čulo se mrmljanje koje uvijek ide zajedno s ovakvim okupljanjem mase i koje je često glasnik pobune.

Ciril je zatvorio vrata za sobom i stao ispred visokog muškarca s onom zabrinutosti koja obično obuhvaća uskogrudne osobe u dodiru s muškarcima jaka pogleda.

Onim neugodnim glasom koji smo dva puta čuli kako, takoreći, fijuče iz sobe, reče crni muškarac okrenuvši se prema čovjeku koji je sjedio u fotelji: »Sada se uspinje na drveno stratište muškarac s crvenim plaštem.« Nakon toga se približio Cirilu te je rukom pokazao prema onom dijelu trga gdje smo nedavno bili svjedocima razgovora građanina, seoskog gospodina i redovnika. »Idi« – rekao je bacivši tvrdi pogled na Cirila, koji se tresao pred njim – »tamo, dobro pogledaj u kom smjeru ti pokazujem, na onaj ugao Ulice Szín, i prenesi onom redovniku volju Njegova visočanstva ⁽²⁾: da se odmah vrati u samostan i da se danas više ne pokazuje.«

Muškarac koji je sjedio u fotelji kimnuo je glavom u znak odobrenja te je, dok se Ciril, kako bi izvršio zapovijed, kao rak povlačio prema vratima te zatim van, okrenuo prema visokom muškarcu. »Bucella!« – oslovi ga lijepim punim glasom. – »Mislim da bi se dobri Klužani trebali zadovoljiti dosadašnjom

predstavom, a sve što nakon toga slijedi moglo bi se dogoditi i ispred manje svjedoka.«

»Po zapovijedi Vašeg Visočanstva« – odgovori ovaj onom poniznosti koja gotovo pa postane drugom prirodom dvorana – »odmah ćemo to riješiti. Mikola!« – viknuo je Bucella kroz vrata.

»Dobro« – reče ovaj drugi ravnodušno. – »Ili, stoj! Ili, ipak, da, da!«

Na poziv Bucelle lijepi mladi Mikola ušao je u sobu s onom lakoćom i bezbrižnošću koje mlad čovjek može usvojiti samo pomoću sile.

»Idi« – reče plavi muškarac zapovjednim tonom – »idi odmah na trg i reci Peteru Nagyu, koji jaše tamo oko crkve, neka pomoću bubnjara razglasi da se svaki građanin vrati svojoj kući i da u roku od četvrt sata trg i prozori koji gledaju na trg budu prazni te da osim stražara ne vidim niti jednu dušu.«

»Odmah« – odgovori ovaj te se, duboko se naklonivši, okrene prema vratima.

»Stoj!« – reče prethodni govornik. – Još nešto! Nakon što ispuniš moju prvu zapovijed, idi k Gesztiju u malu crkvu te, koliko je moguće neuočljivo, daj mu ovo u ruku«. S time je iz grudi izvukao smotuljak i pružio ga visokom muškarcu, koji ga je odmah predao Mikoli, koji se pripremao na odlazak. – »Stani! Pošalji jednog od mojih stražara izvan vrata Monoštora. Tamo čeka Keresztúri s vojskom iz Kóvára. Reci mu da bude spreman na prvu zapovijed prodrijeti u grad. Ispred srednjih vrata stoje jedinice Gáspára Kornisa iz Marmaroša te jedan dio Bocskaijeve vojske. Njima poruči da se podijele na četiri dijela i da tako zauzmu Ulicu most, Mađarsku ulicu, Srednju ulicu i Ulicu Torda. Neka tiho stanu, ali nikoga ne smiju pustiti na trg.«

Bucella je tiho slušao jedno vrijeme, a zatim se približio uhu govornika: »Stara kula, takoreći, stoji potpuno prazna. Bilo bi dobro...«

»Da, istina,« – reče ovaj naglo – »neka Keresztúri pošalje pedeset ljudi na trg stare kule.«

Mikola se ponovno nakloni te krene.

»Još nešto« – reče Bátori. – »Moje zapovijedi jednu po jednu povjeri mojim najpouzdanijim stražarima, kako bi ih pomoću

konja što prije raznijeli da se što prije ispune.«

»Geszti će imati malih problema – primijeti knez – kako bi redove i staleže očuvao na okupu.«

»On je iskusan čovjek« – odgovori Bucella. – »Inače, mislim da će imati toliko takta da najzanimljiviji predmet podnese kao prijedlog i da time okupira pozornost redova i staleža.«

»Ne želim da ovaj gorak, ali potreban potez koji moramo poduzeti radi istine pretrpi kašnjenje zbog besmislenih preklinjanja. Mislim, doktore, da činim Bogu ugodnu stvar.«

»Kada je Njegovo Sveto Veličanstvo svojim tuzemnim namjesnicima, kneževima u ruke dalo dužnost kažnjavanja, ujedno im je poklonilo i razumijevanje koje je potrebno za ispravnu primjenu kazne.«

»Ljudski je griješiti, Bucella! Ali kada ovi koji stoje ispred mene glume ljubav, vjernost, poniznost, a iza mojih leđa zaklinju se na krvavu osvetu, zavrjeđuju smrt. Kukavice! Mislili su da će uvijek imati posla s neželjenom djecom. Gdje je sada oholost našeg brata Boldizsára? Pismo koje mi je Szamoš uputio iz Újvára te pismo Kovasóczija, kancelara uvijek spremnog za savjetovanje, dovoljno dokazuju koliko su poniženi. Ali gdje je naš otac Carigli?«

»On, kako bi njegov famulus, Ciril, rekao, u to vrijeme obavlja svoju molitvu u velikoj crkvi« – odgovori Bucella – »a to kod njega dugo traje.«

»Smotra koja nas očekuje i nije za njega, iako on odobrava moje stavove« – primijetio je knez.

»Moja je duša daleko od toga, Vaše Visočanstvo,« – reče Bucella s lažnom poniznosti – »da se upletem u tako važne odnose. Htio bih nastupiti kao anđeo mira te u bijesne grudi udahnuti duh prijateljstva i jedinstva. Ali nosi me viši, svetiji interes te se ja, najponizniji sluga Boga, ne smijem suprotstaviti njegovu svetom navođenju. Vidio sam njegov prst koji kažnjava kada su urotnici uhićeni, a vidim i sada kada će jedan dio njih biti kažnjen, i to biti pravedno kažnjen. Jer za njih je draži poganski jaram i neplemenito ropstvo od blagoslova Svetoga Oca te od zaštite veličanstvenoga Rudolfa, volje pobožnoga kneza« – reče Talijan, poprativši svoje zadnje riječi dubokim naklonom glave.

»Puno sam razmišljao o tom planu, Bucella!« – reče Bátori

nakon kratke pauze. – »Turci su dobri susjedi; ako plaćamo, imamo svoj mir. Ali kada su oni mirni, bune se Nijemci. Njegovi spletkari pušu tinjajuću iskru ispod plašta pepela. A ako se njima priklonimo, naći ćemo se u rukama Turaka. Ta njegovi Tatari već i sada plijene na našim granicama te da Marko Deli ne stražari budnih očiju, lutajuće horde već bi razarale u utrobi naše domovine. Ali kako god razmišljam, za mene, koji ću ionako prije ili kasnije teški teret upravljanja državom skinuti sa svojih ramena, bolje je svoju domovinu držati pod zaštitom kršćanskoga vladara nego pod turskim jarmom.«

»Želja i namjera Vašeg Visočanstva dolazi od Boga i pratit će Vas blagoslov Svetog Oca iz Rima. Sada nam je potrebna postojanost, čvrsta postojanost.«

»Oh, ne boj se!« – potvrdi živahno knez sa sarkastičnim osmijehom na licu. – »Poznajem ja dobroga rođaka Boldizsára, koji bi, uz sva ulizivanja, rado sjeo u moju stolicu. Poznajem ja gospodu vijećnike koji su me, kada sam stigao u Szamosújvár, dočekali dvoličnom poniznosti te su me s neviđenom pompom otpratili od Szamosújvára do ovdje. Ali još istu noć okupili su se kod Gábora Kendija, gdje su se zakleli u moju smrt.«

Dok su knez i Bucella tako razgovarali, plava je straža u manjim skupinama, dijelom pješice, dijelom na konjima, uz jednolični zvuk bubnjeva razglasila u svakoj ulici kneževu zapovijed.

Na trgu se okupila velika masa ljudi. Bilo je malo praznih prostora i masa je odražavala jaku iznenađenost. Sve glasnija buka i mrmljanje počeli su bivati sve više prijeteći. Uočavali su se žustri pokreti ruku i masa se još više približila drvenom stratištu. Bio je potreban samo jedan hrabri vođa da se buka pretvori u djelo.

»Razvalimo stratište!«, »Rastrgajte krvnika!«, »Krenimo na Kuću rašu. Tamo je Sigismund kod Carliglija!« – takvi su se povici čuli tu i tamo, iako još nisu mogli doprijeti do kneževih ušiju.

U pravo je vrijeme ljude u toj opasnoj masi sustigla kneževa zapovijed, a skupine stražara pobrinule su se i da se zapovijed ispoštuje. Prvo u malim skupinama, a kasnije u velikim masama ljudi su se počeli razilaziti i za četvrt sata trg je bio čist i prazan. Vidjelo se jedino visoko crno drveno stratište i

na njemu čovjek s crvenim plaštem, u jezivu miru. Oko njega je vojska stražara stvorila prostrani četverokut unutar kojeg su gore-dolje jahali zapovjednici postrojbi, zastajući ponekad ili naređujući mir ispruženim buzdovanima.

U blizini Kuće raše, preko sivih vrata tamne zgrade, izlazi je nekoliko skutonoša odjevenih u smeđe široke kapute, s visokim crnim čakovima na glavi. U rukama su nosili dugačka koplja sa širokom oštricom. Među njima je koracao tiho, spuštene glave, visok, snažan muškarac koji je imao dugačku sijedu bradu. Tijelo mu je do koljena prekrivala dugačka bijela košulja, nosio je bogato pozlaćene hlače boje višnje, a na njegovim nogama zveketali su teški okovi.

»To je Šandor Kendi!« – rekao je jedan od stražara. – »Zašto časni starac treba biti tako pogubljen!«

»Stari je nemiran i nagao« – reče drugi. – »A, uostalom, to nije naša briga!«

Skupinu stražara zahvati nijema tišina.

Knez se ravnodušno izvalio u visokoj fotelji. »Bucella!« – reče, izvadiвши jednu smokvu iz drvene zdjele. – »Smokve su loše kao i ljudi. Loše su jer su izvana lijepa, cijele i odišu opijaćim mirisom. Ali iznutra su počele trunuti.«

»Stari ponosni Kendi uzlazi na stratište« – šapne Bucella bacivši pogled na trg, ne obraćajući pozornost na kneževu primjedbu. – »Koliko gordo baca pogled okolo, kao da žali što njegova junačka smrt ima toliko malo gledatelja. Ni on više neće kovati planove za propast svoga kneza, kojega je trebao savjetovati i voditi kao otac, a ne uplesti se u zlu urotu protiv njega.«

»Nema ni dvije dobre smokve« – reče knez – »u zdjeli našega gospodina Cariglija. Vidi se da su ih, osvećujući se, dozrijevale sunčeve zrake koje su se odbijale s visokih zidova, a ne blagi vjetrovi lijepa Italije. Oh, Bucella! Kada će me sudbina napokon odvesti tamo iz ovog kaosa!«

»Nema ga više!« – reče Bucella, sasvim se udubivši u strašan prizor. – »Krvnik mu sad pokazuje glavu uokolo.«

»Bio je brz« – primijeti knez, pogledom koji izaziva užasavanje i odbijanje, a iz očiju su mu sijevale munje grube zadovoljene osvete.

»Teška je kneževska dužnost!« – reče Bucella, žmirkajući

patvorenom tugom – ali dolazi s nebesa. Dao Gospodin da je Vaše Visočanstvo još dugo može obavljati, na čast Boga i Svete Majke Crkve.«

»Samo da i Erdeljani to žele« – odgovori knez, gladeći se po čelu po kojem se počela širiti tmurna ozbiljnost.

»Svetost cilja potvrđuje gorak put k njegovu postizanju, kneže moj! Zaštitnik ove vjere daje Vam odobrenje za to. Ako ta stranka, skupina, nestane, led je razbijen, i ne trebamo se bojati da će još biti protivljenja.«

»Koga vode sada?« – upita Bátori kradom bacivši oko na drveno stratište.

»Jurja Literatija. Gospodin znanstvenik ne ide tako hrabro stepenicama kao što je to činio prethodni. Dvojica ga vode.«

Za minutu-dvije preko prozora čuo se rastući žamor. Na mrgodnom licu sijedih stražara razlila se ljutnja i bijes, ona vrsta bijesa koja je toliko prijeteća.

»Što se dogodilo?« – vikne ustavši knez, pocrvenjelog lica. – »Je li to glas mojih stražara?«

»Literati je pao tek nakon drugoga udarca« – odgovori Bucella bez ikakva uzrujavanja. – »Slučaj je kakav ne volimo, ali ni prvi ni zadnji!«

»Kada krvnik završi svoju zadaću,« – reče ljutito knez – »pošaljite ga u Szamosújvár! Ne volim mučenje. Szágfi!« – viknuo je gromoglasno.

Szágfi je ušao.

»Neka Gašpar Kornis odmah dođe!«

»On sada jaše među predstavnicima staleža i redova« – dobaci Bucella s podrugljivim osmijehom koji je na njegovu zlokobnu licu izazvala svojevrsna dobrota kneza. – »Koliko mogu razabrati,« – nastavi on prišavši bliže prozoru i žmirkajući očima kao da je kratkovidan, – »pored njega dolazi Keresztúri.«

»Žamor se stišava« – reče knez. – »Možeš ostati, Szágfi. No,« – nastavi, dvama prstima uštipnuvši obraze Szágfija – »što rade lijepe dame u Klužu, koliko si ih već upoznao do sada?«

»Malo, i to samo s prozora, gospodine!« – odgovori paž, tresući se kao da u tako strašnom trenutku takvo pitanje nije očekivao.

»Onda razmišljaj o ljestvama od užet,a momčel!« – reče mu Bátori stavivši ruke na njegovo rame – »ili o lutnji, da one same

siđu. Možeš otići, Szágfi!»

»Tišina se u potpunosti vratila,« – reče Bucella – »a tamo jaše Bocskai iz smjera Ulice Torda.«

»Koga dovode?»

»Gábora Kendija« – odgovori upitani.

»Nisam li rekao da on ostane zadnji?»

»Ma neka ide iza ostalih« – odgovori Bucella – »prije ili kasnije, bit će jednako.«

»U redu!« – reče knez. – »Forróa i Iffiúa dat ću pogubiti u tamnici.«

»Makni se, bijedniče!« – čulo se s trga.

»Tko je to opet?« – upita knez te se, oslonivši se na šake, napola izdignuo iz sjedećega položaja, sijevajućih očiju.

»Kendi, čini mi se, ne daje da mu se zavežu oči.«

»Tvrdoglav!« – reče Bátori, spustivši se ponovno u fotelju.

»Makni se, velim ti!« – čulo se ponovno. – »Da se ne dogodi da od nas dvojice ti prije ugledaš vrata drugoga svijeta.«

Među stražarima širio se žamor. »Ne treba ga dirati! Nemojte mu zavezati oči ako ne želi!«

Kendi je na visokome postolju pored krvnika stajao sa zastrašujućom mirnoćom. Prije no što je kleknuo da zadnji udarac primi nezavezanih očiju, okrenuo se prema Kući raša: »Dječaćki kneže! Nisi daleko otuda, pretpostavljam!« – viknuo je poznatim prodornim glasom. – »Neka svaka kap nevino izlivena krvi donese prokletstvo na tebe i tvoje potomke, dječaćke tiranine, do sedmoga koljena!«

Bátori je rukama prekrpio oči, lice mu se trzalo, u očima mu je plamtio bijes osvete i ljutnje. Mahnuo je rukom.

»Završi to, krvniče!« – čuo se iz Kuće raše zlokoban glas Bucelle.

Za minutu-dvije, okolo-naokolo, cijelom je trgu pokazana odrubljena Kendijeva glava.

Uskoro se nebo otvorilo i na stratište se izlila gusta kiša te je oprala krv pogubljenih. To je tada u Klužu shvaćeno kao znak njihove nevinosti.

POSLJEDICE KLAĐENJA

U nastavku priče od riječi

1971

Maloprije vidjesmo Abafija kako je projahao ispod balkona Mikoline kuće. Margita ga je odmah prepoznala jer je u Klužu je bilo malo takvih. Bilo bi to teško i za onoga koji ga je vidio godinu dana ranije. Dugačko, suho, kiselo lice, bez duha, boje i izražaja, pretvorilo se u jajoliko. Blijedo, naborano čelo izravnano je. Neočešljana masna kosa padala je niz ramena u svijetlim smeđim uvojcima, iz očiju je nestao opasan plamen i nestali su tamni prsteni ispod očiju, a lijepe oči pune vatre i duha, prekrivene dugim tamnim trepavicama, istovremeno su naređivale i osvajale. Njegovo uspravno držanje pokazivalo je muževan, vitak, graciozan stas. Široka ramena, vitak, ali snažan struk ukazivali su na gipku spretnost, a male ruke i noge na to da je riječ o osobi plemenita soja. U tom trenutku nije bilo ljepšeg muškarca od njega diljem Erdelja. Dok je prolazio ulicom, nitko nije mogao proći pored njega a da se više puta ne okrene za njim.

Gore smo spomenuli nekadašnju izjavu Abafija da će se tri mjeseca suzdržavati od svega što mu je nekada bila strast. Pola godine prije sadašnjega pojavljivanja našega junaka u Klužu ispunjena su tri mjeseca, a pokvareni i zao Abafi bio je čovjek od riječi.

Što ga je natjeralo na toliko samoodricanje, teško je shvatiti, ali polazeći s psihološkog aspekta, ipak je objašnjivo. Vidjeli smo tijekom njegovih misli te da je on, ako je slijedom nekih slučajeva i događaja slučajno učinio nešto dobro, ipak imao pojma o posljedicama svojih djela. U ono vrijeme kada je dao tu zakletvu, ili možda bolje rečeno izjavu, možda nije bio ništa manje nego plemenit i ponosan. Stoga gotovo sa sigurnošću možemo tvrditi da nije inspiracija plemenitoga ponosa kao ni želja za pokazivanjem da mu je duh jači od strasti bila ona koja ga je

natjerala na tako čvrsto suprotstavljanje samome sebi. Lako je moguće i vjerojatno da ga je na to natjerao grubi prkos da opovrgne nekoga tko ga je želio osramotiti, a da ni sam nije razmislio o širini svoje izjave. Ali s obzirom na to da je zakletvu već izgovorio, mogućnost sramoćenja ako svoju zakletvu ne ispuni također ga je tjerala da pobijedi u okladi i jačala je njegovu odlučnost i namjeru.

Nije to bila lagana zadaća za čovjeka koji nije čitao ni pisao, koji je svoje bogatstvo ostavio na ugaru, koji nije uživao u razboritom razgovoru i prijateljskom ćaskanju i koji, dapače, u plemenitom smislu riječi nije umio ni voljeti.

Prvi tjedan prošao je u dosadi. Više puta viknuo je nekom od svojih paževa da mu donese koji vrč vina. Vrš je donesen, ponekad bi ga čak i dotaknuo ustima, ali sjetio bi se podrugljiva izraza lica koji ga je nazivao vinskom kantom i pumpom te bi daleko od sebe bacio posude čiji bi se sadržaj razlio po podu. Večeri nakon ni na što potrošenih dana provodio je s dvorskim svećenikom ili svađajući se sa svojim slugama. Sve mu je bilo dosadno i ogromnom su ga snagom privlačile strasti na uobičajena mjesta i uobičajeno provođenje vremena i zabavu. Ali ta gruba vanjština skrivala je ogromnu snagu te ako Bog i okolnosti dopuste, jednog dana mogao bi postati velikanom. Upravo mu je ta iskonska snaga pomagala da svoju zadanu riječ ispoštuje strogom čvrstoćom, do najsitnijeg detalja.

Za nekoliko dana u Abafiju su se mogle uočiti nekakve promjene. Bolje je spavao, a tijelo oslabjelo od silnih neprospavanih noći, bančenja i neurednog života naočigled je počelo jačati nakon odavno željenoga sna. On je pak počeo osjećati neku vrstu lakoće i veselja koji uglavnom prati uredan život. Budio se veselije, život mu se više nije činio toliko dosadnim. I sam je bio gotovo iznenađen iskustvom da se, živeći na taj način, osjeća sretnijim, veselijim, jačim. Ta dobrobit izazvana uravnoteženjem tjelesnih sokova nehotice je imala i druge radosne, ali također prirodne posljedice. Sluge koji su dosada u njemu poznavali samo mrzovoljnog, svadljivog, mamurnog zapovjednika nisu se prema njemu ponašali toliko srdačno kako bi se ponašali prema milostivom, blagom i popustljivom gospodaru. Sada, vidjevši učestaluu dobru volju svoga gospodara, kao da su se preporodili te su s dvostrukim veseljem i žarom ispunjavali

njegove zapovijedi. U njihovu djelovanju i ponašanju prema njemu postojalo je ono nešto što bismo uzalud tražili kod sluga gruboga gospodara.

Nakon što mu se zdravlje vratilo, Abafi je počeo osjećati volju i za radom. Njegova je oklada branila jahanje, lov, pa tako i onih nekoliko plemenitijih strasti koje su ranije ispunjavale trijezne trenutke njegova života. Snažnom mladiću vrijeme je počelo biti prazno i dugačko. Latio se svoga gazdinstva, na početku zasigurno samo iz dosade, a kasnije i zbog rastuće pobude koju ni sam sebi nije mogao objasniti, ali čije korijene osoba koja razmišlja lako može pronaći. To je prouzrokovalo uspjeh te uživanje u poljoprivrednim radovima koji su se tiho pretvorili u njegovu strast. Nakon dva mjeseca okolica čije se ime nekoć spominjalo samo s prijezirom ili žaljenjem, počela se spominjati s poštedom. A još nisu prošla ni tri mjeseca kada su o njemu počeli govoriti s poštovanjem. Onaj tko je tu promjenu, ili bolje rečeno oplemenjivanje njegova raspoloženja pratio budnim očima, nije mogao i nehotice ne poštovati ga.

Na Abafijevu sreću – jer, koliko nas često okolnosti vode u životu! – njegov dvorski dušobrižnik bio je trezveni muškarac s ispravnim pogledima na život, pametan i znalac. Njegovu budnu pozornost nije mogao zaobići put kojim je naš junak napredovao. On je volio mladića kojega je nekoć često nosio u krilu. U tom odnosu bilo je nečega očinskog. On ga je najviše poticao da poštuje zadanu riječ, on je znao tu lijepu muževnu odluku istaknuti na način koji je laskao Abafiju. On je rekao kako je jedinstven u svojoj vrsti te je često tvrdio kako je on muškarac koji je sposoban za svakakve lijepe i plemenite stvari jer ima snagu duha, samo treba htjeti. On ga je kasnije upozorio na dobar izgled, na obnovljenu snagu i na ostale posljedice urednoga života. Oliver je volio staroga redovnika. Na početku je taj osjećaj u njegovoj gruboj duši bio samo unutarnja životinjska privrženost osobi na koju se navikao i čiji bi ga nedostatak opterećivao, kao što se često odnosimo prema starom licu u kući na koje smo se navikli i koje oko sebe gledamo deset, dvadeset godina te za koje, ako je daleko, osjećamo da nam nedostaje. Često vjerni pas, ptica na koju smo se navikli ili stari hrast koji razlijeva svoju hladovinu po dvorištu izazivaju sličan osjećaj. Ali ta uobičajena ljubav tiho se pretvorila u poštovanje

te je na početku trpio, kasnije okusio, a na kraju želio društvo muškarca vrijednog poštovanja. A ako bi ga dušobrižnik-znanstvenik ponekad upozorio da velikani Erdelja naoružani ispred neprijatelja te svojom pameti i riječima oko zelenoga stola služe svoju domovinu, u njegovim grudima rađala bi se skrivena želja koja se počela pojavljivati u sve jačem, jasnijem i plemenitijem obliku. Učiniti nešto za domovinu bio mu je plemeniti cilj sada kada je stigao u Kluž.

Već se jedno vrijeme u dvoru Abafija nalazio šarmantan dečkić pod nadzorom dvorskoga dušobrižnika. Nitko nije znao čije je to dijete, ali tko ga je vidio, osjećao je prema njemu izrazitu privlačnost. Oliver ga je iznimno volio i njegova vatrena privrženost uvelike je utjecala na ublažavanje njegovih čuvstava. Tko bi mogao biti to dijete? Možemo pretpostaviti.

Već i sam naslov ove knjige daje do znanja kako cilj njezina autora nije detaljno opisivanje povijesti Erdelja. Neizbježno je, međutim, da je kratko spomenemo, dijelom jer je mnogostruko povezana s našom pričom, a dijelom jer nam služi kao vaga za prosuđivanje djelovanja i odnosa našega junaka.

Sigismund Bátori, vrativši se iz Kővára gdje je kratko vrijeme boravio i dao naslutiti da se zauvijek odrekao kneževstva, zasada se prema svima odnosio s najvećom ljubaznosti, ali odjednom se promijenio. Nekoć je on s ljubomornom zabrinutosti pratio iz dana u dan rastući utjecaj Boldizsára Bátorija, što je on mogao zahvaliti ratnoj izvježbanosti i velikoj obrazovanosti. Boldizsár je bio krasan muškarac, jakog duha i velike tjelesne snage, kojega je Stjepan Bátori odgajao s velikom pažnjom, brižno, i koji je u mladosti proputovao Dansku, Norvešku, Englesku, Francusku i Španjolsku. Knez je ili doista vjerovao da mu njegov brat radi o glavi ili je barem pretpostavljao da u njemu postoji strašna želja za njegovim položajem. Zbog toga je 28. kolovoza 1594., u nedjelju prije podne, sazvao pripadnike staleža i redova pod izlikom da im želi priopćiti neke dokumente. A dok su se gospoda bavila čitanjem tih spisa, Albert Király i János Fekete ušli su u dvoranu te su ih u ime kneza uhitili. Tu su bili Šandor i Ferenc Kendi, Jánoa Iffiu, Stjepan Bátori, koji je bio očuh Boldizsára i Andrása, kao muž Margite Maylath, udovice Andrása Bátorija starijeg. Farkaš Kovasóczi, Gabor Kendi, János Forró, Bornemissza i

Gerendi, Albert Lónyai, Boldizsár Cseszeliczki, Juraj Szalánczi i Literati. Boldizsár Bátor i Kvasóczy nedugo su zatim poslani u Szamosújvár, a gospoda čijeg nemilosrdnog i protuzakonitog pogubljenja bijasmo svjedoci, svoje su živote izgubili tridesetog kolovoza u Klužu. Knez je zasada Jánosu Sigeru i Albertu Huetu, izaslanicima koje su kod njega uputili staleži i redovi, obećao da im se ništa mimo zakona neće dogoditi. Taj dan kada je na trgu u Klužu drveno stratište već u zoru postavljeno, još nitko nije znao ništa sigurno o namjeri kneza. Narod, kao i u svim iznenadnim slučajevima, okupio se na trgu, neki pretpostavljajući jedno, neki pak drugo. Um građana zaposjela je ona nijema zabrinutost koja se pojavljuje u slučaju velikih događaja kojima se nemoguće oduprijeti. Svi su pretpostavljali da će se više ljudi pogubiti. A s obzirom na to da su u to doba u Klužu bili utamničeni poznati vlaški razbojnici, dio stanovnika predviđao je njihovo pogubljenje.

Ali vratimo se Abafiju, u njemu je bilo puno hrabrosti. Česti lovovi koji su u to doba ne jednom bili povezani sa životnom opasnosti, rezultirali su njegovom pribranosti te su razvili onu vrstu samopouzdanja i ponosa koji treniraju i educiraju hrabrost. Njegove prve mlade godine upravo su ga zbog pokvarenosti stavile u krug grubih ljudi, gdje je bio izložen napadima, rujanju, nasilju te je na njih ponekad trebao naglo odgovoriti, riječju ili djelom. Rijetko bi ostao dužan u takvoj osveti i to je u njemu razvilo sposobnost davanja nagla i žestoka odgovora.

Polako je u tim niskim krugovima postalo svojevrsnom vještinom da svako rujanje i bijes izazovu protiv sebe. To je, međutim, pripremlilo njegov um i na plemenitiju sposobnost kojom neopravdane napade odbija dostojanstveno, iako njegovi odgovori nisu odmah postali blažima, samo je um stekao tu sposobnost. Tako se, naravno, kada mu je razmišljanje krenulo u boljem smjeru, i to počelo ublažavati i postajati plemenitijim, te je Abafi tiho uočio u sebi da je počeo primjećivati i koristiti se plemenitijim stvarima kojima se dosada služio samo za odbijanje grubih šala.

Ta vještina i njegova prirodna hrabrost čine objašnjivim i razumljivim da je, nakon što mu se moral počeo ublažavati, u duši osjetio poticaj da taj talent iskoristi i u ostvarivanju većih ciljeva za dobrobit javnosti. Slutio je da će, ako jednom uspije

pobijediti onu tobožnju sramežljivost koja mu je dosada branila da progovori na javnim mjestima, sudjelovati kao koristan djelatnik u službi domovine. Imao je volju riječju i djelom uplesti se u tadašnje upitne odnose Erdelja.

U njegovim riječima u razgovorima, otkada je živio urednijim životom, bilo je nečega tekućeg i prirodnog: čovjek bi ga rado slušao. Svoje priče o jahanju, lovu, kao i ljubavne priče znao je ispričati veselo, slikovito te je na taj način stekao vještinu i za govorenje o većim stvarima. Grubi materijal, moglo bi se reći, postojao je, trebalo ga je samo izbrusiti, očistiti.

Njegov je odgoj bio toliko zanemaren, kako smo mogli vidjeti, da je i on sam malo toga znao. Ali na njegovu sreću, uočili smo, imao je jaku volju i duša mu se polako počela pouzdati u vlastitu snagu. Ne možemo se, dakle, čuditi ako je prazninu propuštenih godina nastojao popuniti čeličnom marljivosti. U toj njegovoj namjeri od velike mu je pomoći bio njegov obrazovani dvorski dušobrižnik velikoga znanja, a još više Mikolina kuća uz koju su ga vezale krvne veze i susjedstvo te dobri duh te kuće, jedina izvrsna Margita, prema kojoj se Abafi ponašao suzdržano, ponizno. U njegovim očima Margita se, s pravom, činila nedostižnom. Da mu je netko rekao da ga Margita voli, on ne bi vjerovao, i to nevjerovanje nije bilo samo pretvaranje. Nije on mislio, naravno, da ženska osoba u najplemenitijem smislu riječi, kao Margita, ne bi znala voljeti, ne! U duši je nosio nepobitno uvjerenje da nema muškarca koji bi nju zavrijedio te posebnu predodžbu da je granica osjećaja u kontaktima s Margitom – poštovanje.

To prosvjetljenje i prilagodba Abafijeve duše zasigurno su zanimljivi za sve koje nadahnjuju vrlina i moral. Abafi je u svojoj duši počeo osjećati upravo te stvari. Stoga je uvjerenje da treba postati plemenitijim i da na taj način može postići vrhunac savršenstva, postalo njegovom stalnom, omiljenom idejom.

GOVORNIK

Abafi je iz svog prenoćišta, gdje se kratko zadržao, požurio u sabor staleža i redova koji se bio okupio.

Sigismund Bátori uspio je Klužane držati u tolikom neznanju, kako smo i gore mogli vidjeti, da nitko nije slutio namjeru kneza te su staleži i redovi u korist uhićenih velikana domovine govorili još i kada su neki od njih već bili prestali živjeti.

Abafi je bio prvi koji je ustao. Svako je oko bilo upereno u njega. Velik dio prisutnih nije ga prepoznao, toliko je bila velika razlika između sadašnjega i nekadašnjega Abafija. Nosio je jednostavnu crnu svilenu dolamu, prsluk i hlače. Jedino je njegova lijepa kriva sablja optočena dragim kamenjem, koju je naslijedio od svojih predaka, dala naslutiti da je on bogati nasljednik drevne kuće Abafija.

Hrabro je ustao s mjesta. Njegove velike oduševljene oči pogledale su masu koja je zurila u njega. Zaposjelo ga je oklijevanje koje se pri prvom nastupu pred velikom masom često povezuje i sa strahom. Lice mu je poblijedjelo, preko lica prošao je oblak ozbiljne dvoumice. Pred očima, kao da ih prekriva neka mreža, skakale su iskre te mu se činilo kao da se s nadvratka velike široke crkve na masu spušta gusta magla.

Tih je bio glas kojim je progovorio, ali duševna snaga koja je karakterizirala njegov duh polako je pobijedila njegov prividni strah i stid. Glas mu je postajao sve punijim i zvonkijim te se napokon svaka njegova riječ mogla razgovijetno čuti i u najudaljenijim kutovima lijepo gotičke crkve.

Njegove riječi bile su čiste, slobodne od svega umjetnog. Nije osuđivao želju kneza da nađe kršćansku braću. Želio je da pitoma vjera sišla s nebesa svugdje uspije proširiti svoja krila, usrećujući i približavajući čovjeka Bogu. Ali upravo je iz te čiste nebeske vjere izvukao on svoja svjedočanstva: poštovanje

zadane riječi i zakletve koje zapovijeda ta vjera. Opisao je kratko onaj mir koji se širio dolinama Erdelja u doba mudroga Stjepana Bátorija te kako dobar i miran susjed zna biti Osmanlija ako mu se želje ispunjavaju. Koliko je puta popustio kada je Erdelj uspio jasno dokazati da je nemoguće ispuniti ono što se od njega traži. Živim bojama opisao je vlast koja je, ako je se uznemiri, toliko puta bila na propast domovine. Izjavio je kako je i danas dvoumljenje erdeljskih staleža i redova te poznata namjera kneza da prekrši vjernost prema Turcima u državu privukla tatarske horde, a jednostavnim prirodnim riječima podsjetio je i na bijedu prouzrokovanu pohodima Tatara te je naveo obitelji i pojedince koji su pali u vječno ropstvo ili sužanjstvo. »A ako« – reče – »postoji stranka u rastrganim grudima naše domovine koja zbog vjernosti danoj prisezi te ponukana strahom od bliske opasnosti nije rado stajala ili ne stoji rado na raspolaganju našega kneza, je li baš u tolikoj mjeri kriva, može li je se u toj mjeri osuditi?« Poricao je da bi mu oni koje je knez bacio u tamnicu radili o glavi. Iskreno poštovanje koje su mu iskazivali kada se vratio iz Kóvára dovoljan je dokaz koliko su staleži i redovi spremni pokoriti se svom izabranom knezu. Snažno i produhovljeno hvalio je junačkoga Boldizsára, vatrene Kendije, Iffiúa i Forróa te je molio staleže i redove da slanjem izaslanika pokušaju spriječiti opasnost koja im se nadvila nad glavama.

»Neka se ne boji« – rekao je vatrenim riječima i s istim takvim izrazom lica – »nećak Stjepana Bátorija u Erdelju. Podignimo čelični zid. Čelični zid vjernosti, mađarskog povjerenja i iskrenosti oko kneza. Ali i on mora zaboraviti na prošlost i dati povjerenje za povjerenje. Najveće od svih prava kneza jest pravo oprosta krivome ili zabludenome, te će oni koje je smatrao svojim neprijateljima biti njegovi prijatelji! I neka budu! Ta bit će velike potrebe za zajedničkom voljom i snagom, ako prekršimo riječ danu Turcima, koji na našim granicama stoje s izvučenim mačem.«

Svaki je čovjek gledao u Abafija. Nisu bili iznenađeni zbog jednostavnoga govora čija snaga ni potvrda nije mogla biti dovoljna za veličinu opasnosti. Ali bili su iznenađeni zbog hrabrosti i otvorene iskrenosti s kojom se Abafi u tako opasna vremena, kada je razlika u mišljenju na gubilište odvela najveće muževe

Erdelja, usudio govoriti.

Nakon toga više ih je iznijelo svoje mišljenje, uglavnom po pitanju ljudi osuđenih na pogubljenje te su prema odluci sabora brojni izaslanici upućeni knezu.

Naglo pridošla kiša prestala je i nebo je ponovno bilo čisto, a braća Kendi, Forró, Literati i ostali već su bili prestali živjeti kada je izaslanstvo stiglo do Kuće raše, praćeno nebrojenim mnoštvom. Bátori je izašao pred njih. Pored njega stajao je Carigli u jednostavnoj redovničkoj halji, muškarac ozbiljna pogleda, pravilna rimskog lica i s dubokim vatrenim očima. Tu je bio i Bucella, kućni liječnik kneza. Tijesni polukrug njegovih stražara činio je plavi, medvjedićim krznom prošarani zid iza njegovih leđa i uz njegove bokove. Riječ je ponovno uzeo Abafi, govoreći iz mnoštva koje ga je, tresući se, uplašeno pratilo. Njegov glas bio je sirov, britak, razgovijetan, a u očima mu je plamtjela vatra oduševljenja. Svoj je govor započeo pognute glave, s očima uprtim više u kneževu grudi nego u lice. Ali kasnije se polako uspravio te se činilo kao da svisoka gleda mnoštvo koje ga je okruživalo. Onaj tko nije poznavao ovdašnje prilike njega bi smatrao knezom. Toliko dostojanstva, toliko veličanstva lebdjelo je oko njegova muževno lijepoga tijela.

S hrabrim držanjem i lijepim punim glasom koji je bio svojstven gotovo svakom Bátoriju, obratio se mladi Sigismund izaslanstvu. Izjavio je kako su se pogubljeni urotili protiv njega i htjeli ga ubiti, pogubiti ga otrovom, nožem, oružjem i da su u državu željeli uvesti Tatare te da su Tatari koji su se u manjim skupinama počeli pojavljivati na granicama također došli zato što su ih oni ohrabivali. Sve će to, obećao je knez, dokazati dokumentima. Ali to se nikada nije dogodilo. Osim toga, zamolio je da se ne uznemiruju, jer on ne želi nasilje, dapače, puno mu je više potrebna vjernost i suradnja staleža i redova protiv Turaka nego što ih želi odbiti od sebe.

Izaslanici su se razišli ozbiljno zamišljeni i sluteći brojne opasnosti.

Knez se obratio Abafiju. »Kako se vi zovete?« – upitao je prezrivo tonom kojim se velika gospoda obraćaju nekome tko im je neugodan i kome žele pokazati s jedne strane uzvišenost svoje vlasti i položaja, a s druge strane omalovažavanje koje je istovremeno ponižavajuće i uvredljivo.

»Oliver Abafi«, odgovorio je upitani skromno.

»Oliver Abafi! Da, još se sjećam« – rekao je knez, odmjeravajući Abafija dugim pogledom – »jednoga. Oliver – da, da. Ali to niste vi. Sin Gedeona? Ta on je neotesan, potkupljiv, gnjusan čovjek koga poznajemo samo po lošem glasul«

»Vaše Visočanstvo!« – odgovori Abafi, ne mogavši skriti poniženje čija mu je vatra oblila lice. – »Vjerujem da pred sobom doista ne vidite tog Olivera Abafija o kojem je tako loša vijest, možda malo preuveličano, ali ne baš neistinito, doprla do vas. Ali u mojim grudima živi jaka odlučna volja da u sebi nikada više ne prepoznam onoga gnjusnog Olivera.«

»Razumijem« – uzvрати Bátori s uočljivim prijezirom na licu. – »Vi ste obraćeno janje! Da,« – nastavi s podrugljivim osmijehom na licu – »takvo je uvijek draže pastiru! Ali možda se na ljestvama savršenstva još niste uspjeli tako visoko da ne biste mogli prihvatiti dobar savjet: sjetite se da se jednom zalutalog uvijek drži na očima i da, ma koliko on bio drag i umiljat, nije dobro klepetušu njemu objesiti o vrat, da slučajno ne povuče za sobom u zabludu cijelo stado.«

Abafi je razumio oštricu koju su riječi kneza skrivale u sebi. »Moja jedina želja jest« – odgovori on blagim tonom, suzbivši u sebi emocije – »da moja djela budu poznata, Vaše Visočanstvo! Čak i ona loša, jer njihovo spominjanje ili proklinjanje kod mene neće pasti na gluhe uši ili naići na zatvorene grudi. Nikada nisam želio klepetušu, a ona ni ne pripada meni, mladiću, nego zrelim muškarcima« – nastavi on dignuvši izravno pogled prema mladomu Sigismundu.

Knez je kratkim naklonom glave dao do znanja Abafiju da može otići. Bilo je nešto zloslutnog u tom naklonu glave i tammnom pogledu kojim kao da je probo Abafija. »Još nešto« – reče on naglo se okrenuvši i došavši potpuno blizu Abafiju, s crvenim licem i prodornim glasom. – »Ne zaboravi, mladi prijatelju, ako bi netko na zalutalu ovcu stavio klepetušu, istu bi se strgnulo s njezina vrata, a zbog te naglosti« – nastavi on s nemilosrdnim osmijehom – »ponekad se izgubi i glava!«

Knez se naglo udaljio. Abafi je još nekoliko minuta stajao zamišljeno, a zatim je krenuo prema Mikolinoj kući.

GOSTIONICA

Iz Ulice Torda nadesno se otvara jedna uska, neugledna uličica, kako bi Klužani rekli, prolaz, takozvana ulica Búza (pšenica – op. prev.), oko čije je sredine u dugačkoj kući s visokim stršećim krovom živio gospodin Mojsija Guti, kojega smo jednom već na trenutak bili vidjeli. Poštenu građanin iz srednjeg staleža i prvi kovač u Klužu, sa svojom vjernom suprugom gospođom Oršoljom. Radionica mu je bila u desnom kraju kuće s otvorenim, loše napravljenim vratima na kojima su se odražavali tragovi gorenja i pepela. Kroz vrata su se nazirali široki nakovanj težak nekoliko tona te ognjište s užarenim ugljenom i posudom za hlađenje te velikim mjevovima. U radionici je užurbano radilo više tamnopusih momaka širokih ramena, obavljajući svoj težak posao s lakoćom, malo pjevajući te tužne te vesele pjesme, a malo zviždeći ili šaleći se.

U lijevome kraju te kuće, koja je inače održavana čistom, otvarala su se široka ulazna vrata, dopuštajući pogledu da dopre do vrata s desne strane do kojih su vodile dvije velike kamene stepenice, kao i u dvorište u kojem se nalazilo dugačko zatvoreno spremište, a ispred njega nagomilane cjepanice. Na srednjem dijelu kuće nizali su se u dugačkom nizu maleni prozori, zaštićeni gustim kovanim rešetkama na koje je Mojsija Guti, budući da su bile djelo njegovih ruku, bio i te kako ponosan. Kad god bi prolazio ispred kuće, pomislio bi: »Anche io sono pittore«.

U vrijeme naše priče u Klužu je bilo mnogo krčmi, birtija, mehana i sličnih mjesta gdje se okupljao ološ. Ali brojne gospodske obitelji koje su prakticirale mađarsko gostoprimstvo restorane su učinile nepotrebnima. Međutim, kao što znamo, ima jedna vrsta ljudi koja više voli zapovijedati nego se nekome prilagoditi, a posebno kada se veseli, banči; mrzi ograničenja,

čak i ona koja bi čovjek morao imati zbog uljudnosti i brige prema ostalim ljudima. Na njima je, vrlo pametno, naš Mojsija Guti temeljio svoj plan da u svojoj kući za dobre novce za vrijeme blagdana i okupljanja te u tjednima poklada nudi stolove pune hrane koju je kuhala njegova žena. Našli bi se tu ukusni kluški specijaliteti, posebno kupus, tada već naširoko poznati kluški kruh te najbolja vina okolice. Svojim je gostima znao udovoljiti uobičajenom hranom mađarske kuhinje, kao i tadašnjim specijalitetima, kao što su sekeljska i tordanska pogača, voće u medu, medica i slične delicije. To obilje te vesela narav i srdačnost domaćina, kao i kulinarsko umijeće i pogledi gospođe Oršolje, rijetko bi stol ostavili bez gostiju.

Za primanje gostiju, ne bez interesa i želje za zaradom, na raspolaganju je stajala dugačka dvorana čiji su prozori gledali na ulicu. Tu se nalazio dugačak hrastov stol, uvijek čist, iako prekriven s ne baš najfinijim stolnjakom, visoka peć sastavljena od četverokutnih štednjaka i okružena drvenom rešetkom, više slamnatih stolica i nekoliko klupica na koje su gosti mogli staviti svoje noge. Nalazio se tu i ormar s drvenim rešetkama ukrašen staklenim karikama. U donjem su dijelu trima velikim ladicama nadopunili jednostavni namještaj, zajedno s dvama manjim stolovima za one koji su željeli popiti nešto u prolazu. Od dvojih vrata jedna su se otvarala pored glavnog ulaza, a druga su vodila u sporednu sobu koja se protezala prema dvorištu.

Tri dana nakon ranije opisanih događaja vidimo gospođu Oršolju s čistom pregačom i s hrpom običnih tanjura pored stola. Naš gospodin Mojsija nedavno je stigao iz radionice ozojena čela te je sjedio na širokoj slamnatoj stolici u blizini peći, ispruživši noge na jednu od klupica. Svijetlu kožnatu kapu nosio je naherenu na glavi te mu je malo-pomalo padala prema podu, kao osobi koju nehotice opsjeda san.

Dok se Mojsija odmarao od kiklopovskoga posla, njegova je supruga duž sredine stola razastrla usku slamnatu prostirku te je na sredinu prostirke stavila ogroman kluški kruh. Ovo pečeno remek-djelo gospođe Oršolje okruživale su slanice i nekoliko šarenih bokala. Gazda je već potpuno utonuo u san kad je njegova vjerna družica iz kuhinjskog ormara izvadila tanko izrezane sekeljske pogačice i lijepo nagomilane na tanjur

te ih stavila na stol. Dok se tako brižno pripremala za večeru i slagala tanjure, mali Tobijaš, nasljednik kuće, rumeni dečkić od nekih devet godina, okrugla lica, ušuljao se tiho kroz otvorena vrata te se sakrio ispod stola i dok mu je majka koračala naprijed-nazad, vješto je počeo krasti komadiće sekeljske pogačice ispod stolnjaka. Jedno je vrijeme to činio vrlo uspješno, ali prilikom jednoga nespretnog pokreta cijelu je vješto nagomilanu hrpu pogačica izbacio iz ravnoteže i ona se tihim zveketom srušila. Tobijaš je, čuvši to, u sekundi pobjegao kroz napola otvorena vrata. Taj zvuk rušenja pogačica bio je toliko tih da ga gospođa Oršolja nije ni čula. Vidimo sad, nekoliko minuta kasnije, kako mali lopov proviruje kroz vrata, a malo kasnije kako kroz vrata, uz nukanje djeteta, ulaze sivi mačak i stari pas. Kasnije, kad je Oršolja bacila pogled na onaj kraj stola gdje je stajala ta hrpa medenih kolača, odmah je uočila rušenje te je mačka, koji je jedini mogao biti krivac za to, muhalicom istjerala kroz vrata, glasno ga grdeći.

»Hej, zlato« – reče probudivši se i trljajući oči Mojsija. – »Što je sad opet? Ta čovjek nakon teškoga rada ne može odmarati ni minutu!«

»Što se vas tiče,« – reče ljutito Oršolja – »mogli bi odvući cijeli stol! Vidite samo što je stari mačak učinio. Ta i ne radi ništa više nego jede i spava.«

»Pusti jadnika! Učinio je dovoljno dok je ostario, neka i on malo odmara. Ali« – nastavi on bacivši pogled prema prozoru – »kasno je već, a još niti jedan gost nije stigao.«

»Danas će u svakom slučaju biti dvojica manje« – primijeti žena. – »Ne vjerujem da će gospoda Abafi i Betlen doći nakon jučerašnje rasprave. Jedino žalim što nisam mogla biti prisutna. Zsigurno bi sve puno tiše završilo. Vi samo buljite u njih, a upravo bi zadaća domaćina bila uspostaviti red« – gundala je Oršolja slažući komade medenog kolača i stavljajući ih na vrh kuhinjskoga ormara. – »Tako!« – kimne ona glavom. – »Tu valjda neće naš gospodin mačak dosegnuti nosom.«

»Ja se radije ne miješam u takve rasprave« – reče Mojsija komotno ispruživši noge – »da slučajno ne dođem i ja na red. Onaj koji pokušava razdvojiti one koji se svađaju rijetko to uspijeva napraviti bez da jednog ili drugog ne uvrijedi. Dosada je upravo ta nepristranost koju se trudim očuvati održala ugled

moje kuće pred mojim gostima. Inače, Oršolja, i ja sam izgovorio dvije-tri riječi ne bih li ih pomirio, poniznim glasom, ali što to vrijeđi, a posebno kod Abafija? Ta ne sluša on mudre riječi, a posebno ako mu je puna glava!»

»A jučer mu je bila puna glava? Ta otkad on tu dolazi, ovih je dana takoreći on bio jedini koji bi uvijek trijezan otišao doma i koji bi se uredno ponašao. Ostali bi ga jedva prepoznali. Sjećate li se još kada smo mu prošle godine, a i Martonu, tu na stolu složili krevet, pa ujutro kad su se probudili, niti jedan se nije sjećao kako je tu dospio?»

»Da, da. Što jest, jest, Abafi se jako promijenio. Ali jučer mu je očito ipak zadnja čaša udarila u glavu, ta skočio je na Betlena tako da smo svi pomislili kako će ga izbaciti kroz prozor.»

»Hm, hm.« – reče Oršolja. – »I to za takvu sitnicu. Ta što ima lošeg u tome ako netko dami obeća cijelo selo za poljubac?»

»Loše?» – upita gazda smješkajući se. – »Grom i pakao? Ne da nije loše, ženo, nego je, dapače, dobro! A da ti za svaki poljubac dadu jedno selo, ne bi imala vremena ni jesti!»

»Budala!» – reče ona, pogledavši ga čednim pogledom. – »Ali možda se Abafi nije zbog toga ljutio. Dajte, ispričajte mi, kako se sve to odvijalo. Jučer ste tako brzo sve ispričali da nisam uspjela zapamtiti ni riječ.»

»Betlen i Abafi razgovarali su o lijepim ženama« – odgovori Mojsija zijevajući. – »Jedan je hvalio jedne, a drugi neke druge. Počeli su govoriti o Mikolinoj kući. Jesi li primijetio, upita Betlen, malu Gizelu kod Mikolinih? Na nebu nema ljepšeg anđela od nje!»

»Još je dijete« – odgovori drugi. – »Lijepa je, ali nespretna. Kad bih joj se obratio, pocrvenjela bi do ušiju, a kad bih je slučajno pogledao, okrenula bi svoj pogled s mene tako naglo kao da je učinila neki grijeh. A inače, tko bi je mogao uopće uočiti u Mikolinoj kući?»

»Istina« – reče na to Betlen. – »Ti tamo imaš oči samo za jednu: za Margitu. Imaš dobar ukus. Znam nekoga tko je nekoć izjavio da bi za jedan Margitin poljubac bio spreman pokloniti joj cijelo selo po njezinu izboru. Ja baš i ne obilujem selima, ali ni sam ne bih žalio ponuditi neku staru parcelu.»

Na to se Abafi namrštio. »Dosta!» – reče.

Ali Betlen je nastavio: »Ne bih žalio, ali taj bi poljubac trebao

biti od onih dugačkih koji traju najmanje četvrt sata.«

»Dosta!« – reče ponovno Abafi, ustavši s mjesta plamtećim licem. – »Betlen! Ako želimo ostati prijatelji, govori s više poštovanja o ženi čije se ime ja ne usuđujem uzalud izustiti.«

»Šališ se!« – odgovori Betlen, pogledavši Abafija čudnim pogledom, u kojem je bilo više izazivajućega nego umirujućeg. – »Nadam se da ne želiš sada održati prodiku. Što može biti uvredljivo u tome ako Betlen čezne za poljupcima Margite Mikola?«

»Ni ja, ni Betlen; ni Bog, ni čovjek! Osim ako ne namjera va izbliza se upoznati sa željezom turske sablje koja mi visi o boku. Ona je uvijek spremna« – reče Abafi s ljutitim izrazom lica i ljutitim držanjem – »i protiv tebe, dijete, a i protiv onoga hvalisavog kavgađžije koji vjerojatno ima više sela nego pameti!«

»To je čudno!« – vikne Betlen. – »Koliko vidim, iz tebe govori dombansko vino. Ali griješiš ako misliš da će Betlen ikad ustuknuti pred Abafijem. O mom boku visi dobar mađarski mač koji će uvijek biti dostojan tvoje poganske sablje. Ali bolje za tebe ako onaj drugi ne zaželi tako brzo odgovoriti na tvoje riječi. On ima malo više sablji na raspolaganju. Samo da znaš, selo je ponudio Sigismund Bátori. Ali budi miran, od mene neće čuti za tvoju reakciju.«

»Može biti on ili bilo tko drugi!« – odgovori grubo Abafi. I tako su još razmijenili nekoliko riječi i izjurili iz gostionice.

»Hm« – gundala je Oršolja. – »Žao mi je što se to dogodilo upravo u mojoj kući. Ali mislim da je razlog taj što je Margita Abafija malo dublje pogledala u oči.«

»Baš njemu treba takva gospodska dama« – veli Mojsija. – »On baš i ne bira!«

»Tko zna je li tomu tako. Ja o Abafiju ne mogu zamisliti toliko lošega i grdoga koliko o njemu govore. Ima u tom čovjeku nečega simpatičnog, a vi sada uskaćete sami sebi u usta. Ta jučer ste ga još nadasve hvalili.«

»Istina« – odgovori Mojsija. – On je danas doista drugačiji čovjek nego što je bio još prije godinu dana. Ali ipak nije dobro previše mu se približiti, kako sam jučer primijetio. Inače, cijela stvar ne bi mi toliko zapela za oko da nisu bila prisutna ona dva čudna čovjeka koja već neko vrijeme svako večer pijuckaju svoju kupicu vina uz mali stol u kutu. Oni nekako cijelo vrijeme

imaju Abafija na oku.«

»Saznala bih ja« – primijeti šapćući Oršolja – »tko su ti tamni likovi, ali pametnije je šutjeti.«

Stari se digao sa stolice, tiho nastavivši, kao da se boji da bi ga netko mogao čuti. – »Vjerojatno si stvarno u pravu. Ali što je Abafi zgriješio da sve njegove korake prate s tolikom pozornosti?«

»Nisi čuo« – upita Oršolja s izrazom neke nadmoći na licu, kao da osjeća da njezinu pozornost ništa ne može zaobići – »da je u saboru govorio protiv namjera i volje kneza? A takvog se čovjeka danas drži na oku.«

MALI TOBIJAŠ

Svija je smidžava moćama,
Staklo je ote

Bračni par bi možda i nastavio razgovor, ali kroz otvorena vrata ušli su Betlen, Kenderesi, Tolcsvai i mnogi drugi. Kao da su kod kuće, odložili su na stolice i donji dio kuhinjskoga ormara svoje kalpake i sablje te su sjeli za stol. Gospođa Oršolja pažljivo je pogledala Betlena, čija je desna ruka crnom marom bila vezana uz vrat, te je otišla po hranu. Gazda Mojsija počeo je skupljati prazne bokale sa stola.

Cijelo je društvo bilo ozbiljno rastreseno, kao da se dogodilo nešto tužno. Iako je među ljudima koji su ušli bilo i onih koji nisu sudjelovali u javnom životu i čija duša nije poznavala suosjećanje koje lošu stvar koja se jednome dogodila pretvara u zajedničku, ipak se u dvorani staroga kovača nije čulo ono lagano šaljivo prepucavanje, onaj veseli žamor koji bi se inače čuo sve do ugla Ulice Torda.

Taj ozbiljan pogled na događaje opasnoga razdoblja lako može objasniti onaj koji se prisjeti događaja od prije tri dana. U Erdelju gotovo svaku obitelj povezuje krvna i prijateljska veza, stoga su bili rijetki oni koji nisu oplakivali ili strepili za nekoga svog rođaka ili prijatelja. Ozbiljno tupo razmišljanje te pojedini izljevi gnjeva i osvete zasada su se odražavali u ogromnim erupcijama emocija, takoreći, svi su osuđivali čin kneza i tužnom slutnjom trenirali srce da bude spremno na slične udarce. Nakon prvih udaraca boli i iznenađenja svi su nastavili sa svojim uobičajenim životom. Omladina je počela ponovno obilaziti svoja stara mjesta okupljanja, ali nedostajalo je ono bučno veselje koje bi im u drugim okolnostima bilo svojstveno.

Oršolja se uskoro pojavila i na stol je stavila zdjele pune tople hrane.

Tolcsvai je sjedio nasuprot Betlenu, čije je lice bilo bljeđe od uobičajenog. »Farkaš! – započne on s izrazom sućuti na lijepim

crtama lica. – »Je li duboka rana koju si dobio?«

»Ne zaslužuje ni riječ« – odgovori Betlen. – »Nije ozlijedio kost, a nepogrješivi lijek moje majke već mi je ublažio bol. Ali gdje je Abafi? Obećao mi je da će doći.«

»A on je ostao netaknut?« – upita Kenderesi, plavi mladić ozbiljna pogleda, dok je vadio hranu iz zdjele koja je stajala pred njim.

»Sada jest« – odgovori smijući se Betlen. – »Odmjerio sam ozbiljan udarac na njegovu ruku, ali oštrica moga mača se izokrenula, a odgovor je bio ovaj« – nastavi on, udarivši dlanom po ruci.

»Ja znam cijeniti hrabrost i snagu Abafija« – nastavi Tolcsvai. – »Priznajem: onu vrstu hrabrosti koja se nalazi u snazi ruke, koja postoji samostalno, kao izolirana, a nema one druge, plemenitije vrste hrabrosti, ne bih cijenio. Gruboga bih gladijatora mogao samo prezirati.«

»Griješiš« – odgovori Betlen – »ako u njemu vidiš samo gladijatora. Zna on biti hrabar i u plemenitom smislu riječi. Pokazuju to i njegove riječi koje je izgovorio bez straha u saboru i pred knezom koji bi ga – ne dao Bog! – mogao i pogubiti.«

»Ja sam se jednom divio njegovoj pribranosti« – reče Kenderesi. – »Sjećaš li se, Tolcsvai! Na lovu na bizone, kada smo nekoliko bizona s one vrtoglave visine natjerali da skoče u dubinu? On je bio na čelu i brzinom vjetra ganjao je dva bizona kopljem koje je držao uzdignuto ispred sebe, kada se naglo, na svega dva koraka, pred njim našla provalija. Ja sam bio blizu i mislio sam da je gotov. Ali on je naglim trzajem uzda okrenuo konja u drugom smjeru i spasio se. Ali evo ga, dolazi. Dobro nam došao, Olivere! Dođi, sjedi među nas! U bokalima ispred nas blješti crno vino, ima razloga da zaboravimo probleme, dođi!«

U cijelome držanju Abafija bilo je nešto čudno. Onaj koji ga je jučer vidio, jedva bi ga danas prepoznao. Jednostavni smeđi kaputić bio je rastvoren, kao i gornji dio njegove košulje, i otkrivao je njegove široke, snažne grudi. Sablju je bacio u jedan kut, a crveni kalpak stavio na stol. Lice mu je plamtjelo, a oči sijevale. Bacio se na slamnatu stolicu, blizu Betlena, nijemo mu pruživši ruku, s čudnim izrazom lica na kojem se odražavao izraz sućuti i divljeg prkosa.

»Bog s vama!« – reče on obrativši se Tolcsvaiju. – »Da, dajte nam vina! Puno vina! Što bismo bolje i mogli činiti!« – reče s divljim smijehom. – »Loš je ovaj svijet! Kukavički i podli. Onoga tko bi tu želio biti bolji, treba okruniti luđačkom kapom. Vina, rekoh, vina!«

Betlen i drugi u čudu su ga pogledali. »Što ti je, prijatelju?« – upita prvi. – »Reci! Otkada je među nama bilo krvi, bliži si mome srcu. Reci, u čemu je problem? Trebam li u gruboj noći stražariti umjesto tebe? Ili se boriti protiv njih deset za tebe? Reci mi što ti smeta?«

»Svijet, ljudi, ja sâm, i sve« – odgovori Abafi udarivši šakom o stol tolikom silinom da su čaše zaplesale. – »Knežević daje pogubiti prvake naše domovine. Dijete kroji cijenu zagrljaja Margite Mikola.«

Betlen se digao s mjesta, upitno gledajući govornika.

»Nisam mislio na tebe!« – reče ovaj pruživši ruku. – »Do vraga! Da to moram gledati i trpjeti! Sijede ljude obuhvatio je kukavički strah, one koji su posijedili u olujama borbi. A sve to za koga, za što? Oh, pustite me da šutim, jer ću se početi sramiti što umjesto preslice u ruci držim koplje. Vina, velim, vina!« – primivši bokal koji je stajao pred njim i iskapivši ga do zadnje kapi, baci ga svom snagom u kut, da su se krhotine razletjele po sobi.

»Koji ti je vrag?« – vikne Tolcsvai. – »Zaratio si sa cijelim svijetom, Oliver? Znaš li da nas pamet treba služiti u opasnim vremenima. Hladna snaga i razmišljanje protuotrov su nasilju, a ne osveta riječima. A koliko ja znam, tvojim venama teče krv Abafijevih!«

»Razumijem te« – odgovori Oliver. – »Poznata je mržnja Abafijevih. Ne mrzim ja Bátorija, ali gade mi se njegova djela koja su od njega otuđila sva srca. A mrzim Gesztija, Talijane koji se muvaju oko njega i koji će prije ili kasnije obrlatiti neodlučnoga, pokolebljivog kneza. Neka bude hladnokrvan tko može. Ja ne mogu. Grudi mi razvaljuje vatra cijeloga pakla i što sam ogromnom snagom dosada potiskivao, sada izbija.«

»Znaš, prijatelju,« – dobaci Kenderesi – »bilo bi dobro da se pribereš. Ako krv kipi, treba je hladiti. Hladna sila prava je sila.«

»Vino« – reče Abafi – »i lijepe djevojke! To mi sada treba,

ništa više.»

Mladići su nastavili svoj razgovor. Oliver je kipio. Svaka njegova riječ, svaki pokret bili su posebna mješavina dostojne muževnosti i nemuževne kukavičke žalopojke. Vino ga inače ne bi lako oborilo. Ipak, danas je od njega osjećao nekakvu užarenost.

Dok su oni tako razgovarali, mali se Tobijaš ušuljao kroz vrata te je i te kako iskoristio priliku što su Mojsija i Oršolja bili usredotočeni na razgovor muškaraca oko stola i na ispunjavanje njihovih želja. Pogledom je prošao stolom, stolicama, prozorskim klupicama, dok nije na kraju na vrhu kuhinjskog ormara primijetio hrpu medenih kolača koja ga je, kao svjetionik njegovih želja, pozivala iz visine. Mali je Tobijaš, s onim izrazom lica kojim djeca žele izbjeći pozornost, podignuo drvenu stolicu te se počeo približavati ormaru, pomalo zastajkujući. Kada bi otac ili majka slučajno bacili pogled u tom smjeru, on bi stao ispred stolice ne bi li stolica prekrila njegovo nisko tijelo. Tako je on tiho napredovao dok nije došao do cilja i stolicu stavio ispred ormara. Tada je sličnom vještinom podignuo jednu od malih klupica i stavio na stolicu. Na taj način, sklopivši si ljestve, tiho se uspeo prvo na stolicu pa na klupicu, uzdignutim rukama pokušavajući dosegnuti tanjur.

Dok je mali Tobijaš takvom lukavštinom pokušavao ponovno doći do slastice čiju je krađu ranije uspješno prebacio na mačka, naši su mladići kod stola već bili potpuno opušteni i ožareni, a posebno se na Abafiju vidjelo koliko nastoji zamagliti svoj um i prepustiti se svojim nekadašnjim strastima. Uskoro su izljeve ozbiljnih emocija zamijenili gromko smijanje i ne baš najpristojnije šale, kako se to na takvim mjestima pod utjecajem vina često događa.

Tada su se vrata otvorila te su ušla dva muškarca sa šeširima u ruci. Nijemo su sjeli za manji stol. Jedan je bio smeđi stariji čovjek velikih očiju, potpuno ćelava čela; lijevo mu je oko bilo prekriveno crnom vrpcom i imao je dugačku, široku gustu bradu. Mišićavo tijelo prekrivala je crna dolama čiji je veći dio bio prekriven širokim ogrtačem. Drugi je bio mlad čovjek ratoborna pogleda. Obojica su na bradi nosila crnu maramu te su im crte lica bile samo djelomično vidljive.

Oršolja je, bacivši ljutit pogled na muškarce koji su ušli,

šapnula nešto mužu. Mojsija je, s izrazom lica koji odražava prisiljenu ljubaznost, prišao k njihovom stolu, a oni su tihim glasom naručili vino i sir.

Dok je časna gospođa kovača odjurila ispuniti zapovijed, Kenderesi se dignuo od stola. »Prijatelji!« – reče on. – »Poznajem jedno dobro mjesto blizu zidina dvorca, prema srednjim vratima, kod gospođe Sare, gdje je dobro vino, a ima i lijepih djevojaka. Tu,« – nastavi on bacivši prijezirni pogled na pridošlice – »vrijeme se naoblačuje. Tko će mi se pridružiti? Abafi! Vino i djevojke! Dođi!«

Svi su skočili na noge. Mladi čovjek koji je sjedio uz mali stol stisnuo je usta. U tom je trenutku mali Tobijaš, popevši se na vrh prstiju, pružio ruku prema gornjem dijelu ormara. Ali i Mojsija je tada primijetio što namjerava mali nasljednik kuće te mu se, skinuvši remen hlača, s onim zloslutnim osmijehom koji karakterizira poneke roditelje kada uhvate dijete u nepodopštini, približio. Mali je kradljivac, bacivši pogled iza sebe i primijetivši namjeru oca, naglo htio spustiti tanjur. Izgubivši, međutim, ravnotežu, zajedno s njim, za koji se htio primiti, sletio je na pod uz glasno zveketanje i uz glasno urlikanje otkotrljao se upravo do Abafijevih nogu, koji je išao prema vratima.

Dijete je dobro udarilo nos koji je počeo krvariti. Ali uza sve to, gazda Mojsija počeo ga je tući remenom, tijesno držeći za kragnu dijete koje je lamatalo rukama i nogama. Njemu u pomoć doletjela je Oršolja, koja je upravo bila ušla, svim snagama pokušavajući smiriti svoga muža.

Abafi je neko vrijeme tiho gledao taj čudan prizor. Preko lica prošao mu je crni oblak, činilo se kao da su ga obuhvatile duboke misli, kao da mu je u glavi sinulo neko sjećanje. »Nemojte maltretirati to jadno dijete!« – zaviče on osjećajnim glasom. – »Štetu ću platiti ja.« Zatim se obratio ostalima. – »Bog s vama,« – nastavi odlučnim glasom – »ja ostajem.«

»Ti nećeš doći?« – upita Betlen.

»Neću« – odgovori Abafi kratko.

»Ne? A zašto?« – upitaju Tolcsvai i Kenderesi istovremeno.

»Hej!« – kaže Betlen. – »Pustite ga. Ako je rekao da neće, on i neće poći. Poznajem abafijevski mozak. No,« – dodaje on smješkajući se – »Bog s tobom, Oliver! Do sljedećeg puta...«

Zatim su svi izišli. Abafi je tiho sjeo uz peć. – »Koliko je sati,

Oršolja?« – upita on, dozvavši rukom maloga Tobijaša i gladeći ga po licu.

»Uskoro će deset« – odgovori ona.

»Još ću se četvrt sata ovdje odmarati,« – reče on – »a onda idem kući.«

Muškarci uz mali stol šapćući su razgovarali. Mladi bi ponekad upro pogled u Abafija, a divlji plamen u njegovu pogledu ukazivao je na duboku mržnju. Uskoro su ustali i napustili sobu.

Mojsija se približio Abafiju i u povjerenju mu rekao: »Gospodine, jeste li primijetili one dvije sove pored maloga stola?«

»Nije prvi put« – odgovori on. – »Ali što ja imam s njima?«

»Ne kažem ja to jer vas želim savjetovati!« – nastavi Mojsija prigušenim glasom. – »Ali oni nisu ovdje po dobrom poslu.«

»A misliš li ti« – odgovori Oliver sa smiješkom – »da bih se ja uplašio takve dvojice nitkova?«

»Ne mislim, gospodine. Ali tko zna koje su im namjere i koliko ih je!«

»Ne brini, dobri domaćine!« – nastavi Abafi pozdravljajući se. – »Moja je savjest čista, mač oštar, a srce mi je na mjestu. Čega bih se trebao bojati?«

Mojsija je tresao glavom. »Ja sumnjam u nešto, ali duša mi je mirna jer sam to rekao. Laku noć!« – nastavi on pozdravljajući se s Abafijem, koji je usput privezao svoju sablju te je nešto stavio u šaku maloga Tobijaša, čije se lice odmah ozarilo od radosti.

»Laku noć!« – uzvratila Abafi.

VRISAK

IZ OBRATNE STRANE

OD RUDOLFA HANAUERA

Abafi je Ulicom Buza prolazio tiho, udubljen u svoje misli. Skrenuvši lijevo kod ugla Ulice Torda, krenuo je prema tržnici. S pravom se cijenjeni čitatelj može čuditi našem junaku koji je, takoreći, vrativši se svojim ranijim porocima, ušao u dvoranu Mojsije, želeći vino i djevojke. Tada smo ga gledali možda i s nekom gorčinom kako kreće prema kući upitnog morala. Ali odjednom je zastao i odlučno izjavio kako ipak neće ići.

Takvi se padovi mogu lako objasniti. Ne jednom se on nakratko vratio, mogli bismo reći, potonuo, u svoj stari način života. Nije ga uvijek duhovna budnost kao stražar mogla spriječiti u njegovoj samozaboravnosti, no ona ga je sad ipak zaustavila. Možemo, međutim, njemu u korist reći da je već neko vrijeme svaki takav ponovni pad nestao, da je ta razdražljivost nestala, a da je gorki osjećaj koji bi ga obuhvaćao kad bi se probudio iz mamurluka uvijek postajao jačim, više zaglušujućim. Na taj je način snaga koja je bila potrebna za suzbijanje njegovih galopirajućih strasti stalno jačala, na najprirodniji mogući način.

Sve dok mu je pokajanje za neko loše ili podlo djelo uzrokovalo malo boli, teže im je i odolijevao. Ali otkada mu u srcu svira napetija žica, predosjećaj boli pokajanja zbog nekoga lošeg djela pojavljivao se kao nekakav pomoćnik koji ga tjera da se odupre svojim raspoloženjima.

Više puta u životu neka sitnica može imati velike posljedice. Ponosan čovjek koliko puta pripisuje posljedice neke male okolnosti isključivo svojoj duševnoj nadmoći.

Je li gospođa Oršolja mogla zamisliti, dok je rezala tordinsku pogaču za svoje goste, da će upravo to izazvati maloga Tobijaša? Da će posljedica toga njegova nestašluka u glavu jednoga čovjeka udahnuti ideju koja će ga usmjeriti na pravi put, a koji bi možda, ponovno okusivši svoje podle poroke, bio

zauvijek izgubljen za dobrotu.

Dok je Abafi gledao maloga Tobijaša na podu ispred sebe, pred očima mu se pojavila jedna od najzanimljivijih scena njegova života, spašavanje maloga Zsige. Jasno se sjetio tadašnje podlosti svoga srca i duše. Sjetio se da je to bila svijetla točka, prekretnica u njegovu životu. Polako, kao sunčeve zrake, u njegovu su se umu rasvijetlile one lijepe i plemenite namjere koje je još prije nekoliko dana toliko žarko podržavao. Kako je i mogao pomisliti da mu duša može postati plemenitijom. Pomisliti da ogromnim koracima napreduje prema savršenosti. Osjećao je kako mu se srce stišće te se počeo sramiti što u njemu ima toliko malo snage za ostajanje na putu koji je sebi zacrtao. »Ne!« – reče on vatreno. – »Nikada više neću sići s puta. Što će nadoknaditi, što može nadoknaditi u životu onaj nebeski mir koji u grudima ulijevaju dobra djela? Osjećam snagu u duši. Ne! Neka sve što je podlo bude omraženo! Od ovoga trenutka ja snažno i čvrsto pratim čistu stazu morala.«

Tako je vezao misao na misao. Abafi je uvidio da ono što ga je vratilo u bezbolno ništavilo još nije okolnost koju muška snaga ne bi mogla pobijediti.

Istina je da je posramljen stajao i gledao oko sebe u saboru te da mu je srce obuzeo prijezir. Njegov prvi nastup na civilnom polju nije bio uspješan. Koliko god mudrovali, neuspjeh djela koje je iziskivalo veliku duševnu snagu zastrašujući je, i prva reakcija uma jest opovrgavanje ispravnosti onoga cilja koji nas je vodio u počinjenju toga djela. Kneževе riječi duboko su ozlijedile njegovo srce, iako su te riječi donekle označavale i veću važnost njegova položaja, što je Abafi u svom umu i te kako primijetio. Čistoća njegove namjere nevino je plamtjela u njegovoj glavi. Ono što je želio bilo je plemenito. Govorio je u ime plemenitih domoljuba i obuzeo ga je onaj gorki osjećaj koji je toliko dobro poznat svim plemenitim dušama, a koji te iste duše opterećuje olovnom težinom kada se plemeniti cilj naših djela na krivi način shvati i tumači. Kada se na putu činitelja umjesto lijepe i razveseljujuće nade nade pustinja, bezdušna zbiljnost.

Tako se zagrijavši i vrativši se iz razmišljanja u svakodnevnu zbilju, ne možemo se čuditi Abafiju što je njegova bolesna trpeća duša, kao tijelo koje boluje, bila osjetljivija na

zlostavljanje. A možda bi ga u boljemu trenutku i vatreni, pun osjećaja, iako dosta lakomisleni Betlenov govor natjerao na istu šaljivu reakciju na napad. Ona srčana reakcija kojom je Oliver želio nadoknaditi posljedicu svoga naglog ispada te poslovično vatreno prijateljstvo koje je dvojicu mladića do smrti povezala, dovoljni su dokazi razlike između nekadašnjega i sadašnjeg Abafija.

U sukobu s Betlenom, polazeći od psiholoških načela, poznavatelji ljudi neće naići na nazadovanje. I u najplemenitijim dušama postoje trenutci užarenja te i najbolji čovjek može na trenutke biti nepravedan, posebno ako je ljutit te ako je strast koja ga vodi plemenita. Takva je bila u svim pogledima strast koja je obuzela Olivera: zaštita žene, viteški dug.

Jedan od tako prirodnih padova najviše se pokazivao u žalopojnim ispadima našega junaka te u prepuštanju gotovo podlim strastima i porocima. Abafi, koji je krenuo putem savršenstva, duboko je osjećao, slušao i djelovao kada je to smatrao potrebnim. Kad bi sišao s puta prema savršenstvu, žalio bi se, dvoumio bi se, posumnjao bi sam u sebe. Ali neopovrgljiva isprika tih padova bila je žurba u rješavanju razloga.

Ali njegov bi ga duh zaštitnik ili pomoću nekog događaja ili neke sitne okolnosti, kao što smo vidjeli, uspio vratiti na pravi put, i s pravom možemo tvrditi kako dobra odluka da nikada više ne učini ništa podlo i da ni ne pomisli na to nikada nije bila toliko čvrsta, toliko snažna u njemu kao danas.

Tiho je Abafi koračao u noćnoj tami, gdje je široka drhtava sjena visokoga tornja velike crkve prekrivala cijeli trg. Okružena vojskom svoga svijetla dvora, kraljica noći je s visoka promatrala ozbiljan grad, a njezine srebrne zrake curile su duž rezbarenih dijelova gotičkoga tornja, okitivši ga vijencem slave. Svaka je ulica bila nijema i bez ljudi. Samo oni noćni šumovi koji ponekad prohujaju zrakom, kao tihi zvuk eolske harfe, igrali su se Abafijevim osjetilom sluha. Kroz veliki prozor Kuće raše vidio se crvenkasti oris svjetla uljanice, šireći blijedo svjetlo oko sebe, a iza širokog prozora, gore-dolje, prolazila je dugačka sjena. Sjena budnoga Cariglija. Oliver je nastavio svoj put. Kad je stigao do sredine trga, iza sebe je čuo tiho šuštanje, kao kad se svilena tkanina vuče po drvenom podu. Bacio je pogled unazad i vidio nekog čovjeka u tamnom mantilu kako ga prati. Naš je junak

imao previše hrabrosti i povjerenja u svoju ogromnu snagu a da mu taj način praćenja ne bi bio čak i smiješan u neku ruku. Ipak, svoj je mač stavio u pripravnost te je u miru nastavio dalje. Jedva je stigao do široke Srednje ulice kada su odjednom iz dubine jednoga tamnog dvorišta izjurila tri čovjeka. Donji dio lica napadača bio je prekriven maramama. Nosili su tamnu odjeću. Oliveru se činilo kao da je u dvojici prepoznao sumnjive likove koji su pili u dvorani Mojsija Gutija.

»Predaj se!« – reče jedan dubokim glasom. – »Svaki je otpor osuđen na neuspjeh.«

Abafi je izvukao svoju sablju te je njegov odgovor na to oslovljavanje bio ogroman udarac, rez koji je govornika odmah oborio na tlo. Druga dvojica započela su žestoku borbu. Naš junak, ne zaboravljajući na tajanstvenu osobu koja ga je pratila, da ga slučajno ne bi napala s leđa, primaknuo se zidu, brzim potezima sablje braneći se od gustih udaraca protivnika.

Dok se tako borio, s jednoga prozora obližnje Mikoline kuće tišinu noći proparao je tihi krik.

»Je li te zaposjeo vrag!?« – vikne jedan od boraca, bacivši svoj mač na stranu i primivši se buzdovana kojim je divljom snagom napao Abafija.

»Dvojica protiv jednoga!« – viknuo je tada glas koji za Olivera nije bio nepoznat, a muškarac s buzdovanom našao se na tlu.

Abafi je naglo primio za vrat preostalog trećeg te se okrenuo prema muškarcu koji mu je priskočio u pomoć i u njemu je prepoznao svoga tajanstvenog pratitelja. »Neću zahvaliti,« – reče – »noćna ptico, za tvoje uplitanje. Mog si napadača oborio s leđa, a to nije dostojno muškarca!«

»Jesam li te trebao prepustiti pogibiji?« – odgovori poznati glas, kročivši na stranu. Protiv jednoga te ne bih štitio. Ali protiv ubojica iz potaje viteška pravila ne vrijede.«

»Ti si!« – reče Abafi s vidljivim iznenađenjem. – »Ti! Nisam li te molio« – nastavi on blagim, ali ipak prijekornim glasom – »da ne pratiš svaki moj korak?«

»Najprije me, bezosjećajan, nauči kako da to činim« – odgovori lijepi mladić koji mu je priskočio u pomoć, čije su lijepe istočnjačke crte lica odražavale duboku tugu. – »Ne tražim ja ništa, Oliveru! Ali dok mi krv teče venama, ti si sunce koje osvjetljuje moj život! A ipak, koja je to sitnica što ja mogu učiniti

u odnosu na ono što si ti činio i činiš!»

»Dosta!« – reče Abafi – »dosta!« Tada pruži ruku mladiću i s neizrecivom ljubaznosti u glasu nastavi – »Ne uzimam ti to za zlo, dobra, vjerna, zahvalna dušo, ali otiđi. Laka ti noć!«

Ta je osoba s čujnim plačem otišla, a iz Oliverovih grudi čuo se nehотиčni uzdisaj. »A ti,« – reče on svom napadaču koji je kruto, skamenjeno ležao pod težinom njegove čelične šake – »jedna trećina one bijedne cjeline koja se htjela boriti, na moju veliku ljutnju, premalen si! Ne želim znati ni tvoje ime, a ni ime na tvojih kompanjona ili onoga koji vas je poslao. Tu,« – nastavi bacivši svoju torbu u prašinu – »sjećaj se ovoga časa u kojem te moja ruka drži ispred sebe kao kameni kip.« I time ga je, okrenuvši ga, bacio na ostalu dvojicu i otišao. Mladić koji mu je priskočio u pomoć otišao je u drugom smjeru.

Tada se jedan od napadača dignuo, oslonivši se na šake u polusjedećem položaju. Na licu mu je plamtio plamen ljutnje. Primivši se svoga bodeža, bacio ga je za Abafijem, a bodež je profijukao pored njegova uha i zabio se u tlo nekoliko koraka ispred njega.

Abafi je načinio korak unazad, zastao je, bacivši dugačak preziran pogled na napadača te je bez riječi pošao dalje.

Mladić je pak naglo dignuo bodež i krenuo prema napadaču.

»Ne diraj ga!« – vikne Abafi zapovjednim tonom. – »Odlazi!«

Mladić je bodež sakrio ispod mantila, vidljivo se boreći sam sa sobom, i udaljivao se nevoljko, kao da ga gurka neka čarobna sila.

»Ja, ja sam tvoj neprijatelj, Abafi!« – šaptao je napadač. – »Ja, a i ostat ću sve dok mi krv teče žilama! Budi proklet, kao i svaki tvoj korak, bijedniče!« Zadnje riječi izgovorio je kao da se davi i bolno se koprcao na tlu, među svojim krvlju natopljenim prijateljima.

MIKOLINA KUĆA

Oboje su, iako različiti, dragi

Moot

Ima lica koja na sebi nose nacionalni biljeg te prikazuju sve obiteljske crte toliko prepoznatljive za većinu cijele nacije. Ako želiš vidjeti Engleza, kaže Utaši, pogledaj Mastesa Blooma. Dugačko lice, razrogačene svijetle oči, podbuhli podočnjaci, crvenkasta kosa, ogroman nos i sanjarska rastresenost karakteriziraju njegovo cijelo biće, a lice se ozari ako ga nešto zanima. U njemu u trenutku možeš prepoznati Engleza. Ili pogledaj Don Velasca Hermosa, ako želiš upoznati gordoga Španjolca Kastiljanca, pogledaj njegovo smeđe okruglo lice, tamne velike oči! Ravan, prije kratak nego dugačak nos s tupim vrhom, bujne usnice, ponosan hod, odmjereni pokreti, kočoperenje koje zrači iz cijeloga njegova bića – u njemu ćeš odmah vidjeti Španjolca.

Tako ima pojedinih obitelji, pojedinih kuća koje kada upoznamo, možemo steći opću predodžbu o domaćinstvu određene klase cijeloga naroda.

Takva ogledna obitelj u Erdelju bila je Mikolina kuća. Tko ju je vidio, mogao je steći opću predodžbu o domaćinstvu, običajima, rasonodama svake bogate erdeljske obitelji u vremenu u kojem se naša priča odvija.

Bilo da je ta zanimljiva obitelj vrijeme provodila na selu ili u gradu, uočljivo je bilo ono srčano gostoprimstvo i poštovanje gosta bez razmetanja, onaj očaravajući način na koji su svi-ma uspjeli pružiti udobnost te njihova sposobnost s kojom bi u roku od nekoliko minuta i najnepoznatije strance učinili domaćima, poznatima. Bogat pozlaćen namještaj, vrijedni tepisi, teški svileni tapecirung. Srebro se u najvećem obilju koristilo svugdje, čak i za kuhinjsko posuđe i konjske potkove. Imali su bezbroj služinčadi, odjevene u jarke boje prema tadašnjoj modi, nekoliko ogromnih konjušara, paža, pisara, časnika, upravitelja, ključara. Nalazio se tu i jedan častan dvorski dušobrižnik

vesela pogleda, a na kraju i dvorska luda, kao potreban dio tadašnjega imponantnijeg domaćinstva.

Preko ljeta prozori i vrata bili bi otvoreni. Nosila bi se lagana odjeća, uglavnom od svile ili raše, konj bi rzao na dvorištu. Tu je bilo i mnoštvo pasa, a i jedan kratkonogi čovjek koji je s dugačkim rogom u ruci brinuo za pse i koji je zijevarao u sjeni tamnih vrata.

Zimi je tu gorjela topla vatra u otvorenim pećima ili u zid udubljenim kaminima. Nosila su se elegantna, široka odijela s finim krznom. U jednoj širokoj sobi koja je bila djevojačka soba oko otvorenoga kamina okupljale bi se žene koje bi plele i dosadu dugih zimskih noći ubijale veselim brbljanjem i pričama, a među njima bi se ponekad pojavila i toliko poznata, doživotno lijepa, vremešna domaćica ili njezina nasmiješena ružica, njezina kćerka pitoma kao golub. A u svim tim dragim domaćim scenama odražavalo se lijepo međusobno razumijevanje, brižljiv red, mađarska familijarnost. Lovca koji bi iz dvorišta ušao zaleđenih bijelih brkova ili gospodara kuće koji bi se s jahanja vratio prljav, umoran, a kojega se toliko voljelo, očekivalo i poštovalo, dočekalo bi bezbroj nasmijanih lica.

Nije bilo u Erdelju posjećivanijega, voljenijega, cjenjenijeg domaćinstva u to doba od Mikoline kuće koja je bila začarana onim dragim duhom prihvaćanja koja ga je karakterizirala, tako da bi je svi smatrali svojom. Blaga domaćica voljela je ako bi svoje ukrase mogla obogatiti nekim lijepim djelom ili lijepom stvari. Usrećio bi je pogled na okrutnoga lovca koji bi na vješalicu ispred kuhinje objesio srnu ili ako bi sa starim Nikolom Mikolom, čije je lice sa stalnim zdravim, veselim, lagodnim izrazom naprosto godilo oku, mogao izmijeniti buzdovan ili koplje.

Nikola Mikola bio je čovjek od svojih pedeset šest godina, srednjega rasta, u punini svoje snage, koji je svoju napola sijedu, prilično prorijeđenu kosu obično prekrivao svilenim kalpakom bogato okićenim gajtanima, koji bi skinuo samo za vrijeme molitve prije i poslije jela te u crkvi. Imao je okruglo, crno, zdravo lice vesela izraza, u plavim očima odražavala se ljubaznost, a njegov lijepi kukasti nos, zdravi zubi i usnice te uglavnom nenaborano čelo izazivali bi ugodan osjećaj koji toliko godi čovjeku.

Međutim, kao i svugdje, tako bi se i u Mikolinoj kući

ponekad pojavili oblaci koji bi zasjenili nebo tišine kuće i familijarnih veselja. Margitin suprug, Bálint Gyulafi, preminuo je četiri godine prije početka naše priče. Uskoro je za njim pošla i supruga Nikole Mikole, Maria Abafi, jedna od najljepših i najproduhovljenijih žena Erdelja. Njihova je smrt zavila u duboku žalost ne samo cijelu obitelj nego cijelo domaćinstvo. Ti se ljudi nisu veselili kao drugi. Bilo je nešto zajedničkoga i posebnog u toj zajedničkoj tuzi u kojoj je sudjelovao i zadnji sluga. Prvu je bol kasnije pratila zamišljena ozbiljnost, a napokon ju je vrijeme ipak ublažilo i u Mikolinu obitelji ponovno je ušlo veselje.

Nikola Mikola imao je jednoga sina i jednu kćer. Sin je u vrijeme naše priče imao jedva šesnaest godina i obavljao je plemenitu službu paža u dvoru Sigismunda Bátorija te je gotovo uvijek bio u kneževoj blizini, gdje god bismo se s njime susreli. Njegova kći, Margita, gospođa Gyulafi (i nju smo vidjeli na balkonu Mikoline kuće), lijepa udovica, imala je oko dvadeset sedam godina.

Margita je bila jedna od rijetkih romantičnih bića koja bi svugdje, gdje bi se pojavila, oko sebe širila vilinski šarm i privlačila veliku pozornost. Njezina ljepota i ono dostojanstvo koje je zračilo iz nje, originalnost u svakom njezinu pokretu i djelu prikazivali su ju kao da je odvojena od svakodnevnoga svijeta, kao uzor budućim, prosvjećenijim stoljećima. To filtriranje iz budućnosti u sadašnjost pokazivalo se u toliko pravilnom obliku da se u njemu ženu negdašnjih stoljeća moglo zamisliti okruženu svjetlom budućih stoljeća.

Bilo je nešto u Margiti što bi i one najsmjelije držalo na udaljenosti. Ne ponos, ne hladnoća, ne dostojanstvo njezina pogleda, nego onaj šarm koji je iz nje zračio kao čarobno nadahnuće te ju predstavljao nevjerojatno šarmantno.

A ta produhovljena, prekrasna osoba, čija su sva djela besprijeborna, svaki pokret živopisan, glas nebeski, nije bila sretna. Bilo je nečeg u njoj, a posebno u mladosti, mogli bismo reći, nečeg što nije ovozemaljsko, što je prouzročilo da nju nije u potpunosti mogla usrećiti zemaljska radost. Jedva je napunila šesnaest godina kada se udala. Muž je bio bogat, lijep, možda u nekom smislu čak i dobar čovjek, ali bio je lakomislen. Svoju suprugu, koju su u njegov zagrljaj doveli želja i nazori njezina oca, niti je razumio, niti je cijenio. Imali su jednoga sina koji

se rodio u Gyulafijevoj odsutnosti. Činilo se kako ona žarka privrženost, ona strastvena ljubav koju je Margita imala prema djetetu, polako Margitu miri sa sudbinom. Ali sina je izgubila još prije muževe smrti. Dvorski je svećenik još dosta prije prorekao djetetovu smrt, na što ga je natjerala čudna okolnost. Na desnom ramenu maloga Bálinta pri rođenju je bio vidljiv mali crni križ, čudan znak, koji je dao razloga i brojnim glasinama te koji je nekoliko tjedana nakon rođenja nestao, a dijete je, iako su mu se crte samo malo promijenile, ipak postalo puno mršavije.

Smrt muža Margitino je lice prekrila nekom snenom ozbiljnosti. Ona Gyulafija možda nikada nije ni voljela. Ali toliko besprijekorno biće čija je cijela duša bila prožeta nježnošću nije moglo s nekim živjeti u tako bliskom odnosu a da ne bi nastojalo svom snagom duše pomiriti se s idejom da je njezinu mužu privlači i srce. Lijepa se gospođa, međutim, niti nakon toga trostrukog gubitka nije slomila. Iako bi dobar poznavatelj ljudi zasigurno u njezinu ponašanje prepoznao neku vrstu naprezanja, većina je u njoj ipak vidjela ozbiljnu, ali blagu domaćicu koja sebe ne bi željela isključiti ni iz čega i koja bi se prema svima ponašala srdačno. Mnogi su nastojali pridobiti ljubav bogate, dostojanstvene udovice, ali svome cilju nisu se uspjeli ni približiti. A to što ju je ipak toliko izvrsno razlikovalo od ostalih žena bila je činjenica da nju nije mogao mrziti nijedan prosac. Svi su smatrali smiješnim išta govoriti protiv Margite ili nju kriviti, toliko joj je javnost bila privržena i naklonjena.

Te uočljive vrline Margita je mogla zahvaliti s jedne strane majčinu odgoju, a s druge strane urođenoj nježnosti. Smrt majke i to što je rano postala udovicom rano su je učinili samostalnom. Stari Mikola nije bio oslobođen one suzdržanosti koja mu je postala nehotična naspram Gyulafija. Tako je taj odnos prvenstva, koji u obitelji nosi uočljive privilegije, čak i ako ih posjeduje mlađa osoba od onih na koje visošću svoje duše utječe, nenamjerno i nesvjesno prakticirala i Margita.

Pored ta dva djeteta Nikola Mikola imao je još jednu blisku rođakinju u kući, a to je bila Gizela Csáki, djevojka od petnaestak godina koja je, s obzirom na to da su joj roditelji umrli, živjela kod Mikole kao ujaka i skrbnika. To anđeosko dijete s velikom su nježnošću i ljubavlju prigrlili Mikola i njegova kći

Margita, koja je, otkad je postala udovicom, boravila kod svoga oca.

Dok je gospođa Gyulafi kao kip s lijepim oblinama iz negdašnjih vremena, sa svojim pravilnim, lijepim crtama lica i lijepim tijelom podsjećala na negdašnja umjetnička stoljeća, Gizela, lijepa, ženstvena, nježna Gizela privlačila je na svoj način. Kao ruža u cvatu koja prvi put upija u svoju napola otvorenu čašicu bisere proljetne rose, kao ptica koja se odmara nakon prvoga leta iz matičnoga gnijezda, diveći se okruženju preko kojeg je slobodno letjela svojim krilima, kao prva trezvena misao grozničava bolesnika koja ga vraća u život i svojim najmilijima, takva je čarolija, takav vilinski šarm okruživao tu djevojku. Bila je osjećajna u najljepšem, najplemenitijem smislu riječi. Njezino srce bilo je kao eolska harfa iz koje zvukovi teku i na najblaži dašak vjetra. Ono što bi drugima slatkom mukom stiskalo grudi, nju bi dizalo u nebeske visine. Tada bi izgledala poput anđela preko kojeg zrači nebeska slava. Njezini udovi kao da su sastavljeni od plemenite kovine. Njezina osjetila kao da su u kontaktu sa starim, onosvjetskim duhovima, toliko su bila nježna, osjetljiva, nadraživa. Bila je bojažljiva i u slučaju vanjske opasnosti lako bi padala u nesvijest. Od nepoznatoga svjetla počela bi se tresti, a ipak bi i najveće muke uspijevala sakriti u svojim bijelim grudima.

Nevina kao anđeo, čista kako proljetni leptirić, sa svojih petnaest godina bila je djetinjastija od mnogih osmogodišnjaka. To drago stvorenje bilo je toliko čisto, toliko sveto, da bi sve oko sebe pretvorilo u prozirno, plemenito te bi čak i čovjeka vičnog najgrubljim riječima u njezinoj blizini zanjela ta neobrađiva čarolija koja bi mu branila da u prisutnosti toga nebeskog stvorenja izgovori nešto nepristojno, grubo ili nečisto, iako je to mogao slobodno učiniti. Za nju, toliko čistu, sve je bilo čisto.

Oliver Abafi, kao jedan od najbližih rođaka Mikoline kuće, ponekad bi se pojavio tamo, još i kad je bio jako mlad, za života njegova oca. Njegovi prvi dolasci u Mikolinu kuću bili su bez ikakva interesa. On je bio puno mlađi od staroga Mikole, puno više divlji, neodgojeniji, da bi produhovljena Margita ili kasnije i njezin muž, koji je, inače hirovit i lakomislen, bio jedan od najobrazovanijih erdeljskih mladića, rado s njime razgovarali. On bi u Mikolinoj kući obično glumio tihoga, tužnog Mađara koji

sjedi na kraju stola s podbuhlim licem s kojeg se lako moglo iščitati koliko bi radije lumpao u sovину gnijezdu ili u društvu poznatih hrtova ili kopova.

Stari Mikola bio je prvi koji je uočio tada još zdravoga, nervoznog mladića odlučna pogleda te je upozorio i druge na njega. Ali uza sve to Abafi nije bio ni draga ni nedraga pojava te je ostao jedan od onih ljudi vrijednih žaljenja za koje, nakon što odu, i nakon što prebrojimo sve koji su bili tu, posljednje kažemo: »I on je bio ovdje.«

Međutim, poznavatelj ljudi koji bi podario nešto pozornosti tom grubom djetetu mogao bi vidjeti koliko pobožno zuri u Margitu, koliko se veseli ako mu se ona obrati, s kolikom spremnosti i rumenoga lica trči izvršiti njezine zapovijedi te da se sve to ne događa zbog odanosti koja proizlazi iz nježne ljubavi, nego onoga poštovanja koji učenik ponekad ima prema svome učitelju, koga se naučio bojati, ali koga i cijeni i kome želi udobrovoljiti, jer se osjeća počašćenim njegovim odobravanjem.

Gotovo je nemoguće pomisliti da gospođa Gyulafi ne bi primijetila uglavnom nijemo poštovanje Abafija, koji, iako bi se rijetko pojavljivao, prema njoj bi se uvijek ponašao s gorljivim poštovanjem, čak i u svojoj najmlađoj dobi, i unatoč svojoj uobičajenoj grubosti. Margita, koja ne bi pravila razlike među ljudima, koja se prema svima ponašala s anđeoskom nježnošću i dostojanstvenom umilnošću, u odnosu prema Abafiju činilo se da donekle odstupa od svojih načela. Istina, ni prema njemu nije bila toplija, niti se više približila, dapače: možda je čak bila hladnija, nepažljivija. Ali s obzirom na to da ga je ipak uočila, ponekad bi ispričavala njegove trenutke kada bi se zaboravio i činio loše stvari, kao što bi ga ponekad pozvala, prezrenog i ni od koga primijećenog, kada su se čak i najbliži rođaci prema njemu odnosili svisoka, da za nju nešto obavi, Abafi je to, naravno, smatrao pozitivnijim odnosom, barem u usporedbi s onim kako su se ostali ponašali prema njemu. Iz toga je jasno da se Margita samo u očima Abafija ponašala drukčije od uobičajenog, a u stvarnosti je uvijek ostala vjerna sebi.

Nakon očeve smrti Oliver je preuzeo bogato imanje. Otpustivši tada kočnicu koja je dotada sprječavala njegove strasti, tonuo je sve dublje i dublje. Mamurne dane i noći ispunjavala su bučna društva i grube razonode. Samo bi lov i

jahanje ponekad zamijenili, kao plemenitija okupacija, ono prethodno te bi trenirali u njemu onu prirodnu tvrdoglavu hrabrost i ogromnu tjelesnu snagu što su bili darovi prirode. Rijetko bi se on pojavljivao u Mikolinoj kući, gdje bi ga opterećivali sarkastični osmjesi staroga Mikole i tihi, tužni, prijekorni Margitini pogledi. Tako je prošlo dulje vremena u prljavim strastima, lošem društvu, divljanju, bez potpuno trezvenih trenutaka, sve do trenutka kada smo ga vidjeli na početku ove priče na cesti prema Fejérváru. Od toga trenutka pratili smo tijek i razvoj njegovih misli, a zraka toga groma u njegovoj duši koja ga je usmjerila u plemenitijem smjeru ponovno ga je počela privlačiti Mikolinoj kući. Margita, idol njegovih dječaćkih godina, od koje je strepio i koju je istovremeno obožavao, koja je bila sidro njegove adolescentske mladosti, koja ga je prikovala ljepšem i plemenitijem svijetu i koja ga je tjerala da za vrijeme boravka u Klužu bude svakodnevni gost u Mikolinoj kući, pred njim je ponovno stajala u vilinskom svjetlu sa svojim čistim moralom.

Gospođa Gyulafi vrlo je dobro poznavala snagu one meke sile kojom je ona Olivera navela na ponizno poštovanje te je u svojim grudima, već i prije njegova dolaska u Kluž, slutila buđenje osjećaja prema mladiću koji je, oslanjajući se samo na snagu vlastitoga duha, vratio samostalnost svojih misli, temelje svojih koraka, smjer svoga razmišljanja. Margita je u sebi osjećala da ona nije bila prazan i nijem promatrač u toj igri. Znala je kakav utjecaj ima jedan njezin pogled, smiješak odobrenja, stisak ruku. Znala je da njezina riječ izgovorena sa srcem i u pravo vrijeme nikada ne može biti izgubljena. Možemo li se čuditi što je sve to učinilo zanimljivim za nju muškarca koji je počeo pobuđivati interes javnosti i čije je svako djelo bilo proročanstvo njegove velike budućnosti?

Rijetko se u ženinu srcu rađa interes prema muškarcu bez one duhovne supstancije koja na lice stavlja crvenilo i izaziva toplije kucanje srca. Tako nije samo Margitina duša nego i srce postalo pristrano prema Oliveru. Možda to što je Margita osjećala nije bila ljubav, ali zasigurno je bio osjećaj vrlo blizak ljubavi. Često je u grudima osjećala sumnju. Može li netko postati plemenitim ako je nekoć bio podlo, neplemenito biće? Mogu li ljudske grudi izdržati borbu koja je potrebna da netko, takoreći, izraste u plemenito biće? Ta bi je dvojba na trenutke

učinila ozbiljnom. Ali svojstvena je ženskom srcu nada kojom je privržena slikama o onome tko je drag za njega. Tako je i Margita vjerovala u Abafija. Počela je vjerovati da će on pobijediti, da će njegova duševna snaga pobijediti pokušaje svih podlih strasti. Ta je vjera uzgajala, uzdizala, čeličila onu nježnu samilost koja ju je privlačila njezinu miljeniku. Ponekad bi neka riječ, pogled, duboki uzdah dali naslutiti koliko joj je Abafi zanimljiv. Jedno je sigurno: Margita još nije bila sigurna u vlastite osjećaje kada su neki već bili sigurni da je ona zaljubljena u Olivera.

U Abafiju, međutim, nije bilo takvih osjećaja. Odrastavši od djetinjstva uz Margitu, kao najbliži rođak kuće, u njegovoj ljubavi bilo je nečega bratskog, nečega sasvim duhovnog. On je, kao što smo već i ranije imali priliku vidjeti, gospođu Gyulafi shvaćao kao nešto uzvišeno, kao i ostali posjetitelji Mikoline kuće. Već i ona vrsta poniznosti kojom je poštovao Margitu iz njegovih je grudi isključila svaku zemaljsku žudnju. Iako je čudno, ipak je istinito da on nije mogao vjerovati da bi Margita mogla nekoga voljeti u prizemnom smislu te riječi te je smatrao nekom vrstom svetogrđa ako bi prema osobi, koju je više poštovao kao majku počeo osjećati uzaludne želje. Stoga je nepromjenjiva suzdržanost karakterizirala ono poštovanje kojim se on pokoravao Margiti, u kojem je potpuno zaboravljena razlika među spolovima.

Najhladnija i najzatvorenija prema Oliveru bila je mala Gizela Csáki. Znamo, ona je bila prva koju je Abafi uočio dok je jahao ispod balkona Mikoline kuće. Ako bi vesela Judita to ponekad iz čistoga zadirkivanja spomenula pred Gizelom, ona bi se zacrvenjela do uha, a ponekad bi se i naljutila. Ako bi joj se Abafi obratio, činilo se kao da se stidi te bi to veselo dijete u prisutnosti Abafija obično bilo bez riječi. Margita je mislila da je tu riječ o neodoljivoj averziji i boljeli su je Gizelini osjećaji prema Oliveru. Često bi o njemu govorila riječima pohvale, a Gizela bi samo oborila oči i šutjela. Naočigled bi izbjegavala Abafijevo društvo, a ako bi slučajno njezine oči zastale na lijepome mlađiću, micala bi ih s njega naglo i posramljeno.

Mnogi su drukčije tumačili to čudno ponašanje adolescentne nevine djevojke. Ona je morala znati, čuti u Mikolinoj kući za raniji neuredan život Abafija. Vjerojatno je nježna čistoća njezine duše osjećala nelagodu u prisutnosti čovjeka kojega

je smatrala pokvarenim, iako Gizela nije imala jasnu sliku o tome što je pokvarenost te je od toga mogla zazirati samo kao od nepoznate loše stvari. Počela je vjerovati da je to njezino povlačenje rezultat premale Abafijeve pozornosti prema njoj. Oliver je, takoreći, ne bi ni pogledao, smatrao ju je djetetom. U njegovu obraćanju, što bi se dogodilo »jednom u tisuću godina«, i u njegovu ponašanju bilo je nešto što je pokazivalo da se Gizeli obraća kao djetetu.

Nitko od Gizele nije čuo da bi ona hvalila, kudila ili barem spomenula Abafija otkada je on ponovno počeo češće dolaziti u kuću. Ako bi ponekad veselo razgovarala sa svojim prijateljicama ili mlađim muškarcima, dovoljno bi bilo da se Oliver pojavi, Gizela bi odmah zašutjela.

Jednom ju je Margita upitala zašto mrzi Abafija, koji se, koliko god nekoć bio pokvaren, promijenio i danas je jedan od najvrjednijih mladića u Erdelju.

»Ja nikoga ne mrzim« – odgovorila je Gizela oborenih očiju. – »A od kakvog bi značaja bilo za Abafija poštovanje djeteta koje on ni ne primjećuje?«

»Ja ne znam razlog« – odgovori Margita – »ali mislim da ćeš ga poštovati ako dublje pogledaš u njegovo srce. On, u svakom slučaju, nije svakidašnji čovjek.«

»Molim te,« – reče Gizela crvenog lica – »draga moja Margita! Nemoj ga spominjati. Ja sam još dijete, nemam toliku sposobnost prosudbe da mogu ocijeniti nečije zasluge. A ako me voliš, nemoj više govoriti o Abafiju. Obećaj mi to« – reče ona pruživši lijepe ručice Margiti s anđeoskom nježnosti.

»Ne mogu te shvatiti, Gizela! Ali neka bude, ja ga više neću spominjati. Ali ako dođe, budi prijaznija prema njemu. Mogao bi uočiti tvoju hladnoću i to bi ga moglo zaboljeti!«

»Moglo bi ga zaboljeti!« – reče Gizela sa sumnjičavim osmijehom. – »On to neće ni primijetiti, Margita!« – Moleći je uzdigla pogled na gospođu Gyulafi, kao da joj je cijeli razgovor na teret.

Margita je zašutjela te se tiho uvjerala da je Gizelina hladnoća prema Oliveru neizlječiva ili je posljedica nepoznate okolnosti koju joj je njezina nježnost branila dokučiti.

ŽIVI KIP

Te noći kada su Abafija napali na putu kući čuo se vrisak s balkona Mikoline kuće. Tako možemo pretpostaviti da je netko primijetio Abafijevu borbu, što je i bio slučaj. Otkad su krvave scene ljude u Klužu počele zabrinjavati, strah i jeza imali su opasan utjecaj na malu Gizelu. Nije mogla spavati. Ponekad bi se stiska u grudima pokušala riješiti dubokim uzdahom, a cijelo je njezino biće odražavalo utučenost. »Kasnije ću leći« – rekla bi tada Margiti. – »Možda ću moći lakše zaspati.« I to nitko nije uočio jer bi Gizela često šivala ili plela, što je u to vrijeme bilo u modi i u najvećim kućama, do kasne noći.

Ona bi lijepe kolovoške noći probdjela na balkonu dok kasni san ne bi zatvorio njezine kapke. Zašto je ona sjedila ovdje, a ne drugdje, što je tjeralo njezin san, dizalo njezine nevine grudi, zašto je blještavi biser boli tajno i nevidljivo svijetlio na njezinim svilenkastim trepavicama? Grudi čovjeka svijet su za sebe i u njezinim tajnim naborima skrivale bi se tisuće osjećaja u bezbroj spojeva.

I te noći, kada je Oliver u mjesečevim svjetlom obasjanoj noći tiho koračao preko praznoga trga, Gizela je bila na balkonu. Na jednom teškom rezbarenom stolu u sobi koja se otvarala na terasu umirao je trostruki plamen napola prazne uljanice, kao starac koji proživljava svoje posljednje dane. Ponekad bi jače usplamtio, a zatim bi se opet smanjio.

Tamo je sjedilo lijepo dijete s nevinim željama i osjećajima. Na lijepom blijedom licu odražavale su se mlade crte koje su nagoviještale još ljepši, potpuno razvijeni budući lik. Kapci su bili napola spušteni na njezinim lijepim tamnoplavim očima. Tako je bacila pogled na tihu kraljevnu noći koja se, obavijena svojim plaštem od zraka, u srebrnim valovima stapala sa zemljom. Da je netko mogao imati uvid u njezine grudi, mogao

bi vidjeti borbu koja je prijetila raspuknućem i iznenadio bi se. Ali, to nitko nije znao!

Vidjela je Abafija kako tiho prolazi te ga je, dignuvši se sa stolice, pratila pogledom. Preko lica joj je prešla zamišljena ozbiljnost i bilo je nečega bolnog u njezinu pogledu. Njezin krik dokazuje da je vidjela borbu. Da, vidjela je kako je Oliver napadnut, kako je mirno posegnuo za svojim mačem, kako se srušio pred njim onaj koji je svoj mač podigao na njega. Sve je to bila vidjela. Hladni trnci prošli su kroz cijelo njezino tijelo. Odjednom je osjećala kako joj se cijelo tijelo napinje, kako joj se vene zaleđuju. Nakon toga njezinim je tijelom naglo prostrujala toplina, žar, neočekivano zamijenivši led u njezinim venama. Činilo joj se da su joj kapci od olova, koljena su joj klecala te se vrisnuvši srušila na pod balkona. Dok je padala, ramenom je dotaknula kut stolice koji je okrznuo njezino bijelo rame koje je oblila njezina mlada krv.

U Mikolinoj kući svi su duboko spavali. Margita, koja se proteklih dana već bila naviknula na to da Gizela kasno ide na spavanje, odavno je bila u svom krevetu. Njezina duša odmarala se u rukama snova, a snovi su dolazili jedan za drugim, prikazujući ili poništavajući najtajnije želje njezine duše.

Prošla je ponoć. Noćni čuvar svoju je sablasnu pjesmu pjevao uz podršku tada moderne dugačke trube. Iz daljine, sve udaljenije i udaljenije, još se čula njegova monotona pjesma, praćena sve tišim odjecima njegovih kolega.

Gizela se pomaknula, otvorivši svoje nebeske oči. Uljanica je bila ugasla. Blijedi mjesec davao je ovom noćnom prizoru sumnjivu slikovitu rasvjetu. Podigla je glavu i zurila ispred sebe. Bilo je nešto luđačkoga u tom hladnom, ledenom pogledu. Napokon se dignula oslanjajući se na jednu ruku, i tako je sjedila nijemo, bez misli, riječi, okamenjena pogleda. Fidij ili Praksitel tako bi isklesali iz hladnoga mramora očajavajuće zurenje.

Tako je ona sjedila neko vrijeme. Margita se, međutim, probudila te ju je trepteće svjetlo uljanice u njezinoj sobi uvjerilo da Gizela još uvijek nije legla. Razvučene zavjese bijeloga kreveta dale su vidjeti teški, zlatom protkani poplun koji je bio napola savijen te su ispod njega virili debeli jastuci. Gdje je Gizela tako dugo? – pomisli ona te se preko soba čuo njezin lijepi glas: »Gizela! Gizela!«

HIR (3)

Drugi dan predvečer pred nama se otvara dvorana srednje veličine čiji su zidovi prekriveni tamnocrvenim damastom. Jedini visoki prozor dvorane čiji je gornji dio od obojena stakla, a donji ukrašen prstenima od kositra, gleda na glavni trg Kluža. Nasuprot prozoru koji gleda na ulicu stoje visoka, bogato rezbarena vrata, s pozlaćenim pragovima. Desno i lijevo od tih vrata vidimo dva visoka kreveta s baldahinom. S njega visi bijela zavjesa nabrana u velike nabore. Iza njih protežu se dva naslonjača presvučena tkaninom s velikim uzorcima cvijeća, jedan nasuprot drugom, a ispred njih nalaze se lijepo izrađeni stolovi, prepuni ženskih ručnih radova, škara, svile i napola završenih vezova. Desno i lijevo od prozora uza zid stoje dva bijelo presvučena stola, oba s velikim srebrnim zrcalima koja su u gornjem dijelu zaobljena i oslanjaju se na stalke postavljene iza.

Oko njih nalaze se brojne manje i veće lijepo obrađene posude i kutijice, napola ili potpuno pozlaćene te optočene dragim kamenjem. Jedan od glavnih ukrasa tih stolova za uljepšavanje veliki su srebrni bokali. Na jednom Mikolin grb, a na drugom Csákijev grb. U donjem su dijelu zaobljeni, široki, a u gornjem dijelu uski, tanki. Tu stoji i jedan par teških nepozlaćenih svijećnjaka.

Ispred visokoga prozora visi teška crvena zavjesa koja u potpunosti prekriva prozor, a sobu osvjetljavaju četiri uljanice koje se nalaze na sredini sobe.

Zavjese kreveta koji se nalazi lijevo od visokih vrata razvučene su. Kod nogu kreveta nalazi se prostran naslonjač, a u njemu sjedi Margita Mikola. Oči su joj s najdubljom sućuti prikovane uz krevet. Na sebi nosi običnu, lagano naboranu kućnu

haljinu, jednom se rukom oslanja na desni naslon za ruke. U krevetu, kao u bijelom oblaku, vidimo malu Gizelu kako leži. Onaj tko je vidio anđele Guida, tko se divio Guidovu Amoru, može imati neku predodžbu o prizoru koji ovdje vidimo. Lijepa dječja glavica zatvorenih očiju s titrajućim smiješkom oko usana odmara na jastucima koji je okružuju kao ograda. Gusti su joj pramenovi razdijeljeni te snježnu bjelinu njezina čela, zoru njezina lica i mramor njezinih grudi okružuju u bogatim valovima. Ruke joj se odmaraju iznad popluna te privlače oči svojim oblinama koje naviru ispod napola zasukanih rukava. Činilo se kako tiho spava. Tada su se otvorila visoka vrata sobe kroz koja je ušao vremešni ozbiljan gospodin široke sijede brade, odjeven u dugu naboranu odjeću, koju je uz struk stisnuo običnim remenom. Pod rukom je nosio malu kutiju od cedrovine, rezbarenu i ponegdje ukrašenu biserima. Tiho se približio krevetu, a usput je kimnuvši glavom dao do znanja da je shvatio upozorenje gospođe Gyulafi da djevojka spava.

»Kako je naša bolesnica?« – upita stari muškarac šapćući.

»Čini se da joj je san sada tiši, otkad smo je s balkona donijeli onesviještenu« – odgovori Margita prigušenim glasom. – »U zadnje vrijeme nije bila toliko mirna. Ali bilo bi dobro, dragi Arone, ako biste provjerili njezin puls. Meni se čini kako još uvijek ima vrućicu.«

»Mislim« – odgovori Aron tihim glasom – »da je to groznica. Inače, san je najbolji lijek. Nemojmo je ometati. Vratit ću se za nekoliko sati. Ali dotada smatram da bi prethodni lijek trebalo zamijeniti novim.« Zatim je iz svoje kutije izvukao bočicu i pružio ju Margiti. »Evo,« – reče – »tekućina za ublažavanje vrućice. Treba dati ne više od pet kapi razblaženih u vodi, ali samo u mirnijem razdoblju između dvaju valova vrućice.« Margita je kimnula glavom u znak odobrenja, a Aron se tiho povukao.

U to vrijeme, ako je negdje i bilo domaćih liječnika, najveće kuće imale bi više povjerenja u strance koji bi iz inozemstva dolazili s brojnim diplomama, među kojima je bilo dosta Židova. Takav, i s pravom poznat, bio je i Aron, koji je često obilazio kako kneza kojeg je u Kőváru spasio od opasne grlobolje, tako i brojne erdeljske plemenitaške obitelji.

Nakon doktorova odlaska činilo se da je mirno spavanje, koje je Gizela doživljavala s osmijehom na licu, zamijenilo nemirno bacanje izazvano groznicom. Ona bi napola otvorila

oči i podižući glavu, mahala bi rukom ispred lica kao da želi rastjerati dim pred očima. Usnice su joj se počele micati kao da govori, ali nije joj se čuo glas. »Oh!« – reče napokon, protresavši se i otvorivši oči, koje su se naglo ponovno zatvorile. – »Koje je to nebesko boravište! Gledaj, Olivero! Tamo je grm ruža! Koliko rascvjetalih ruža! Koja mješavina boja!« – Ponovno je zašutjela. Nakon kratke pauze lice joj je prekrilo najljepše crvenilo, oči su joj se opet otvorile i u cijelom se njezinu pogledu odražavala uzvišenost. Bila je nebeska; stvarno nebeska i gotovo zastrašujuća za neupućene oči, sa svim crtama bolesti koje osim tjelesnoga bolesniku poklanjaju i pronicljivost. S njezina neopisivo lijepoga lica zračili su radost i veselje.

»Moj dragi i ljubljani Olivero!« – reče ona. – »Odabraniče moga srca, dođi! Sjedi tu pored mene! Kako da ti zahvalim za tvoju ljubav? O, srećo!« – nastavi gotovo pjevajući. – »Ti me voliš, ti si moj! Je li to san? Nije, nije! Je li da nije!« – govorila je pruživši pred sebe dvije ruke kao da stiše nečije ruke. »Jesu li to tvoje ruke, Olivero? Ruke kojima si pobijedio svoje napadače? I kojima svoju Gizelu tako slatko, nježno, vatreno stišeš uz svoje srce!«

Margiti su se odjednom otvorile oči. »Bože!« – reče ona – »Sada sve razumijem. Ona je zaljubljena!« – rukama prekrivši oči razmazala je svoje suze. »Da« – ponovi ona. – »Ona je zaljubljena! Ono što, iako prigušeno, plamti u mojim grudima, sad osjećam cijelu njezinu neoborivu snagu i ja. Jadno dijete! Oh, više je to od groznice! To su znakovi ludila. Bože! Što mi je učiniti? Možda da nekoga pozovem? Je li sada opet tiha?« – nastavi razmišljajući. – »Ne, ne! Zar da najdublju, najskriveniju tajnu toga čistoga anđeoskog djeteta ja odam nekome? Ne! To bi bilo svetogrdje!«

Gizela se ponovno trgnula iz sna. Lice joj je probljedjelo, usnice su se tresle. Bljedilo se proširilo njezinim rukama, napola otvorene oči zurile su, a ruke je zaštitnički stisnula ispred sebe. Glasno i oštro je vrisnula. »Oh, Bože, tri protiv jednoga! Oh, to je on! Oliver! On i ja! Ta to je jedno te isto.« – Time je ruke stisnula uz grudi i ponovno se u nesvjestici srušila na jastuke.

Nije dugo tako ležala, a nestalo je sivo bljedilo s njezina lica te su se nebeski dusi smješkali oko njezinih usana. Progovorila je slabašnim glasom, ali pogledom u kojem je plamtjela vatra ljubavi: »Oh, ne! Ne, dobri Olivero!« – reče, dignuvši ruke kao da

se brani. – »Vidiš, to se ne smije! Oh, nemoj to željeti!« – Ponovno je zašutjela, a nakon kraće pauze nastavila je. »U pravu si, jedini! Ta ti si moj dragi, jedini muž! Oliver kojeg od prvog trenutka moje srce žarko ljubi! Da!« – šaptala je sa serafinskim smiješkom oko usana. – »Bračni drugovi smiju se poljubiti, zar ne, Oliver? Ili i oni griješe ako to čine?« – upita, čedno oborivši pogled. – »Oh,« – nastavi plamtećim licem – »ti me obmanjuješ, Olivere? Ili ne, ja ti vjerujem, dođi!« – ponovi raširenih ruku – »Dođi!« Počela je ljubiti zrak ispred sebe, oči su joj se napola sklopile, a njezino blijedo lice postalo je crvenije. Kao da je začarana dosada nepoznatim uživanjem, uhvatio ju je nježan, sladak san koji prati slasti uživanja. »Oh!« – izusti ona tiho.

Što je Margita osjećala pri toj nježnoj, ali za nju gorkoj sceni koja joj je stisnula srce, teško je opisati. Valjda je upravo sada prvi put postala svjesna da voli Olivera. Mala je Gizela u svojoj groznici čitala iz dubine njezine duše, a svaka njezina riječ u njezinoj anđeoskoj čistoći kao da je govorila Margitinu srcu. Ona je bila žena, i možda ne bi bila dostojna tolikog poštovanja da je bila oslobođena svih slabosti. U grudima je počela osjećati ljubomoru. Ali moralna je žena, sablaznivši samu sebe, skupila svu duševnu snagu kako bi se usprotivila tom osjećaju. »Ah!« – reče ona bez glasa, u svojoj duši. – »I ja sam žena, slaba žena! I mogla sam povjerovati« – oh koje razočarenje! – »da sam oslobođena svih slabosti. Koji je to osjećaj koji me je snašao! Ja volim Olivera, ja sam ljubomorna na nju. U mojim grudima probudila se mržnja protiv toga čistog anđela, koji je uspio toliku ljubav nijemo skriti u svojim nevinim grudima i koji ni sada ne govori, samo je njegovo bunilo natjeralo te riječi na njegova usta! A imam li pravo biti ljubomorna zbog Olivera? Voli li on mene? Oh, tašta ženo, nemoj se zavaravati! Nije ljubav osjećaj koji ga tebi privlači, nego nježni, nebeski osjećaj: poštovanje, ništa drugo. Ali ja ga volim, ja ga obožavam!« – nastavi ona u suzama. – »Ali ne! Neka nikada nitko ne vidi Margitu slabu, ne svijet, ne Abafi« – doda ona mekim, zaljubljenim glasom – »nitko!«

Gizela se, međutim, nemirno bacala po krevetu. U potpunosti ju je obuhvatila visoka temperatura. Usnice su joj popucale, lice je plamtjelo, oči su zurile napola otvorene, a bijele grudi ubrzano su se podizale i spuštale. Ponovno se probudila iz grozničavoga sna, u strahu je stisnula usnice, a rukama je vrtjela

kao da nešto opipava. »Božel!« – reče jedva čujno. – »Koliko je duboka ta rana! Budi miran,« – nastavi tihim glasom – »dušo, Olivero! Sredstvo koje sam stavila na ranu učinkovito je. Donijet će ti olakšanje. Sama sam brala ljekovite biljke u brdima, a mast je napravljena prema Margitinim uputama. Budi miran!« – ponovila je s izrazom suosjećanja na licu. »Boli li te, dragi? Jako? Kao da i sama osjećam. Spusti svoju glavu ovdje na moje rame! Maknut ću tvoje guste pramenove s čela. Kako ti je vrelo čelo!« – reče ona, rukama gladeći poplun ispred sebe. Ponovno je zašutjela i činilo se da tiho spava. – »Ti ništa ne govoriš!« – reče tihim glasom, kao da je došla k sebi. – »Zar me ne prepoznaješ, dragi? Ja sam, Gizela, tvoja vjerna žena, tvoja mala Gizela koja te toliko žarko, toliko neizrecivo voli! Gizela, tvoja Gizela koju umiješ nazvati tolikim dragim imenima! Tko nema druge misli, nego samo misli na tebe!«

Margita je, razmišljajući, dok su je obuzimali valovi različitih osjećaja, slušala lijepu, anđeosku bolesnicu. Nježno joj je stiskala lijepe ručice i brisala joj čelo. »Jadnica!« – reče. – »Tako mlada, tako osjećajna, tako strastvena! Gdje to može dovesti? O, da je barem mogu učiniti sretnom, nju i Olivera! Da, to bi i mene veselilo, bilo bi mi drago!«

U Margiti nije bilo one bolesne sentimentalnosti koja karakterizira tolike gospođe. Ona je voljela, nije to mogla više ni pred sobom poreći, i u tom je trenutku u svojoj duši postala potpuno svjesna toga. Ali kako su njezini osjećaji bili plemeniti, tako su i njezina raspoloženja bila plemenita i duševna joj snaga nije dopustila da je strasti odvedu na loš put.

Duboko u duši Margita je osjećala da svaka plemenita duša u životu nastoji ispuniti neki cilj, a ako to ne učini, nije živjela, ili će joj se život izopačiti i biti kao životinjsko životarenje. Htjela je posljednje dane života svoga oca okružiti obiteljskim radostima, na svojim bogatim posjedima sve učiniti za dobrobit ljudi, rješavati probleme, brisati suze, tajno, od nikoga neviđeno; to je bio onaj krug lijepih i dobrih stvari i djela koja su skromno i tiho pružala veselje njezinu srcu. Sada, kada se tajna strast Gizele pred njom na tako čudan način pokazala, dušu su joj obuzele ozbiljnije misli. Počela je razmišljati da ga ona, budući da je starija od Olivera, možda ne bi uspjela onako u potpunosti usrećiti kako bi to njezino plemenito srce željelo. A koliku bi bol značilo vidjeti da netko, koga toliko neizmjereno voli, tu ljubav ne

uzvraća, da se njegova ljubav hladi. A možda to njegovo ponizno ponašanje koje je bilo previše uočljivo da bi moglo ostati neapaženo, i nije ljubav! – U Margitinim grudima odzvanjale su riječi koje bi joj stalno sugerirale: »On prema tebi osjeća bratsku ljubav, tebi ga privlači prijateljstvo koje se temelji na poštovanju, i ne bi valjalo plamen strasti izmiješati s nježnom toplinom tih čuvstava! Tako će on uvijek osjećati prema meni! Da, a možda i toplije, i ja ću mu biti najistinitija, najintimnija prijateljica.« Tako su se izmjenjivale misli u njezinoj glavi. Svako Margitino razmišljanje o budućnosti bilo je plemenito, puno duševne snage, dostojne nje same.

Ona je vidjela, znala da Oliver prema Gizeli ništa ne osjeća, dapače, gotovo ni ne primjećuje to nevino dijete. »Oh,« – reče u sebi – »ne bi li bilo božanstveno, veličanstveno ta dva srca približiti jedno drugome?« Činilo se kako Margita ponovno duboko razmišlja. »Ali,« – nastavi ona – što ako Abafi ponovno siđe s puta koji je njegova uzvišena duša pred sebe postavila kao plemeniti cilj i ako se vrati u blato svojih niskih strasti? Gizela, to nevino, čisto, nebesko stvorenje našlo bi se pored običnoga čovjeka. A za sve te boli i gorka razočarenja ja bih morala sebe optužiti. Ne, ne! To bi bilo strašno.«

U Margitinoj plemenitoj duši počeo se ocrtavati okvir lijepoga, velikog plana. »Da?« – reče, sa suzom u očima i uz duboki uzdah. – »Gizelu treba dotjerati, da taj plemeniti materijal dođe do izražaja, dovesti je do savršenstva i tako utjecati na Oliverovu dušu, čelicitati njegove dobre odluke, poticati ga na njegovu putu. A ako se tako prilagode, ako postanu dostojni jedno drugoga, kada primijete, upoznaju jedno drugog i možda se zavole, treba sklopiti njihove ruke i učiniti da žive u nebeskoj ljepoti i sreći koju ću, pobijedivši vlastite strasti, sama stvoriti.« – To je bio Margitin plan, iako joj se srce lomilo, izazivajući sudbinu protiv sebe.

Gizela je ponovno otvorila oči. Margita ju je tiho primila za ruku. »Kako se osjećaš, dragi moj anđele?« – upita ona.

»Žedna sam« – reče, razbudivši se, Gizela. »Oh, ne« – reče ona. – »Nemoj mi dati onaj gusti napitak, daj mi vodu, Olivere. Kristalno čistu, kao moja ljubav.«

»Gizela!« – reče Margita ponovno, pružajući joj vodu u jednoj čaši koju je ona pohlepno pila. – »Ne prepoznaješ me?«

»Da, da, da!« – reče luđačkom brzinom Gizela. »Kako ne bih!

Pa ti si kraljica. Ne, ne! Ti si velika silna vila, tvoja je haljina od stakla i prekriva tvoje tijelo u lijepim naborima, a oko čela nosiš zlatne ružice. Da,« – nastavi zureći ispred sebe – »preko tvoje haljine vidim otkucaje tvoga srca. Oh, koliko je ono čisto!«

»Oh!« – vikne ona nakon kraće pauze, napola se dignuvši. – »Pa to si ti, Margita, dobra Margita.« – I tada ju je svojim slabšnim rukama snažno zagrlila oko vrata.

»Prepoznaješ li me, draga?« – upita Margita nanovo, sa suzama u očima, milujući je i poljubivši je po usnama.

»Tebe?« – odgovorilo je dijete strastveno zureći u lijepe crte Margite. – »Ti si dobri anđeo! Poznajem li te? Ta svu svoju sreću mogu tebi zahvaliti. Ti ga voliš kao što ga i ja volim. Ili ne, o ne! Tako nitko ne može voljeti. Njegova je duša moja, njegova krv teče mojim venama. Nema riječi kojima bi se moglo izraziti koliko me usrećuje jedan njegov pogled. A ti si ga se odrekla, zbog mene, jednostavnog djeteta, ti, Margita! Kako da ti zahvalim za to? Oh« – nastavi ona sa suzama u očima. – »Dobro si znala da ja ne mogu živjeti bez njega! Vidjela si nijemu gorčinu moga srca, moje besane noći! Sve si to vidjela!« – reče te, umorivši se, ponovno zašuti. Nakon kraće stanke nastavila je, stisnuvši ruku gospođe Gyulafi uz svoje srce. »Ti si sve znala, a šutjela si kao i ja! I djelovala si! Ti si spojila naše ruke, ti si pred nama otvorila vrata nebesa!« A oko njezina lica kao da je svijetlila aureola.

Njezina temperatura počela se smanjivati, uzdasi su postali tiši, a plamteća vatra u očima stopila se u nježan plamen, i zaspala je. Margita je sjedila pored nje nijemo razmišljajući. Pred očima joj se pojavila slika koju je njezina mašta još više prošarala i svugdje je vidjela sebe kao dobru vilu. I vidjela je sebe ozbiljnu i nijemu. Samo bi se ponekad na njezinu licu pojavila zraka veselja i sreće, ali ta zraka nije dolazila s njezina neba. »Da« – reče Margita, nježno poljubivši Gizelu u čelo. – »Tvoj će se san ostvariti ako je to moguće! A ja ću živjeti, ne u kuknjavi, ne mrzeći život, iako isključeno iz svojih zamišljenih nebesa i lišena nade! Živjet ću i raditi, dok god moje srce bude kucalo, dok god duša živi, govori u mojim grudima!« – nastavila je ona s dubokim uzdahom.

BILJEŠKE

(1) Moli se čitatelj da prezime Abafi ne zamijeni prezimenom Apafi.

(2) Tako su oslovljavali u to doba erdeljske knezove.

(3) Jedan od najtežih zadaća pjesnika jest točno oslikati ludilo ili grozničavi hir. Oba predmeta, bez psihologije, pretvaraju se u djetinjast tekst i, čitajući ih, obrazovani će se čitatelji dosađivati. Ali nakon ispravnoga rješavanja te zadaće najteže je isto kritizirati.

Poneki pisci od takvih luđaka traže da svašta govore, pričaju. Ponekad bolesnik naglo postane pametnim. Čovjek bi pomislio da mudro zbori, da pisac već unaprijed nije rekao kako je jadnik pomalo čaknut.

I u tom radu dolazi do opisa grozničava hira, a ispričat ću vam i koji su me pogledi vodili u njegovu opisu.

Ono što trezveni um u ispravnom tijeku duševnih i tjelesnih poslova uredno čini ili kaže, grozničava osoba sve to pobrka, iskrivi. U tom kaosu djela i govora površni čitatelj neće naći nikakav red, nikakvu korelaciju, vidjet će samo potpune suprotnosti, velike skokove, široke raspore. A to je vrsta grozničavog hira.

Postoji, međutim, u ludilu ili u grozničavom hiru neki – da tako kažem – hiroviti proces. Postoji korelacija među pojmovima. Kao planinski potok koji strmoglavo pada niz litice, u svom se padu ponekad raspršuje u maglu, skriva pod zemljom, nestaje pred očima i ponovno se pojavljuje u izvoru, proširuje se u jezero ili se razdužuje u ogromnu rijeku. Mijenja se, ali se ne prekida. A upravo oni skokovi koje bi površni promatrač mogao smatrati rupama tvore jedinstvo, vezu koja je na prvi pogled neprimjetna, ali ipak postoji.

Svi ti grozničavi hirovi imaju jednu glavu ideju, ili fiksnu ideju, kojoj se uvijek vraćaju, oko koje se vrte. Ponekad

odjure od nje na beskrajnu udaljenost, čine neviđene skokove, ali ponovno se vraćaju.

Zamisli, primjerice, čistoću, pa s time povezuje sve što je čisto. Ako se bavi čistim srcem, sjetit će se kristala, čaše, vode i ostalih s materijalnog aspekta čistih stvari.

U ludilu, kao i u hirovima, ima i svijetlih trenutaka. Kod ludaka su oni dulji: traju satima, ponekad i danima. U hiru, u odnosu na kvalitetu bolesti, kraći su za vrijeme groznica, vrućica. Kod potonjih svjetlost samo ponekad na trenutke probija mamurluk, ošamućenost te trezvenu riječ, pravu misao, odmah prati neka druga koja predstavlja ogroman skok. Tamno, samo na trenutke jasno sjećanje te asocijacije pojmova i maloprije spomenute predodžbe igraju glavnu ulogu i u ludilu, a i u hirovitosti.

Bolesnik tjelesna i materijalna svojstva prenosi na dušu i obratno, ostvaruje što želi, čemu se nada, čega se boji. A ponekad ono stvarno, postojeće smatra budućim ili nečim što više ne postoji. Ali dok u stvarnom životu ne možemo zamisliti ništa drugo nego ono što iskusimo, to jest ono što utječe na naša osjetila, takozvane nove ideje i izumi samo su novi spojevi, nove kombinacije. U našoj mašti mogu stvoriti najhirovitiji oblik koji nikada nije postojao, a ni neće postojati; ako, međutim, pažljivo proučimo pojedina njegova djela, u njima nećemo naći ništa novo. Stoga ludilo, grozničava hirovitost stvara iskrivljene spojeve trezvenih ideja. U njegovoj mašti pojavljuje se kralj koji se spaja s predodžbom veličine općenito. Nije rijetko da će mu druga riječ biti visoka planina, div, najveće voće ili nešto slično. Oni koji nisu psiholozi u tim surovim suprotnostima vidjet će velike skokove. Ali pažljivi psiholog u kaosu će naći tijek. Primijenimo to i na ovaj rad.

Gizela, dijete slabih živaca, voli Olivera, vidi kako ga trojica napadaju. Od straha je obuhvaća groznica. U svome hiru ostvaruje svoju žarku želju, iako djetinjasto, čisto, nevino kao što je ona sama. Njezina glavna fiksacija jest da je ona Oliverova žena.

Kada prvi put progovori, sebe vidi u vilinskom okruženju, sretna je što je s Oliverom, u zbunjenom umu stvara sliku sreće, dobrote i ljepote. Ali tu nit plete i dalje. Pomisao na ljepotu pred njezinim očima stvara slike jedne od najljepših vrsta cvijeća,

ruže. Vidi ruže u bezbrojnim bojama.

Ponovno progovori. Ponovno joj je glavna okupacija Oliver, on se nalazi pred njezinim očima. Stavlja ga pored sebe. Ona je Oliverova supruga, u mašti je s njim, pored njega, iz toga zajedništva proizlazi slika u kojoj ga stavlja pored sebe.

Ali ide i dalje. Oliver sjedi pored nje, a preko mamurluka svoga uma probija se ideja da je ono što je u svom hiru pretvorila u stvarnost nekoć bila samo želja. Ali kada se ta želja pretvorila u stvarnost u njezinu umu, osjećaju veselja i dobrote pridružio se osjećaj zahvalnosti. Ona zahvaljuje Oliveru na njegovoj ljubavi, »kako da ti zahvalim za tvoju ljubav?« reče ona. I tada ponovno nastupa mrak u mozgu: ono što sada smatra stvarnošću, nekada je bila želja i tu nastupa sumnja. »To je san!« – reče ona. »Ne, nije!« – kaže ispruživši ruku kao da stišće Oliverove ruke. Ta muška ruka koja se tako slatko uklapa u njezinu šaku podsjeća je na Oliverovu borbu. »To su tvoje ruke« – reče – »kojima si oborio svoje napadače!« - tu se u mašti ponovno vraća u sadašnjost – kojima toliko nježno grliš svoju Gizelu«, reče. Ponovno zašuti i nijemo razvija svoju priču. Tijek se ne prekida, a pred njom stoji ruka, i napadači. »Trojica protiv jednog!« – vikne opet, i vraća se svojoj glavnoj ideji. Zajedništvo s Oliverom stvara osjećaj jedinstva. Broj tri, broj napadača podsjeća je na broj jedan, broj zajedništva. »On i ja« – reče ona – »ta to je samo jedno!«

To nijemo razrađuje i dalje: Ona i Oliver su jedno, oni su zajedno, sjede jedan pored drugog. Oliver želi poljubac od svoje supruge, u mašti. Nevino, anđeoski čisto dijete pak dvoji: »Oh, ne!« – reče. – »To se ne smije.« – Ispreplitanje slika podsjeti je da se bračni drugovi ljube. Ono što joj mašta stvori, ona dalje vodi, te ljubeći Oliverove usne, govori: »U pravu si.« A onda se ponovno vraća svojim dvojbama. »Ili i bračni drugovi griješe ako to čine?« – pita. »Ti me dovodiš u zabludu, Oliver!« – kaže i ponovno skače u svoje prethodno stanje, ponovno vjeruje i ljubi svoga muža u svojoj mašti.

Kasnije je u potpunosti obuhvaća groznica. U umu se pojavljuju tamnije slike. Još uvijek se bavi svojom fiksacijom. Dalje plete nit napada na Olivera. Time se povezuje ideja o ozljeđivanju. Ono čega se boji u hirovitoj se mašti stvara. Oliver je ozljeđen. S ranom se povezuje slika liječenja, a s njom lijekovi.

Tu se pojavljuje slika o njihovu nastanku i sjećanje na Margitine upute. Ona stavlja mast na ranu, ona je ubrala ljekovito bilje.

Olivera vidi u zavojima, kako pati, a s time se povezuje slika šutnje. »Ti šutiš« - reče ona. Tu ide dalje, Oliver šuti, možda je ne poznaje, jer hir sve preuveličava i ide iz krajnosti u krajnost. »Ti me ne poznaješ? Ja sam Gizela« - reče.

Gizelina groznica polako se stišava, i u jednom svijetlom trenutku otvara oči, osjeća žeđ, i na Margitin upit traži vodu. Uz sliku vode spaja se slika o čistoći, a tomu je suprotna gustoća. »Ne onaj gusti napitak« - reče. - »Daj mi kristalno čisto« - i ponovno fiksacija - »kao što je moja ljubav!«

»Poznaješ li me?« - upita Margita. Svijetli trenutak je nestao. Margita, odlična žena, u njezinu sjećanju pred njom stoji u magli. Predodžba o njezinoj izvrsnosti, veličini, u Gizelinu se umu stapa sa slikom kraljice: »Ti si kraljica.« Ali to nije dovoljno i dolazi do još većeg skoka: »Ti si vila.« I time se vraća na vodu, na čistoću: a tu se u njezinu umu pojavljuje staklo kao čisti prozirni materijal. »Imaš staklenu haljinu« - reče. A zatim se ponovno pojavljuje veličina, i vrijednost slična veličini: na čelu kraljice, vile, nalazi se kraljica cvijeća, ruža, spajajući lijepo s dragocjenim - zlatna ruža.

Kad joj se vrućica ublaži, ponovno dolazi svijetli trenutak. Prepoznaje Margitu.

Um još nije u potpunosti čist, hir je još donekle tu. Ali pri-sjećanja se čistije pojavljuju. Sjeti se da Margita voli Olivera. Ponovno se pojavljuje fiksacija da je Oliver njezin. Time se stvara slika odustajanja Margite od Olivera. Margita se u njezinoj mašti odrekla Olivera jer je Oliver sada njezin! Zahvaljuje na tome Margiti. Jezik zatvorene, tihe, ljubljene djevojke razvezuje hir i ona odaje sve tajne svoje duše, ali preko svake riječi zrači fiksacija da je Oliver - njezin.

- DRUGI DIO -

CETATEA BOLI

Ako čovjek gleda Petrovu crkvu u Rimu, ili Westminsterску opatiju u Londonu, divi se djelu ljudske ruke, ljudskoga uma. Ogromne nadvratnice koje leže na velikim, a ipak vitkim stupovima, iznutra tama koja tjera na pobožnost, a izvana zadivljujuće dostojanstvo, hrabra uzvišenost, u veličanstvenim oblicima građevine uzdižu dušu te čovjek postaje oholijim vidjevši sebe kako živi dalje u svojem životu. Lijepa je umjetnost istaknuta, očaravajuća. Ali što je i kolika je u usporedbi s njom priroda; koja izvanredna, golema djela izlaze iz njezine radionice! Potop, brda koja izbacuju vatru, potresi. Priroda lomi brda, puni doline, izdubljuje špilje i što god činila, i njezina najmanja djela velika su u svojoj malenkosti, zbog svojih zadivljujućih svojstava. A ona najveća djela, ako ih naoružano oko promatra u najmanjim detaljima, nedostižno su razrađena, profinjena. Engleski nož gledan kroz povećalo zapravo je samo grubi, hrapavi komad željeza. Žalac ose u milijuntnom povećanju ravan je kao sedef.

Može se reći da je ljepota djela ljudske ruke razočaranje, a ljepota prirode je stvarnost. Čovjeka njegova djela čine oholim, a djela prirode ga posramljuju; samo tako možemo ocijeniti razliku među njima.

Na vrhovima brda pluća slobodnije dišu i grudi priželjkuju krila, a oči u svojim čarobnim zrcalima obuhvaćaju cijeli svijet; ispod njih širi se okolina te u visini i mali čovjek vjeruje za sebe da je tako velik! Kao i u ravnini mora, kada se kraljevsko sunce diže sa svojom crvenom krunom od rubina, ili kada se među ljubičastim oblacima spušta u svoj vodeni grob, cijelo vrijeme bljeskajući u dugoj svijetloj crti na plešućim valovima zelenoga elementa. Grudi se stišču, kao da su izolirane od nastanjenoga kopna, istrgnute iz kruga onih uz koje ih vežu želje srca s tisuću

lanaca i osjećaja: sve njezine rezerve one su same! Kuća koja juri valovima zajedno s njima njihovo je vlastito djelo. Korijen koji upravlja njihovim letom njihov je vlastiti izum. A cilj kojemu teže sami su sebi nametnuli.

Ali, pogledavši oko sebe u tamnim dubinama špilja, u dubokim plućima brda okruženoga ogromnim okomitim gro-
madama stijena i užeženim zadahom duboke tame, čovjeka očarava poseban čar. Bude se zbunjenost i vjerska zanesenost koje nestaju i vraćaju se. U grotlu pakla duša razmišlja o raju te se nevidljivim krilima diže iz nastambe vruga visoko k Bogu, vječnome Duhu, koji je sve to stvorio i koji u svojim djelima nanovo stvara, priziva, proizvodi samoga sebe, otimajući dušu čovjeka i pretvarajući je u osjetljivu, povlači k sebi zemaljsko i spušta na zemlju nebesko.

Jedna od najljepših špilja Erdelja nalazi se nedaleko od vje-
trova Velike Vlaške (negdašnje Muntenije), u blizini Volkanskog tjesnaca, a današnje joj je ime Cetatea Boli, što na mađarskome znači utvrda Boli, a svoje ime dobila je po seljaku koji se ondje tjednima sam branio protiv Turaka i Tatara.

Oštro je to i neravno stjenovito brdo, gotovo ogoljeno, okruženo zelenim masama stabala, sigurno u svoj položaj, s pogledom gordo uzdignutim prema nebu. Od velike ceste na drugu stranu brda vodi vijugava staza, gdje zjapi crni otvor špilje Boli. Nekoliko koraka dublje naglo se širi i diže u visinu, prikazujući se prolazniku kao ogromna crkva. Na stršćim stjenovitim rubovima s dviju strana u visini se proteže prirodna galerija, s bezbroj šupljina. Na unutarjemu kraju široke uvale preko kamenja glasno žubori planinska rijeka. Širina rijeke je nekoliko hvati, a dubina je samo na rijetkim mjestima manja od lakta. Ledeno hladna rijeka izdubila si je put u grudima špilje sa svojim tamnozelenim valovima te ližući strme litice i vijugajući uz žalostan žamor desno ispod stijena svojim je koritom stvorila put preko brda i špilje, a tamo gdje je nenatkrivena, put je okružen azurom plavoga neba.

U ono vrijeme kada se nit naše priče plete, špilja nam dočara živu sliku. Visoko, zavijeno dimom, u hladovini stijene plamti vatra hranjena velikim cjepanicama. Bočno se nalaze konji koji žvaču zelenu travu bačenu pred njih, ržući i toptajući

nogama. U blizini vatre na vučjim krznima prostrtim na lišću leži muškarac iznenađujućega pogleda, podbočivši se na bačvicu. Koliko u ovom položaju možemo razaznati, zdepasta je tijela i ozbiljna, nervozna izraza lica. Na njegovu visokom čelu nalazi se nekoliko vlasi kose, ostavivši ćelavim cijeli gornji dio glave. Čini se da je star šezdesetak godina. Donji dio njegove glave okružuje gusta crvena kosa koja u zbijenim kovrčama prijanja uz njegov vrat. Gornji dio njegova čela ravan je i bijel, kao u ljudi koji čelo obično drže prekrivenim. U blizini lukova obrva, međutim, uočljiv je simpatičan niz bora koji se čini presječnim dvjema dubljim borama koje idu okomito između obrva prema gore te ukazuju na plahost. Njegov tanak, visok nos, čiji se vrh naglo zakrivljuje prema dolje, daje neku posebnost njegovu pogledu, što još više izražavaju njegove velike, iznimno svijetle plave oči. Nježne usnice njegovih širokih usana napola su otvorene i dopuštaju pogled na snježno bijele zube, snažne i zdrave. Lice mu prekrivaju gusta crvena brada i brkovi. Jednostavno je odjeven, u otvoreni zeleni kaputić ispod kojega viri bijela raskopčana košulja i ističe njegove dlakave osunčane grudi. Nos i kožne hlače na kojima je nataložena sva prljavština proteklih godina, a na nogama grube široke čizme.

Nedaleko od muškarca čiji pogled odaje neku nadmoć nad ostalima, oko vatre u živopisnim skupinama stoje visoki osunčani ljudi, odjeveni u teške pancirne košulje ili u snježno bijele kapute od vučjega krzna, prebačene preko ramena, s teškim naoružanjem ili bez njega. Nešto dalje ponedje na ruševinama sjedi nekoliko ljudi ozbiljna izraza lica koji žustro mašu rukama. Neki sjede ili kleče oko kakvoga kamena ili prazne bačve okrenute naglavačke, drugi pak uz glasnu raspravu ili smijeh kockanjem nastoje odagnati dosadu. Neki ljudi odlaze, neki dolaze, prolaze pored vatre ili obilaze konje.

Cijela ta mješavina lica i oblika odiše nekom grubom snagom, a oko pojedinih skupina tamnocrveni plamenovi lomače šire svoje svjetlo, ocrtavajući sjene prisutnih na okomitim stijenama špilje kao ogromna strašila. Scena je bila doista živopisna.

Bacivši oko na tu zloslutnu šaroliku masu, čovjek bi pomislio da su oni kradljivci ili pak ratnici.

Posebno su bila uočljiva dva lijepa muškarca, kako zbog

bjeline njihovih lica, tako i zbog finoće odjeće koju su nosili. Nosili su tamnu dolamu do iznad koljena, sa širokim kopčama od kovanoga zlata optočenim dragim kamenjem kojima su zakopčali svoje dolame. Na bokovima su im visjele skupe sablje i cijeli njihov izgled ukazivao je na to da nisu dugo u ovoj divljoj rulji. Stajali su prekrivenih ruku, mirno, čak i veselo razgovarajući pored vatre i ne mareći previše za ostale.

»Boldizsár!« – reče stariji muškarac od svojih četrdesetak godina, okrugla, crvena zdrava lica i nemirnih ruku – »u čije će ruke dospjeti dobra Cseszeliczkijevih?«

»Tko zna!« – odgovori mlađi ravnodušno, okrenuvši se prema drugome tako da je plamen vatre u potpunosti osvjetljavao njegovo lijepo mlado lice i vatrene plave oči. »Neki nitkovi iz Italije, brate Béla! Kao i velik dio Lónyaijeva imanja.«

Dva sugovornika bili su Boldizsár Cseszeliczki, plemenit i vrlo pametan mladić, i Béla Lónyai. Prvi je bio poznat po pameti, a drugi po hrabrosti. Njihove je živote knez, doduše, pošteditio, no oduzeo im je sva dobra, a Lónyaija je prognao.

Cseszeliczkija su zbog njegove brzine zvali i Sokolom, a Lónyaija zbog vojne slave Napadačem. U ovoj skupini svi su imali svoje nadimke.

Sokol je neko vrijeme šutio. »Eh, brate!« – reče. – »Tko zna što će budućnost donijeti. Dok ima veselja i snage, takva dva muškarca mogu ploviti valovima života!«

»Istina!« – odgovori Napadač pogladivši rukom svoju lijepu dugačku bradu. – »Dok smo sjedili u svome velikom bogatstvu, priželjkivali smo borbe i probleme. Sada smo u njima do grla. Neka tuguje tko želi i umije, ja neću!«

»Dugo nema Munje« – reče muškarac koji je sjedio na vučjim krznima, okrenuvši se Napadaču. – »Vjerojatno je ubila nekoliko Tatara na putu. Samo da joj se ništa ne dogodi!«

»Ne brini se za nju, Marko,« – ohrabri ga Napadač – »ta je djevojka kao vatra. Više sličići muškarcu nego ženi. Prije par dana počelo ju je proganjati nekoliko lutajućih Tatara. No, čim je ona uočila njihovu namjeru, okrenula se. Boga mi dragoga! Tatari sigurno ne bi žalili da je otišla i da se nije vratila. Jedan je izgubio glavu, a drugi je ponio sa sobom nezaboravne ožiljke.«

»Ali i Munja je dobila lijepi udarac drškom koplja« – reče

Sokol prišavši bliže. – »Kolima smo je dovukli u špilju. I sada se vidi trag teških kotača u potoku.«

Onaj tko posjeti Cetateu Boli još uvijek može vidjeti taj trag kotača. Možda odonda onuda nisu prošla nijedna zaprežna kola.

»Istina!« – odgovori Marko. – »Ali se i zaklela da će donijeti glavu Tatara koji je onda uspio pobjeći.«

»Hej« – reče smijući se zdepasti muškarac koji je stajao u Markovoj blizini, oslanjajući se na koplje. – »Moći će ga uočiti i u masi! Doći će i on na svoje.«

Izvana se čuo tupi zvuk roga, ustostročen jekom. Muškarci su odmah skočili i primili se svojega oružja te su krenuli prema otvoru špilje u koju je ujahao vitez ozbiljna pogleda. Jednostavnost njegove odjeće, plava dolama i medvjede krzno prebačeno preko ramena pokazivali su da je on jedan od ostalih prisutnih. Bio je star oko trideset pet godina, pravilna lica, ozbiljna, ali znakovita. Temperament je iscrtao rane brazde po njegovu visokom čelu koje je okruživala rijetka kosa.

»Oj, Brigadire!« – viknuo mu je vođa vrativši se vatri. »Nisam te očekivao tako rano! Što ima novoga u Klužu? Vidim, pošteno si naganjao jastreba, sav se pjeni.« – Zatim se ponovno izvalio na vučja krzna.

»Dobro sam putovao« – odgovori on silazeći s konja. – »Odvedite ga, ali samo tu u špilju. Vani nije čist zrak. Vidio sam ćelave glave kako lutaju gustom šumom, a njihove su oči svijetlile prema meni kao oči sove.«

»Onda možeš reći da si sretnik« – reče Sokol prišavši bliže – »što su te ostavili netaknutog.«

»Jesu li bili daleko odavde?« – upita Marko mirno.

»Na oko dva sata hoda« – odgovori Brigadir približivši se vatri. – »Sumnjam da nešto planiraju! Naime, iako su me primijetili, nisu izišli iz guste šume, a čak nisu bacili nijedno koplje prema meni.«

»Vjerojatno ih je malo« – reče vođa ravnodušno. – »To je razlog.«

»I ja tako mislim, inače bi me barem malo proganjali. Iako moga jastreba nijedan ne bi mogao preteći.«

»Koliko ih je odavde otišlo s Razbijačem, Batinaru?«

»Osmorica« – odgovori zdepasti muškarac koji je maloprije govorio.

»U svakom slučaju,« – nastavi Marko – »mi smo spremni. Da barem Munja već jednom stigne!«

»Za Munju se ne bojim,« – dobaci Batinar – »prevarit će ih i stotinu!«

»Sjedi ovdje, Brigadiru!« – reče Marko novopridošlome. – »Tu pored vatre, a i vi dođite bliže! Evo čuture! Znam da si žedan, divlji vrbovatelju! Pij i govori!«

Brigadir je pošteno potegnulo iz čuture i prillegao, ispruživši svoje nervozne ruke i noge po vučjem krznu.

Cijelo se društvo okupilo oko vatre i svi su pažljivo uprli oči u Brigadira.

»Znate li« – započne on – »koja je najnovija vijest? U Devi sam čuo da su Lászla Szalánczija u vlastitu dvorcu, u Branyicski, kneževi ljudi iskasapili.«

»Otkada se brak s Turcima raspada, knez slabo razmišlja o pametnom poslaniku. ⁽¹⁾ A knez?« – upita Marko.

»On se priprema« – odgovori Brigadir. – »Govori se da je mir s Turcima stvar prošlosti.«

»Onda ćemo se okupiti« – vikne Marko. – »Znao sam ja to unaprijed, čim sam čuo vijest o pogubljenju Boldizsára i Kovašócija u Szamosújváru te o pogubljenju Ferenc Kendija i Jánoša Bornemisze u Gyaluu.«

»Ne nosim dobre vijesti ni vama, Sokole i Napadaču!«

»Ta koju lošu vijest možeš donijeti?« – reče Napadač smijući se. – »Dok mi sablja visi o boku i srce ne iskoči iz svog mjesta, nema problema!«

»Dok ima vina i lijepih žena,« – nastavi Sokol – »zbog čega bismo se brinuli? Mi smo ionako već sve prošli!«

»Vaše je blago knez razdijelio, a ti si, Napadaču, prognan u Mađarsku!«

»Blizu sam pa mogu već danas krenuti« – odgovori Napadač, okrenuvši se prema Marku s upitnim pogledom.

»Na dobrom si mjestu tu gdje jesi« – umiri ga Marko, s izrazom samouvjerenosti na licu koji je bio samo njemu svojstven. – »Ja sam kralj granica« – nastavi Marko Deli, ustavši i bacivši gordi pogled oko sebe. – »Ako Sigismund ne želi ništa

loše za sebe, neće se kačiti sa mnom! Evo, Sokole! Ovo je ovih dana doneseno od Gáspára Kornisa.« – Pružio je Sokolu jedan smotuljak.

Sokol je, sagnuvši se bliže vatri, brzo pročitao pismo. »Hm,« – reče – »knez se na vrijeme nastoji pobrinuti za sebe. Već se rukovao s vojvodama Mihovilom i Razvanom, a sada daje obećanja i divu krajina. No,« – nastavi on veselo – »moja lijepa imanja, blago, novac, sve je izgubljeno! Oduzeo ih je knez. On zna zašto. Ali ipak« – reče on izvukavši sablju i bacivši vatreni pogled oko sebe – »živio Erdelj! Živio rod Stjepana Bátorija! Ja sam za Erdelj sve dok mi srce kuca i dok mogu dignuti svoju sablju. Oni koji osjećaju kao i ja neka izvuku svoje sablje!«

Sablje su glasnim zveketom izvučene iz mnogih korica i zidovi špilje odjekivali su: »Živio Erdelj!«

Marko je ozbiljno pogledao oko sebe. »Živio Erdelj!« – ponovi on mirnim glasom. – »Ali nemojmo nagliti! Turci su moćni! Trebali bismo ga još dugo držati u dvojbi kojoj ćemo se strani prikloniti. A o tome ću ionako – nastavi on gordo – ja odlučiti!«

»Podsjećam te« – reče Napadač – »na tvoje obećanje: ja nikada neću potegnuti sablju protiv Erdelja!«

»Ni ja, ni ja!« – viknu Sokol i Batinar istovremeno.

»Ni mi!« – čulo se još nekoliko glasova u širokoj špilji.

»Ja sam tvoj najstariji supatnik i ratni drug, Marko!« – vikne Brigadir. – »Nemam nikoga na ovome svijetu. Moj dom je tvoja vojska, a moj svijet su problemi i borba! Ja ću te pratiti kamo god želiš.«

»Znam« – odgovori Marko ozbiljno – »što te veže uz mene, stari kopljaru! Koliko i do kada mogu računati na tebe« – reče s ironičnim osmijehom oko usana. – »A vi, galamdžije! Znaate da od vas tražim samo ono na što ste se obvezali. Takav je moj običaj! A sada neka bude tišina« – reče on dubokim glasom i kao nakon udara groma, odjednom nastane nijema tišina.

Ponovno su svi sjeli oko vatre.

»Koje još vijesti nosiš, Brigadiru?« – upita Marko.

»Knez se ženi. Kažu da očekuje kćer Karla Štajerskog.«

»Kako?« – upita Marko sa smiješkom na licu. – »Ta Istvána Jósiku nedavno je poslao u Italiju sa sličnim ciljem.«

»Da,« – odgovori Brigadir – »ali dok se on vrati, lijepu će

Kristiernu dovesti u Kluž. Knez, kako se priča, otišao je pred nju prurušen, zajedno s jednim od svojih talijanskih klauna. Pripreme su ogromne. Govori se da, koliko god Bogner ⁽²⁾ imao plave i žute tkanine, grad je sve kupio. Čak su donijeli tkaninu i iz Sebena kako bi presvukli rampe.«

»A čemu rampe?« – upita Sokol.

»Za viteške igre na kojima će sudjelovati uglavnom poljska i njemačka gospoda.«

»Sabljom?« – upita Napadač. – »Poljska će gospoda onda vidjeti svoga Boga.«

»Dugačkim bodnim kopljem, na njemački način!« – odgovori Brigadir. – »Na čast njemačke princeze, možda i bacačkim kopljem ako dođe na red. Ali tada se ne boj za Poljake!«

»Mrzim njemački boj ubodnim kopljem« – reče Sokol. – »U njemu uglavnom odlučuje tjelesna snaga, a ne hrabrost i vještina. Ja volim sablju. Ali ipak bih volio nekoliko njih među gostima oboriti u pijesak. K vragu! Ipak me ljuti što s toga moramo izostatil!«

»Što misliš,« – upita Napadač okrenuvši se Sokolu – »hoće li se Abafi boriti?«

»Oh,« – odgovori ovaj – »bez sumnje! A ako hoće, onda će i pobijediti. Ovakva je borba upravo za njega. On će i dvojicu pobijediti odjednom!«

»Teško da bi mogao sudjelovati« – dobaci Sokol. – »Kladim se da će se i on naći među nama.«

»Ne vjerujem,« – reče Brigadir s mračnim izrazom lica – »on i ne pripada ovdje! Njegovo je mjesto među čašama i nježnim damama, a ne u krugu ove momčadi! Inače,« – nastavi on mršteći se – »izgleda da ima moćnoga neprijatelja.« Tada je ispričao sve o napadu na Abafija na tržnici u Klužu.

»Govori se da je Bucella« – reče Marko. – »Njegov je tajni prijatelj koji skriva kneza.«

»Ako je tomu tako,« – veli Batinar – »bilo bi dobro da se na vrijeme pobrine za sebe. Čudi me jedino što ga knez tako tajno prati. S drugima se obračunao kratkim postupkom.«

»Znam ja razlog tomu« – odgovori Brigadir pomalo oklijevujući. – »Koji, međutim, želi po mogućnosti prikriti. Batori se ne želi sukobiti s Mikolinima. Abafi je bliski rođak kuće! Ali to ga

neće spasiti« – nastavi on stisnuvši usne.

»Ako jedno vrijeme bude izbjegavao kneževu ljutnju,« – primijeti Sokol – »sve će biti zaboravljeno. Poznajem ja Sigismunda Bátorija.«

Dok su tamni ratnici špilje tako razgovarali, izvana su odjeknula dva pucnja. Ponovno su svi spremno skočili, naviknuti na neočekivane događaje.

»To je ili neki Tatar ili Munja!« – reče Marko Deli, bacivši pogled na vitešku masu stisnutu u polukrug.

»Munja! Kažem ja« – reče dubokim glasom Brigadir, pun nemira. - »Munja ili Tatar,« – odgovori Marko mirno – »nitko drugi.«

MUNJA

U špilju je taj čas ujahao mlad vitez. Pred očima onih koji su bili u špilji pojavio se kao hirovita slika okružena azurnim plavetnilom zraka koji se ulijevao kroz otvor špilje.

Pastuh je bio vitak i s lakoćom je nosio svoj teret. Bio je prava erdeljska sorta, a ne jedan od onih zakrčljalih kasnijih potomaka dijelom španjolskih, dijelom meklenburških, dijelom arapskih – dakle svih, samo ne erdeljskih konja. Imao je mršavu, ravnu, malenu glavu, rastvorene crvene nosnice, vitak dugačak vrat preko kojeg se poput tankoga vela razlijevala griva. Kičma mu je bila ravna, noge žilave, ali nervozne i ne premršave, grudi jake i sigurne. Takav je bio konj viteza, čista sorta sa Csika, znatno viša od četrnaest šaka. Jarko zelene i crvene rese visjele su s njegove glave i lijepo su pristajale njegovoj zagasito jabučastoj boji. Mađarsko sedlo s visokim unkašem, prekriveno medvjedićim krznom, opasavalo je njegov vitak struk. Brze noge i vesele žive oči odisale su lakoćom i stasitošću.

Vitez je nosio kratku dolamu boje višnje iznad koje je bliještila žičana pancirna košulja od srebrnaste niti koja se pripijala uz njegove pravilne ruke, s rukavom do pola ruke i privezana uz struk dugačkom tankom maramom od turske tkanine. Imao je na sebi turske dimije, a na malim nogama žute sandale. Na glavi je nosio mali kalpak od kože ždrjebadi, s nojevim perjem koje je sezalo do zadnjega dijela sedla. Ali sada se zbog povjetarca prouzročenoj jurnjavom protezalo daleko iza viteza.

»To je Munja!« – reče cijela skupina jednoglasno, stojeći mirno s ispruženim kopljima.

»Odakle ti, lutajuće djetehče?« – vikne veselo Marko Deli. – »Lice ti je prekriveno prašinom i znojem.«

»Ne dolazi Munja praznih ruku!« – vikne Batinar koraknuvši prema vitezcu i primivši uzdu konja koji je nagnute glave

nekoliko koraka vukao za sobom osobu koja ga je zaustavila.

Stajao je lijepi mladi vitez plamtećega lica u krugu divljih muškaraca ratoborna pogleda. U lijevoj ruci uzda, a u desnoj zastrašujuća glava Tatara iz koje je kapala krv. A na sedlu ispred njega ležala je lijepo izrađena turska sablja.

»Evo robe s vašara« – reče Munja, jer to je bila ona, te zamahnuvši glavom baci je u prašinu ispred Marka. – »A evo« – nastavi dignuvši lijepu srebrnastu sablju – »nešto i za mene!« – Sokol je preuzeo sablju. Međutim, Munja je lagano skočila s konja, pogladivši ga po vratu. – »Danas sam zadovoljna« – dodvoravala mu se, poljubivši ga u čelo. – »Lastavice! Nećeš se moći požaliti na krmu.« – Mahnula je Batinaru, koji je konja odveo dublje u špilju.

Munja je bila vitke građe, više visoka nego niska, stara oko dvadeset dvije godine, iako se u čudnoj muškoj odjeći doimala mlađom od dvadeset. Imala je okruglo, istočnjački smeđe i zanimljivo lice. Crte su joj odavale veseli nemar, neku gordost, živost. Njezini pokreti i govor bili su posebno ljupki, što je srebrnasti glas još više naglasio.

Kada su se muškarci vratili na svoj prethodni položaj, Marko je pružio ruku svojoj kćeri koja se bez nukanja ispružila po vučjem krznu pored vatre, skinuvši šešir ispod kojeg je ispala gusta kestenjasta kosa dugačka do gležnja. »Skinite mi sandale!« – rekla je napola zapovjedno, a napola se smješkajući.

Brigadir je odmah prišao bliže.

»Ne ti!« – reče Munja, bacivši oštar pogled na Brigadira i naglo povukavši nogu.

Brigadir se uspravio i cijelo njegovo biće odražavalo je prigušenu ljutnju.

Činilo se kako se djevojka bori sama sa sobom, usnice su joj se micale kao da želi nešto reći. – »Ne!« – reče nakon kraće pauze, očiglednim prijezirom prošavši pogledom po liku Brigadira – »Neću te izdati! Ali, nebesa! Čuvaj se, jer te poznajem!«

Brigadir je nijemo stajao pred njom, njegov je pogled probadao Munju. Bilo je u tom pogledu nešto toliko duboko tužnog i ujedno ljutitog, što je ledilo krv u žilama.

Sokol se u međuvremenu ponizno sagnuo kako bi tanke uske nožice oslobodio žutih sandala.

»Što vas je spopalo?« – upita Marko, naizmjenice gledajući

Brigadira i Munju.

»Ona zna!« – reče Brigadir prkosno.

»Ništa!« – odgovori Munja kratko, cijelo vrijeme držeći oči na Brigadiru. – »A ti, oče!« – nastavi – »Naruči vino! Žedna sam.«

»Hodi, Veselko!« – zapovjedi on mladiću koji je stajao u blizini. – »Pogledaj u spremi ima li još od onoga crnog. Izbirljivo je moje dijete, iako sam ga držao na kratkim uzdama!«

»Popela ti se na vrh glave, vođo!« – primijeti mladi plavi Veselko, požurivši u tamni uži dio špilje odakle se uskoro vratio s drvenim vrčem. Evo,« – reče – »ono što je ostalo! Bijeloga ima dovoljno za sve.«

»Popij sam ako ti paše!« – reče Munja, potegnuvši pruženi joj vrč i stavivši ga pored sebe.

»Ispričaj, gdje si bila!« – pozove je Marko gladeći je po čelu. – »Kako si došla do one glave?«

»Dosta su me izvrtjeli poganski psi« – odgovori Munja. – »Na sat vremena udaljenosti odavde primijetila sam tri lutajuća Tatara. Činilo se kako se užurbano povlače prema brdima. Lastavice!« – rekoh ja svome konju. – »Bilo bi dobro presjeći im put. Ali jedan protiv trojice! Hej,« – promislim – »tko je hrabar, pobjeđuje! Mamuzama sam potakla konja i dok to pričam već sam se našla oči u oči s trima psima koja su se odmah nabacili svojim kopljima na mene. Znate kako Tatari bacaju koplje. Prvo mašu njime iznad glave, zatim ciljaju i bace. Dok su koplja letjela, ni mi nismo spavali. Tri su koplja umjesto Munju pogodila tlo! Tada je moje koplje pogodilo u prsa jednoga čelavca koji se odmah srušio na tlo. Ali preostala dvojica jurnula su na mene sa svojim sabljama i dugo smo se borili dižući prašinu oko sebe. Odjednom se pojavila skupina ratnika.«

»Bio je to Razbijač« – reče Marko sa smiješkom.

»Da,« – odgovori Munja – »on i njegovo društvo! Kako su ih dva Tatara uočila, pobjegla su. A ja sam skočila s konja. Neću tu ostaviti ovu glavu! – rekla sam sebi. U Fehérvaru se to plaća zlatom. Skinuvši sablju Tatara, odrubila sam mu glavu kako sam znala. Tako su i sablja i glava došle sa mnom. Ta nije li to dovoljno od jedne dame? Muškarci!«

»Boga mi, dovoljno je!« – reče Marko pruživši ruku – »i za jednog muškarca. Već smo skupili cijeli kup tatarskih glava. Ima ih dvadesetak, je li, Napadaču? Sutra ih šaljemo u Fehérvar.«

»Uskoro ćemo imati više problema!« – reče veselo Sokol. – »Turci se pripremaju, a ni Erdeljani ne spavaju!«

»Hej,« – reče Munja – »što više, to bolje! Samo da imamo volju i zdravlje, nije li tako, dečki! Živjeli problemi i borba!« – viknula je ona veselo dignuvši drvenu kantu.

»Živjeli!« – viknuli su svi.

CRNI VITEZ U PONOĆ

Ali, vratimo se knezu. Kod većine Erdeljana Sigismunda Bátorija su njegova poznata djela, učinjena uz pretjerano dvoumljenje, te nemilosrdna ubojstva, pa čak i u vanjskim dvorima, učinili omraženim. Ali uza sve to ne može se zaniijekati da je ime Bátori u Erdelju obavijala neka čar, što se djelomično može objasniti znamenitim razdobljem mudroga vladanja Stjepana Bátorija, koje je za Erdelj bilo odveć važno, a s druge strane i onim pojedinačnim svojstvima koja nisu manjkala ni kod jednog Bátorija. To je bio razlog što bi svatko od njih imao svoje podanike koji bi mu bili neopisivo vjerni.

Koliko je Stjepana Bátorija, kneza mudroga uma i punog vrlina Erdelj obožavao, a kasnije i Poljska, toliko se kod Andrije divio njegovoj znanosti, iskustvu te je volio svjetlo koje se pokazivalo u gradnji sakralnih objekata u njegovo vrijeme. Boldizsára su također mnogi voljeli. Lijep, veseo muškarac koji, doduše, nije bio lišen lakomislenosti i intriga, baštiniio je vrline i duh negdašnjih vitezova koji su se miješali s finom i u to vrijeme rijetkom obrazovanosti. Nije mu bilo premca u Erdelju, a posebno je bio obožavan u krugu mlađih gospođica.

Ali i sam Sigismund ponekad bi uspijevao pojedince zadužiti te je raspolagao ne samo osobnom hrabrosti običnih vitezova, koja je toliko uobičajena u svakodnevnu vojničkom životu, nego i nekom superiornosti vođe koja je kod njega ponekad bila čak iznenađujuća, kako to dokazuju i njegovi ratovi vođeni protiv Turaka koji su neko vrijeme bili uspješni.

To objašnjava zašto je veliki dio Erdeljana koji je još uvijek bio privržen imenu Bátori bio sklon nemilosrdna djela Sigismunda Bátorija ako ne skroz oprostiti, onda barem opravdavati te pripisati to njegovoj mladosti ili lošim savjetnicima koji su, poznajući njegovu pokolebljivost u razmišljanju, to i

okrenuli u svoju korist te su tako ponekad podle osvete svojih strasti ili žeđ za osvetom uspjeli tažiti na štetu nemarnoga kneza.

Postojali su uočljivi znakovi te osobne mržnje u onim brojnim progonima kojima su mnogi bili izloženi a da nisu znali razlog zašto ih se progoni.

Veći dio Klužana napad na Abafija pripisao je tajnoj mržnji kneza čiji je liječnik od povjerenja, Bucella, osobno mrzio Abafija zbog jedne njegove nepromišljene izjave. Abafi ga je nekoć nazvao otrovom države, a to ozbiljni Talijan, vičan korzikanskoj vendeti, činilo se, nije želio zaboraviti.

Još je vjerojatnijim postalo to vjerovanje zbog toga što, nakon što je knez Bucellu poslao u Poljsku, Abafi više nije bio izložen problemima bilo koje vrste.

Drugi su pak sumnjali da taj Bucellin atentat nije bio naručen od kneza, ali vjerovali su da bi se Bátori tomu više veselio nego što bi se ljutio, s obzirom na to da je bio ljut na Abafija, čiji mu je hrabri govor u saboru i u nastupu protiv kneza bio neugodan.

Onaj tko je poznavao Sigismunda Bátorija uopće se ne bi čudio što su progoni Abafija odjednom prestali, čak ni da ih je izravno naredio knez. Uobičajeno je bilo sutra vidjeti u milosti Sigismunda Bátorija one koje je danas mrzio, i obratno. Sva djela toga hirovitog vladara nosila su na sebi pečat kolebljivosti te je nestalnost njegove milosti, kao i mržnje, bila poslovična u Erdelju. Uostalom, Mikolina kuća bila je jedna od onih koje je knez najčešće posjećivao, a uzvišena Margitina duša i njega je očarala. Ona je kneza nehotice privlačila, a ipak ga je uspjela držati na pristojnoj udaljenosti. Ali čak i uz to što se činilo da je Abafija, kao bliskog rođaka Mikoline kuće, poštedio, nije rado govorio o njemu i smatrao ga je nemirnim, iako ne i opasnim čovjekom.

Bilo je mnogih koji su sumnjali u to ili nešto slično. Drugi su pak vjerovali da napad na Olivera ima drugi razlog. Naime, da je on bio protiv kneza ili da ga se ovaj bojao, zasigurno bi se i prema njemu ponašao kao i prema drugima koje je smatrao opasnim ili bi našao način da ga se neprimjetno riješi. Isto se tako činilo nevjerojatnim da bi ga Bucella dao smaknuti uz pomoć napadača, a mogao je s malo napora nagovoriti

kneza na otvoreno nasilje protiv njega. Ali čak i ako je jedan od Abafjevih, koji su bili poslovično vjerni obitelji Bátori, ustao protiv volje kneza, i njega je to ljutilo, cijeli nastup Olivera bio je nov i Bátori je mislio učiniti više od dovoljnoga ne bi li ga osramotio, što je i uspio. Stoga je nad Abafjevim odnosima lebdjela nekakva tajna.

Kneza se očekivalo svaki dan. Za Klužane je bio znamenit dan kada je Bátori došao s lijepom anđeoskom suprugom. Vijest o njoj je stigla prije njezina dolaska i viteški Erdeljani željeli su je primiti dostojanstveno, kako im to i dolikuje. Knez, nakon što ju je prerušen vidio, pričekao ju je u Szászsebesu, kamo se brzo vratio, pretekavši Kristiernu.

Ako se danas negdje održava nacionalni praznik ili neka druga prigoda koju mnogi žele iskoristiti za veselje na mnoge načine, ne treba puno razmišljati kako ispuniti njihovu želju. Izvrsni glumci, poznati pjevači, vitezovi, umjetnici koji plešu na tlu i na užetu, velike viteške vježbe i smotre, ispunjavali bi dane i tjedne. Iako su svi ti spektakli bili lišeni one iskonske snage, njihova življa ili staloženija nježnost na čovjeka bi utjecala na drukčiji, blaži i možda šarmantniji način.

U vrijeme naše priče, međutim, ispuniti rupe znamenitoga dana ugodnim provođenjem vremena predstavljalo je tešku zadaću, posebno u dalekom Erdelju, odakle su učestali nemiri daleko odagnali blage užitke umjetnosti.

Ponekad bi se pojavili neki glumci i zabavljači koji bi neispravnim i ne pretjerano doličnim djelima razveseljavali publiku te bi svoj avanturistički život proživljavali putujući s jednog kraja države na drugi. Njih bi podupirala neka bogatija gospoda ili bi ih uz veliki trošak na kratko vrijeme naručio knežev dvor. Ponekad bi poznati snagator ili strijelac, ili bacač koplja, pokazao svoju vještinu, ili bi ciganski glazbenici razagnali dosadu dugih zimskih noći. Ali ponekad, u većim prigodama, kao pojedini slučajevi za koje se čulo diljem države, dogodile bi se i viteške i pješačke igre, na konju dugim ubodnim kopljem, u duhu njemačkih turnira, ili sabljom, podsjećajući na mađarsku tradiciju lake konjičke borbe. Nekad i bacačkim kopljem na turski način, što bi pokazalo kako vitezovu sposobnost gađanja, tako i njegovu prisebnost. Večeri bi bile ispunjene brojnim plesnim zabavama. Sve to, te neka svečana pratnja, svadba i

još neke druge prigode značile su mogućnost rasonode u kojoj se pokazao erdeljski luksuz koji je u to vrijeme u znatno većoj mjeri nosio istočnjačke crte.

Ali prije nego što knez stigne, bit će zanimljivo baciti pogled na Mikolinu kuću i na Abafija.

Mala Gizela, iako ne lako, ipak se za nekoliko tjedana oporavila od bolesti koja je zapravo bila posljedica jedino neočekivana straha. Margita ju je danonoćno njegovala. Bilo je nečega uzvišenog u onoj detaljnoj brizi za Gizelu, kojoj je uglavnom mogla zahvaliti oporavak od bolesti čije su pojedine faze bile prilično zloslutne. Marljivost koja se odražavala u svakom Margitinu djelu nije bila sestrinska, prijateljska, nego majčinska te je njezino lice odisalo nebeskom ljepotom unutarne nagrade kada je vidjela uspjeh svoje brižnosti. Prirodna nježnost gospođe Gyulafi branila joj je da Gizeli na bilo koji način da naslutiti da je upoznata s njezinom tajnom. Udvostručila je svoje prijateljstvo prema njoj, u kojoj su se od ozdravljenja dogodile velike promjene. Vrućica je protegnula njezine udove. Nakon što je ponovno ustala iz kreveta, iako je bila slaba i blijeda, činila se skroz razvijenom. A nakon što je zdravlje polako ponovno popunilo njezino lijepo tijelo, kada su ruže groznice nestale s njezina milog lica, ona je bila najljepša djevojka u Erdelju. Ali ona veselost koja bi je činila toliko privlačnom, ona djetinjasta dražesnost koja u svakoj sitnici pronalazi neko veselje i koju sve tako brzo podigne i razveseli, nestale su. To anđeosko stvorenje ostalo je pitomo i nježno, ali oko njezina lika lebdjelo je ozbiljno sanjarenje i sjetna rastresenost. Ona nije ni posumnjala da Margita sve zna. Vjerovala je da je njezina tajna dobro skrivena u najdubljim kutovima njezina srca. Ona je bila nesretna jer je voljela bez nade i izgleda. Vjerovala je kako je gospođa Gyulafi zaljubljena u Olivera, stoga je tajila svoju zaljubljenost jer je Margitu obožavala i poštovala. Ona se činila mirnom.

Margita je bila preplemenita da ne bi bila zadivljena Gizelinom duševnom snagom i da ne bi osjetila i cijenila žrtvu koju je ovaj anđeo namjeravao donijeti za nju. Ona je sve to vidjela, znala i njezina se duša u divljenju stopila s Gizelinom.

»Ona, adolescentna djevojka, treba li je zasjeniti svojom duševnom snagom? Da ona stavi cijelu dugu sreću života u razvoju punog nade na vagu i usporedi sa Margitinom žrtvom

koja je po svim aspektima manja?« – pitala bi se gospođa Gyulafi. Jer, iako je ona svom snagom svoje duše voljela Abafija, što više nije mogla zanijekati ni pred samom sobom, nije vjerovala da bi između nje i Olivera brak, ako bi do njega i došlo, mogao biti sretan. Ona je dosta starija od Abafija te je blaga skromnost njezine duše branila da svoju sudbinu stopi sa sudbinom mlađića. To je možda upravo ovisilo samo o njezinoj volji jer je toliko bila duboka privrženost Olivera toj plemenitoj gospođi, iako sa sigurnošću možemo tvrditi da je ipak bila sasvim drukčija od ljubavi. I tako je Margita odlučila polako Gizelin um sprijateljiti s mišlju da ne postoji metalni zid između bajnoga djeteta i junaka njezinih snova te da Margita nema planova za budućnost što se njega tiče.

Često, ali uvijek na najblaži mogući način, razgovarala bi s Gizelom o Abafiju. Govorila bi koliko ga poštuje, ali ujedno bi uspjela svome govoru dati obrat iz kojeg bi Gizela mogla naslutiti da se lijepa udovica nikada više neće udati. A ako bi u takvim slučajevima preko svih osjetila blagoga djeteta prostrujala nebeska zraka nade sa svojom prolaznosti, bjelinu njezina lica obasjala bi vedrina sreće. Tko bi se tomu mogao čuditi? Gizela je u toj mjeri znala sakriti nehotičnu uzbuđenost srca tako da bi ponekad i sama Margita posumnjala u njezine osjećaje.

Gizela se polako počela uvjeravati da njezina tetka Abafija puno više poštuje no voli: ali nikako nije mogla zamisliti da i Abafi osjeća slično. Ona bi nemilosrdnim samoodricanjem uvjerila sebe da Oliver obožava Margitu.

Abafi bi često posjećivao gospođu Gyulafi, koja bi mu povremeno obratila pozornost i na Gizelu. Naš je junak dijete smatrao lijepim i zanimljivim, iako u njegovu srcu nijedna struna nije zazvečala glasnije za nju. Međutim, učestalo susretanje i veća Abafijeva pozornost prema njoj počeli su ih približavati jedno drugome. Razgovarali bi češće, pa ponekad i o ozbiljnijim stvarima. U Gizelinu ponašanju bilo je nečeg toliko punog dobrote, nečega mirnog, blagog, da je Abafi rado počeo provoditi vrijeme s njom i pokazivati neko zanimanje za nju. Ali dragi bi se čitatelj prevario ako bi u tom približavanju makar i iz daleka slutio prve zrake buduće ljubavi. Oduvijek je bila iznimno uočljiva razlika između živoga, vrelog spajanja kojim ljubavnici traže jedno drugo i koje i u svojoj tišini toliko govori i usrećuje,

te onoga blagog, ljubaznog ponašanja koje bi Abafi pokazivao prema Gizeli i zbog kojeg je on bio ne poklonikom, nego samo ugodnim i veselim sugovornikom.

Tako su prolazili tjedni i mjeseci. Oliver je veliki dio toga vremena provodio na selu zauzet svojim imanjem, lijepim konjima i velikim lovovima. Najčešće bi ga posjećivao Farkas Betlen, a njihovo prijateljstvo iz dana u dan postajalo je sve tješnje.

Abafija su svi počeli poštovati bez pretvaranja, i ne više samo kao lijepog, viteškog muškarca koji bi se svugdje ponašao fino nego i kao znanstvenika, poznavatelja stranih jezika i načitanog muškarca. Abafi je, naime, veliki dio svoga vremena trošio na stjecanje novih, važnih saznanja, i to vrlo uspješno.

Svakoga tjedna zaključao bi se na jedan dan. Rešetka njegova visoka dvorca bila bi spuštena. Nitko od uobičajenih posjetitelja ne bi tada boravio kod njega, pa čak ni Betlen, koji je taj hir svoga prijatelja nježno trpio. Ali kad bi u starom tornju dvorca sat udario ponoć te bi zvuk zvana proparao nijemu noć, jedan bi se vitez približavao Abafijevu dvorcu. Njegov konj i odjeća bili su jednostavni, crni. Tri puta puhnuo bi u svoj kratki rog i pokretni most bi se spustio. Bez obzira borili se oblaci na ponoćnom nebu, derala munja crni tapecirung oblaka ili pak divljala oluja i savijale se ogromne bukve kao trska, crni vitez nikada ne bi izostao. Bilo da je lijevala kiša, padao led iz svijetlih oblaka ili urlikali gladni vukovi na hridima, tamni bi vitez u ponoć stajao pred vratima, a stražar kule na trostruki znak roga spustio bi pokretni most. A ako bi ponekad neki prolaznik vidio nijemoga viteza kako prolazi i ako bi taj čas zaneseni mjesec osvijetlio njegove istočnjačke crte svojom slabom svjetlosti, vidjelo bi se njegovo lice, tako veselo, puno radosti, tako ozareno. Ali ako bi na njega naišao na povratku iz dvorca, u očima bi mu blistala suza. Žurne korake na dolasku zamijenio bi laganim i tihim na povratku, ne osvrćući se za sobom.

Taj jednostavni slučaj pružao je mogućnost za brojne priče koje su se na ustima praznovjernoga naroda odmah pretvorile u legende.

DVORANA ZA PLES

— 187 —

Lijepa se Kristierna u međuvremenu brzo približavala Klužu. Čim je stigla u blizinu, odmah je uočila izraz viteškoga duha koji i tada, bez obzira na udaljenost od kulturnijih pokrajina Europe, nigdje nije bio više udomaćen nego u Erdelju. Mađarska iskrena uslužnost činila je ta viteška ponašanja još privlačnijima ženskome svijetu. U svakom naselju, na svakom prenoćištu uvijek su nova i nova iznenađenja očekivala kneževsku damu, zbog čijeg su blagog morala i poznate ljepote Erdeljani već predviđali blagotvorne posljedice za sirovog, kolebljivog i previše hirovitog Sigismunda. Te večeri kad je stigla, cijeli je Kluž bio osvjetljen. U više redova svijetlile su s prozora lučice, a ponegdje se veselje izražavalo slikama obojanim jarkim bojama ili pismima u kojima se govorilo o slavnosti događaja.

Sve dvorane i sobe kneževoga dvora bile su bogato opremljene namještajem. Oči bi svugdje nailazile na teške svilene i baršunaste tkanine. Zlatom protkani tapecirunzi, pozlaćene stolice, čelična zrcala i turski ćilimi bili su vidljivi svugdje, a s goblena sa zidova zurili su zmajevi i grifoni u velikom šarenilu.

I iz erdeljskih nizina okupile su se ovdje imućnije obitelji te su se natjecale u tome da kratki kneginjin boravak učine ugodnijim.

Veliko je uzajamno pozdravljanje prethodilo izvrsnoj večeri tijekom koje su se erdeljske dame predstavile Kristierni. Među njima je bila i gospođa Gyulafi, lijepa Margita Mikola. Njezino je prvo pojavljivanje u Kristierninim očima izazvalo onaj ugodan dojam, u čemu Margita nikada ne bi pogriješila. Kneginja je bila žena srednje visine, lijepa stasa, plemenita, rimskog profila. Pramenovi svijetloplave kose bili su joj ravni kao svila, a oči prekrasnog oblika i nebeske boje. Cijelo njezino držanje odražavalo je onu mirnu samouvjerenost kojom se ne spušta

na razinu drugih, nego njih sa svojom blagom pažljivošću diže uz sebe. Sa svima je razgovarala, s muškarcima uglavnom latinski, kojim se služila iako ne vrlo dobro, ali simpatično. Sa ženama je razgovarala francuski, rabeći ponekad riječi koje je u međuvremenu usvojila iz mađarskog jezika.

Završivši tako primanje iskazanih počasti, koje se sastoji od kratkih pitanja i odgovora, kneginja je razgovarala s Margitom Mikola, Gáspárom Kornisom, Keresztúrijem i drugima. Njezin je lik obasjavalo nešto toliko pitomo i osvajačko da je već pri svom prvom pojavljivanju pridobila srca mnogih, pa čak i onih koji su za kneza željeli drugu ženu iz Italije. U ono vrijeme mnogobrojni su Talijani u Sigismundovu dvoru nastojali svim umijećem i obrazovanošću svoje nacije pridobiti naklonost kneginje, međutim, uočljivo je bilo kako se ona s puno većom naklonosti i nježnije ponašala prema Erdeljanima.

Abafi nije bio prisutan na toj svečanosti. Mnogi su smatrali kako se ne usuđuje pojaviti pred knezom čije se ljutnje još sjeća, ili se ne želi izložiti novim napadima i time izazvati pozornost na tako svečani dan.

Margita je odmah uočila njegovu odsutnost te je pitala Farkasa Betlena gdje je, a on ni sam nije mogao reći ništa drugo nego da je prije par dana u jednom lovu vidio prijatelja živog i zdravog.

Bátori se, želeći iskoristiti ono vrijeme koje je lijepa Kristierna provodila u razgovoru s drugima, približio Margiti te je veći dio večeri proveo u razgovoru s njom. Moguće je da je upravo tu prigodu draga žena iskoristila da umilostivi kneza prema Oliveru. Sigurno je, međutim, da je Betlena, kojega je Sigismund volio zbog hrabrosti i plemenitoga, jakog duha koji ga je činio toliko zanimljivim, pitao za njega.

Betlen je ponovno potvrdio da ga je vidio u lovu.

»Veseli me« – reče knez s dobrohotnim osmijehom – »ako naši paladini treniraju svoju snagu i hrabrost. Možda će nam te vrline uskoro biti potrebnije iz ozbiljnijega razloga nego što je to lov«.

»Sinovi Erdelja« – odgovori Betlen, uz lijepo muško držanje u kojem su se odražavali dostojanstvo i otmjenost – »veselit će se ako ih Vaše Visočanstvo odvede u borbu, i siguran sam da moj prijatelj Abafi neće biti među posljednjima koji će se latiti

oružja u korist Bátorijeve kuće i Erdelja.«

»I te kako želimo« – reče Bátori smijući se – »da budete u pravu. Više ga volimo« – nastavi on s podrugljivim osmijehom na licu – »s buzdovanom u ruci nego na govornici gdje mu, čini mi se, baš i nije mjesto.«

Betlen je tiho stajao pred knezom i činilo se da želi odgovoriti, ali ovaj nastavi: »Nadam se da sutra viteški Betlen neće pogriješiti među rampama. Među našim gostima su poznati bacači koplja, tu je mladi Zamojski, a tamo mladić koji razgovara s gospođom Kornis, Kazimij Sapija. Bilo bi lijepo oteti im lovoriku.«

»Vaše Visočanstvo!« – odgovori Betlen. – »Prijavio sam se za bacanje koplja i jedna me je skupina počastila vodstvom.«

Bátori je u znak odobrenja kimnuo glavom. »Žao mi je« – reče s ljutitim izrazom lica – »što moram izostati s tih plemenitih igara. Ne osjećam se baš najbolje i Bucella mi je zabranio svako veće kretanje.« Time se, kimnuvši glavom, knez okrenuo Lugosiju, koji je stajao u blizini.

Pored jednoga od stupova dvorane stajala je lijepa Judita Zsombori, u samtenom korzetu i suknji žučkaste boje s bogatim srebrnim vezom, a na glavi je nosila djevojački vijenac okičen dragim kamenjem i biserima, zbog kojeg se činilo da je viša nego što je bila u stvarnosti. Ona je ove večeri izazivala opću pozornost. Pored nje je stajao János Bánfi, visoki blijedi mladić lijepih mađarskih crta i velikih smeđih očiju. Nosio je dolamu boje oraha od tada modernoga teškoga svilenog damasta, prožetoga zlatnim turskim motivima lišća. Gajtane su nadopunjavale teške pozlaćene kopče od kovanoga srebra, bogato okićene plavim kamenjem, i njegova je odjeća bila jedna od onih svečanih odjeća koje prelaze s oca na sina i koje u svako doba ostaju lijepe. Nosio je na sebi još hlače ljubičaste boje bez gajtana i jednostavne zelene cipele.

Predmet njihova razgovora bila je Kristierna. »Čini se« – reče Bánfi napola šapćući – »da draga supruga našega kneza nije toliko sretna kao što nove supruge obično bivaju. Čujem kako ni sam knez nije toliko obziran niti se trudi kako bi uspio u tome da ovo blago stvorenje zaboravi svoju daleku domovinu.«

»Kneževi« – reče Judita bacivši suosjećajni pogled na Kristiernu – »nisu muževi kao ostali ljudi. Njih u ruke svojih

žena vode tajni interesi, obiteljski odnosi. Može li se očekivati od Sigismunda, koji leti od cvijeta do cvijeta i kojeg zapali svako lijepo žensko oko, da bude primjeren muž?»

Činilo se kako se Bánfi zamislio. »Margita« – reče on nakon kratke pauze – »još uvijek raspolaže onom moći kojoj se Bátori uvijek pokoravao.«

»Griješite, Bánfi, ako to mislite o Margiti. Nema žene koja bi bila manje proračunata od nje. Ona superiornost koja zrači iz nje nehотиčna je. A i vidljivo je da ona nikada ne traži kneza, dapače, i njegovo približavanje prihvaća s toliko prirodnom ravnodušnosti da je to oslobađa svake sumnje. Ona je takva i prema drugima.«

»Ne može se poreći« – odgovori Bánfi – »da je ona uvijek prijazna. Čini se kako čak i sama lijepa kneginja rado provodi vrijeme s njom.«

»Ja« – reče Judita – »ne proričem baš najbolje dane Kristierni. Cijelo njezino biće različito je od kneževa. Mislim da se ne može nadati da će među njima ikada biti onoga nježnog odnosa, uzajamnoga povjerenja i popustljivosti koji su jedini sposobni usrećiti ljude u braku. Knez će ostati promjenjiv do kraja i vjerujem da bi ga jedna od dama kojima dodjeljuje više pozornosti lako mogla otuđiti od njegove anđeoske gospođe.«

»To će se« – reče Bánfi s malim osmijehom na licu – »dogoditi i bez nekoga posebnog uplitanja, ako je istina ono što se šuška.«

»Što to?« – upita Judita uperivši svoj pogled prema njemu.

»Nježna tajna o kojoj ne govorim rado, a posebno ne pred damom« – reče Bánfi s tajanstvenim izrazom lica. – »Ali odnos među njima teško da bi ikada mogao biti dublji od bratskog.«

»Onda ću vas ja poštediti da mi kažete« – odgovori naglo Judita pocrvenjevši i gledajući u pod. – »Gizelu Csáki će« – nastavi ona želeći promijeniti temu razgovora – »sutra predstaviti gospođi kneginji.«

»Znači da je potpuno zdrava?«

»Da, još je pomalo blijeda, ali je lijepa: lijepa da ljepša ne može biti! Kneginja želi nekoliko djevojaka iz uglednih obitelji oko sebe. Sumnjam da bi Gizela izbjegla njezin odabir, iako ona ne bi rado napustila Mikolinu kuću: u Margiti je tamo našla sestru, prijateljicu i majku ujedno.«

»A vjerujem da bi i gospođa Gyulafi teško mogla bez nje,

iako ne bi bila potpuno neutješiva. Abafi je često kod Mikolinih, a Margita je u njegovim očima prva među damama.«

»I sama sam vjerovala« – primijeti Judita – »da poštovanje s kojim se Abafi ponaša prema njoj nije baš u potpunosti lišeno ljubavi. Ali kasnije sam se uvjerala da Abafi ustvari nije podčinjen moći toga nježnog osjećaja prema Margiti.«

»Ah,« – reče Bánfi – »ljubav je Prometej, prerušava se u tisuću oblika. Moram priznati kako je uvijek smatram opasnijom kada kreće lagano i prerušava se u neki drugi oblik, primjerice poštovanja ili prijateljstva. Nagla ljubav koja bukne za tren često se naglo i ugasi.«

»Prava ljubav,« – reče Judita uzvišeno – »nastala ona u trenu ili godinama, jedna je i vječna! A ako prestane, nije nikada ni bila ljubav!«

Više se ljudi u tom trenutku približavalo zanimljivomu paru. Razgovor je bio običan: naizmjenice se razgovaralo o kneginjinom putovanju, o sutrašnjim viteškim igrama, o dosada nepoznatim komadima namještaja u dvorani. Tu i tamo u kutovima govorilo se i o važnijim interesima i o državnim odnosima. Iz sporedne dvorane čuo se zvuk orkestra te su mladi polako prešli u bogato osvijetljenu sporednu dvoranu.

Mladi Zamojski, rod Bátorijeve kuće (naime, supruga njegova starijega brata bila je Gizela Bátori), prišao je kneginji i zamolio je za lagani poljski ples.

Njegova istočnjačka odjeća stas zanimljivog paladina činila je još višim. Nosio je kaput od najljepše bijele svilene tkanine, dugačak gotovo do gležnja, opasan bogato vezenim pasom s gustom sitnom zlatnom dugmadi na plećima. Iznad toga nosio je tradicionalni poljski kaput čiji su mu prorezani rukavi visjeli iza leđa. Nosio je sako od nebesko plavoga baršuna obrubljen bijelim krznom. U rukama je držao lagani kalpak, također od samta nebeske boje, obrubljen bijelim krznom, čiji je spuštenu tjemenu dio bio četvrtasta oblika.

Kneginja je bila odjevena u svilenu haljinu boje jabuke s prekrasnim vezom. Ukrasne kopče zabodene u njezinu kapicu blještale su od dijamanata, a njezin bijeli vrat opasavali su brojni nizovi velikih bijelih bisera.

Taj su prvi par pratili knez i Margita Mikola uz ostale, od kojih su uočljivi bili njemački vitezovi koji su u Kluž stigli u

pratnji kneginje, među njima i Zotel i Tattenbach, koji su privlačili pozornost prisutnih kao vitezovi poznati po pobjedama u brojnim viteškim igrama.

Tu je bio i liječnik Bucella u jednostavnoj crnoj talijanskoj odjeći. Scenu su još šarenijom činili talijanski slikar Bazili i brojni stranci.

TRENČIVAR

Vanjski trg Kluža ispred srednjih vrata, koji se danas naziva Trenčivar, bio je pripremljen za viteške igre. Počevši od Mađarskih vrata, prema tom prostranom trgu vodile su duge i široke aleje borova, a u blizini istih lijevo i desno širila se brže-bolje posađena šuma, što je bilo iznenađenje kojim su Klužani željeli ugoditi svome knezu. Lijepi borovi dovezeni su s obližnjih planina i bili su odloženi na skriveno mjesto. Noć prije viteških igara utaknuti su u zemlju sa živopisnom raznolikosti, mjestimice stvarajući rijetku skupinu stabala a mjestimice gustu šumu, ili stojeći nasamo. Tako je u tom širokom i prostranom prostoru stvoren naočigled prirodni lug nasred kojeg je ostavljen put koji je vodio do viteškog borilišta.

U Trenčivaru nas je dočekaao prostrani četverokut ograđen visokim daščanim rampama koje su bile omotane plavom i žutom tkaninom. Iznad njih na jednakoj udaljenosti dizali su se stupovi obojeni žutom i plavom bojom, okićeni kacigama i štitovima. Na onom dijelu te ograde koji se protezao prema gradu stajala je široka i visoka loža s nekoliko nizova klupa za sjedenje, s rešetkastim galerijama, na sličan način prekrivenih žutom i plavom tkaninom i natkrivenih crvenim stropom u obliku šatora. Sa strane grada u posebne lože vodile su široke stube. Srednja, okićena s puno većom pompom od ostalih, bila je tri puta šira od njih.

Nasuprot opisanoj loži stajala je visoka loža, slično opremljena, za suce. Na sredini borilišta stajao je visoki drveni stup s gotičkom obradom, u obliku tornja, na vrhu kojega su se nalazile četiri zastave u erdeljskim, štajerskim i kneževskim bojama. U sredini su se nalazile brojne nagrade koje je knez dao izraditi za pobjednike, kao oružja, pehari, kaputi od tigrova krzna, prekrasni pokrivači ispod sedla, ukrasi za konje, sve od

svile, okićeno zlatom i srebrom.

Prema vratima Torda rampe su se mogle dizati. Ispred visokih loža posložena su sjedala za brojne gledatelje, tako da su sjedala iz reda u red bila postavljena na veću visinu. Dvije preostale strane četverokuta bile su slobodne kako slučajno gledatelje ne bi ozlijedilo bačeno koplje.

U trenutku kada stižemo ispred rampi, cijela je slika vrlo živa.

Knez i kneginja već su zauzeli središnju ložu. Iza njih nalaze se Gáspár Kornis, Geszti, Keresztúri, jaki muški likovi u ukrasnoj odori, i mladi Zamojski. Pored Kristierne dvije su starije žene vesela lica s kopicama u obliku kacige i dugim velom. I ostale su lože prepune, s lijepo i uglavnom bogato odjevenom publikom. U jednoj od loža, trećoj nadesno od Bátorijeve, sjedila je Martiga Mikola. Desno od nje sjedila je Judita Zsombori, a lijevo od nje Gizela. Mjesto u kutu zauzeo je stari Mikola, pored Gizele, a pored njega stajao je njegov lijepi sin koji danas nije bio u službi. Iza Judite nalazio se uočljivo visoki János Bánfi.

Gizela je bila primjetno blijeda, ali cijelo njezino biće imalo je u sebi nešto tako zadivljujuće da su sve oči počivale na njoj i svi su željeli znati ime toga zanimljivog stvorenja.

Na stubama oko rampi vrvi masa, nema nijednoga praznog mjesta. Tu i tamo stoje stražari kneževe garde odjeveni u kapute od medvjedeg krzna i s teškim naoružanjem.

U publici vidimo više poznanika. Na jednom od stuba koje se dižu uz kneževske lože vidimo časnoga građanina koji je na kluškoj tržnici razgovarao s redovnikom i seoskim gospodarom. Nedaleko od njega sjedi poštteni kovač Mojsija Guti sa svojom vjernom suprugom Oršoljom, oboje u svečanoj odjeći i s veselim licima. Pored njih, neizostavno, vidimo napola na koljenu a napola sjedeći malog Tobijaša, čije vrzmanje i poneko nespretno pitanje ponekad trgnu gospođu Oršolju iz uobičajene rezigniranosti.

U blizini lože sudaca nailazimo na poznato lice. Taj nabijeni dečko okrugla lica, u kratkoj zelenoj dolami i svijetloplavim hlačama, sa šiljastom kapom od janječega krzna sigurno je Miška Timár, kojeg smo upoznali u Alvinczu. Čini se kako je ozbiljno zamišljen. Kao da mu se u glavi stvara neki veliki plan. Držanje glave, iskre u očima i stisnute šake ponekad kao da

Podsjećaju na boksača koji ni sam nije svjestan treba li izići i boriti se ili je bolje da svoje viteštvo izivi u mašti, gdje u svakom slučaju može proći jeftinije.

U blizini Mikoline lože stoji mladić iznimno zanimljiva lica. Ako ga bolje pogledamo, čini se kao da smo te istočnjačke crte lice, te tamne oči, taj vitak stas i posebno biće vidjeli već više puta i u više oblika, a ipak ne smijemo sa sigurnošću reći da je to on. Toliko se pri svakom pojavljivanju izgled te sumnjive osobe razlikuje od prethodnog da je sigurnije i sada ga smatrati strancem jer moguće je da zanimljive crte samo izvlače iz nas neka podsjećanja. Mladić od svojih dvadesetak godina nosi jednostavan kaput zelene boje dužine do koljena, ispod kojega pravilnost njegovih nogu još više ističu hlače slične boje. Na nogama nosi čizme od crnog safijana. Iznad zelenoga kaputa ima široki kaput slične boje, pocijepanih rukava, opasan običnim kožnatim remenom. Na glavi mu je okrugli kalpak slične boje s uskim tigrovim krznom i dugačkim širokim crvenim perjem. Smeđa kosa mjestimice viri, a mjestimice je sakrivena ispod kalpaka. S ramena na crvenom remenu visi lijepo obrađena srebrna sablja koju kao da smo negdje već vidjeli. Stoji mirno prekriženih ruku, samo ponekad bacajući istraživački, gotovo upitni pogled na masu koja se ljulja oko njega, kao da traži nekoga.

I zidine kule pune su ljudi, a i izvan rampi, ispod visokih borova, u manjim skupinama stoje ljudi odjeveni u odjeću različitih boja, a onaj dio takozvanoga Brda stranaka koji se uzdiže s lijeve strane čovjeka ako gleda prema gradu prekrili su stanovnici susjednih sela, unijevši veselje i šarenilo u tu sliku koju kočije i šareno opremljeni konji i sluge čine još življom.

Pored lože sudaca s dviju strana stoje trubači, koji su napokon, praćeni bubnjevima, dali znak, na koji su odgovor dale haubice na bedemima grada.

MATE TORNYA

Rampa se diže.

Acta III

Tada su se rampe digle te je jedan muškarac širokih ramena, visine otprilike jednog hvata, s izražajnim crtama lica, koračao tiho po pijesku borilišta. Tijelo mu je prekrivala snježno bijela košulja i jednostavne crvene hlače. Na nogama je imao žute cipele s gustim nizom remena. Crvena, gotovo pa plamteća kosa padala mu je na ramena u gustim uvojcima te je njegovu izgledu davala nešto lavovsko. Široke obrve, svijetloplave dječučke oči i raštrkani dugi brkovi još su više povećavali dostojanstvo cijele pojave, a rukavi košulje zasukani iznad lakta otkrili su njegove nervozne snažne ruke.

Taj ogroman čovjek, čija je cijela pojava bila jasni odraz snage i samopouzdanja, bio je vrlo zanimljiv. Stigavši do sredine trga, bacio je pogled naokolo, s onim prijezirnim izazovom na licu zbog kojeg kukavica odjednom ustukne, ali koji hrabromu daje dvostruki poticaj za sramoćenje samouvjerenog hvalisavca.

Građanin kojeg smo maloprije bili prepoznali obratio se svome susjedu, debelom proizvođaču medovine. »To je« – reče – »Mate za koga već dugo nismo čuli. Govori se da može dignuti petnaest metričkih centi i hrvati se s četvoricom.«

»To je Tornya« – reče knez obrativši se Kristierni. – »Poštenu naš čovjek koji je za našega strica, kralja Stjepana, bio vrlo koristan u borbama. Kao što i njegov izgled pokazuje, jedva mu se snaga smanjila. Sada se čini još snažnijim no što se sjećam iz djetinjstva, kada bih ga viđao u dvoru našega strica.«

Oko kneginjinih usana vidio se mali titraj. »Neće li borba s Golijatom biti opasna po život?« – upita ona.

»Oh, ne!« – odgovori Bători smijući se. – »On je obično brz i pad njegova protivnika u svakom slučaju bit će kraći, kao pad njemačkoga viteza kada ga se diže iz sedla.«

Debeli proizvođač medovine, kome se maloprije obratio naš

časni poznanik građanin, zurio je u Matu. »Tako« – reče – »teško da će naći protivnika za boj!«

»Tko zna!« – odgovori drugi. – »Nagrada je velika i sigurno će biti onih koje će to privući.«

Građanin je bio u pravu. Dok su oni tako razgovarali, na borilište je izašao snažan mladić u kome prepoznajemo Mišku Timára. Zasukavši rukave, s prkosnom je smjelosti pogledao u oči diva, koji se prijezirno smješкао pod brkovima.

»Dođi!« – reče Miška. – »Ni ja se ne bojim svoje sjene i u svojoj županiji borit ću se s trojicom po izboru. Vidimo čija će biti nagrada!«

Mate je pogledao seoskoga prvaka od glave do pete. »Pripremi se!« – reče on dubokim, gromovitim glasom. – »Jer ne znaš u kojem ćeš trenutku izmjeriti pijesak ispred sebe.«

Tada je nezamislivo naglo iznenađenog Mišku, koji je mahao rukama i nogama, zagrlio oko pojasa te ga je, tiho ga zavrtjevši iznad glave, bacio ispred sebe na tlo.

Slijedio je gromoglasan smijeh gledatelja, a Miška se, teško se dignuvši, odvuкао i nestao u gomili.

»To je bilo kratko« – primijeti Mojsija Guti obrativši se Oršolji. – »Ne vjerujem da će biti drugog kandidata.«

»Ni ja ne vjerujem« – odgovori žena gurnuvši laktom Tobijaša. – »Hej, Tobijaš, nemoj se toliko vrtjeti, još ćeš izlizati moju lijepu suknju od raše. Nemoj toliko žvakati taj kolač tu pred svima, pst, šuti!«

Tobijaš je sakrio kolač ispod kaputića i zurio je pred sebe otvorenih usta.

»Gle, gle!« – vikne Oršolja. – »Ta što taj krzljavi dečkić hoće? Neće se valjda boriti s Matom?«

»Čini se da se priprema za to!« – reče Mojsija Guti, pozorno gledajući borilište gdje se visoki mladić sa zanimljivim crtama lica i hrabrim pogledom približavao Mati, koji je stajao mirno kao lav pred psima koji laju na njega.

Trube su dale znak, a svi su prisutni sućutno gledali u mladića. Nitko nije sumnjao u ishod njegova hrabra poduhvata.

»Saznaj« – reče knez obrativši se Gáspáru Kornisu – »tko je taj mladić. Želim ga vidjeti među svojim stražarima.«

Kornis je u znak odobrenja kimnuo glavom.

U Mikolinoj loži onaj tko bi pozorno proučavao Gizelu mogao

bi vidjeti da nju te igre više opterećuju nego što ugodno utječu na nju. Na svaku novu scenu lice bi joj oblijevalo crvenilo i ubrzano bi disala. Ne bi mogla izgovoriti ni riječ dok bi borba trajala. Margita, koja je više puta bila svjedokom ovakvih borbi, nije osjećala strah koji bi ženski svijet osjećao i koji bi u njemu izazivao patnju zbog te muške opasnosti. A stari Mikola i te kako je uživao u smotri i već i zbog slučaja s Miškom grohotom se smijao.

»Mate će se s ovim vjerojatno još brže obračunati« – reče obrativši se Margiti i Bánfiju. – »Ovaj će mu se slomiti u rukama.«

Međutim, započela je borba. Mladi prvak uspio je naglim vještim pokretom izbjeći neočekivani Matin napad u koji se on, činilo se, najviše uzdao. Torna je, što je bilo i te kako prirodno, pomalo izgubio ravnotežu. Taj njegov klimavi položaj mladić je, okrenuvši ga u vlastitu korist, iskoristio te je munjevitom brzinom skočio uz njegov bok i isto ga tako naglo okrenuo primivši ga jednom rukom za grudi, a drugom za remen na hlačama otraga ili, bolje rečeno, gurnuo te je Mate uzduž pao na pijesak, ravno na veliki nos iz kojeg je obilato počela curiti krv.

Dugo i glasno čulo se vikanje »Živio!« Mate se prema pravilima igre trebao povući, a s obzirom na to da mladoga prvaka više nitko nije izazvao na borbu, on je proglašen pobjednikom.

»Tko je to bio?« – upita stari Mikola Bánfija, jedva došavši k sebi od čuđenja. – »Sada se približava. Poznajete li ga?«

Bánfi se sagnuo prema naprijed. Tada je pobjednik krenuo prema kneževoj loži, duboko se naklonivši, te je primio iz kneginjinih ruku bogato vezenu bijelu široku traku koja je bila namijenjena pobjedniku u hrvanju kao ukrasni znak, prije nego što na kraju igara primi u ruke bogatu nagradu.

»To je« – reče Bánfi – »Farkas Betlen. Jedva ga prepoznajem u jednostavnom smeđem prsluku i zasukanoj košulji.«

»Lijepu dugačku kosu sakrio je ispod šešira« – reče Mikola. – »Inače bih ga prepoznao. No« – nastavi – »to je bila velika smjelost koja je mogla loše završiti. Jedino žalim što je brzo došao kraj borbi koja me najviše razveseljava.«

Knez je, kako se moglo vidjeti, uputio nekoliko lijepih riječi Betlenu, koji je uskoro otišao s borilišta.

LABUĐI VITEZ

Čast i neprijekoran

1877

Najzanimljivije od tadašnjih viteških vježbi bilo je bacanje koplja, isto kao što je to praksa još i danas kod brojnih istočnih naroda, i u Europi i kod Turaka.

Kako bi erdeljski paladini u potpunosti upoznali s tom razonodom Kristiernu i brojne goste, željeli su joj i izvana dati potpuno istočnjačku crtu. Dvadeset četiri juniorska viteza iz prvih erdeljskih obitelji, a od prisutnih Poljaka mladi Sapija i Zamojski te njemački vitez Zobel bili su oni koji su željeli sudjelovati u igrama. Borci su bili podijeljeni u dvije skupine, u plavu i crvenu. Prvu skupinu vodio je Farkas Betlen, a drugu János Bánfi. Obojica su nosila kratki turski dres bijele boje bogato izvezen zlatom, kratkih rukava, koji su u struku vezali šalom. Iznad toga nosili su kratki bijeli kaput od slične bijele tkanine na čijim su se ramenima umjesto rukava nalazila krila šiljasta oblika, ukrašena zlatnom kićankom. Pripadnici prve skupine nosili su plave, a druge skupine crvene široke hlače te žute cipele bez ostruge. Na bokovima su nosili turske, dragim kamenjem optočene sablje u obliku srpa. Istočnjačke crvene kape na njihovim glavama okruživala je vezana bijela tkanina, u obliku turbana, u koju je bila zabodena kopča veličine dlana, a pored nje bijelo čapljino perje.

Prije nego što su započeli s igrama, objahali su dvojica po dvojica borilište na najljepšim i najplemenitijim konjima, s pokrivačima od tigrova krzna ispod sedla. Glave i prsa konja bili su okićeni crvenom ili plavom, zlatom izvezenom tkaninom, prema boji skupina. Svaki borac u ruci je imao po dva jednostavna tupa štapa od borovine ili dršku od koplja, slično obojeno u odabranu boju, s dvama krajevima na kojima su se nalazile kugle obojene plavom ili crvenom bojom, na način da mjesto u koje udare oboje, s time da se ranom smatrala samo

mrlja koja je od pojasa prema gore na snježno bijeloj odjeći bila vrlo čisto vidljiva.

Objahavši područje između rampi oko kojih su na dijelu prema ložama stajali skutonoše s pripremljenim brojnim kopljima, naši su se paladini razdvojili i igra je započela.

Jahali su okolo naokolo brzinom vjetra oko prostranog borilišta, prvo izazivajući jedan drugoga pojedinačno, a kasnije se svi boreći jedni protiv drugih.

Sa zadivljujućom su vještinom izbjegavali koplja jedni drugih, saginjući se, naglim potezom uzda usmjerivši konje u drugom smjeru ili hvatajući leteća koplja rukama i odmah ih vrativši prema napadaču. Borci su se dobro zagrijali i na crvenim im je licima plamtjela strast užitka. Čak i sami konji, s kojih je u komadima letjela pjena, veselim su rzanjem i kihanjem dijelili radost igre.

»To je bilo lijepo!« – reče kneginja okrenuvši se jednoj starijoj ženi. – »Zamojski je odjednom izbjegao tri bačena koplja. A Betlen je izvrstan vitez!« – Stara je žena potvrdno kimnula glavom.

»Gle Banfija!« – reče Margita Gizeli. – »Već je dvojicu pogodilo, a on je još uvijek čist.« – Gizela je zadržala dah. Na svaki brzi obrat stisnula bi usne ili bi prekrila lice rukama.

Zamojski i Sapija isticali su se iz sve manje skupine ostalih, i to ne samo pribranošću kojom su uspijevali svoje konje micati na stranu u trenutku kada bi gledatelj već pomislio da će uletjeti u rampu ili će ih srušiti nego i vještinom kojom su sve dosada uspjeli izbjeći udarce. Njihova je bijela odjeća još uvijek bila bez mrlje, iako bi njihova često mijenjana koplja uvijek pogodila svoj cilj. Jedva ih je ostalo nekolicina između rampa, a među njima još uvijek neozlijeđeni Betlen i Bánfi. Sve one koji su iznad pojasa imali dvije mrlje, suci su, kao pobijeđene, poslali s borilišta van.

»Poljska gospoda« – reče knez – »vjerojatno će pobijediti u ovoj vježbi. Koplje i bacačko koplje omiljena su im oružja.«

»Betlen, Bánfi i Tasnádi vrlo su vješti u ovoj igri« – odgovori Kornis obrativši se knezu. Šteta što Abafi nije prisutan, on bi zasigurno ishod borbe na dugo vremena učinio upitnim.«

»Čudi nas« – primijeti Bátori hladno – »što se on izvlači iz plemenitih vježbi, posebno ako je vješt u njima. Riječ je o

mladom paladinu« – reče on obrativši se Kristierni – »u odnosu na koga smo nekoć imali puno prigovora, ali koji se, kako se govori, jako promijenio.«

»Želim vas uvjeriti, Vaše Visočanstvo« – potvrdi Kornis – »da ga može zaustaviti samo neki poseban problem. Ja bih volio da je prisutan na igrama jer bi tada po svojoj prilici mogao predstavljati veliki izazov njemačkoj gospodi.«

Sada je započela žustra borba. Očima se jedva moglo pratiti vitezove koji su letjeli kao oblaci na krilima strijela. Jedan je vitez od plavih dobio drugu mrlju. Tako se činilo da će pobijediti crvena boja, čiji je vođa Bánfi, a Poljaci Sapija i Tasnádi, lijepi mladić od svojih dvadesetak godina, počeli su dvostrukom silom napadati svojim bacačkim kopljima crvenoga Betlena i Zamojskog.

Suci su trubom označili kratku pauzu i gledatelji su mogli vidjeti kako su jedino Sapija i Zamojski neozlijeđeni.

Tada se pred rampom pojavio lijep vitez: na čelu i grudima njegova labuđe bijeloga konja nalazili su se ukrasi srebrne boje, a ispod sedla imao je prekrivač od bijele vučje kože. Mladić je nosio bijelu dolamu izvezenu srebrom i remen optočen svjetlucavim kopčama te hlače slične boje. Na bijelom okruglom kalpaku obrubljenom krznom velike lasice ljuljalo se dugačko, svijetlobijelo perje. Lijepa kestenjasta kosa u gustim je uvojcima prekrivala njegova ramena. Kada je krasan vitez preskočivši ograde s nekoliko skokova ušao na borilište, iz Mikoline lože začuo se tihi vrisak.

»Ti nisi dobro, Gizela!« – reče Margita obgrlivši struk djevojke koja se srušila prema natrag.

»Oh, da, da« – umirivala ju je ova jedva čujnim glasom. – »Sve je u redu, ništa mi nije! Samo prolazna vrtoglavica, odmah će prestati.«

»Ne, dragi, dobri moj anđele!« – reče Margita sa sažaljnjem. – »Ova smotra nije za tvoje živce. Hoćemo li poći kući? Ja ću te otpratiti.«

U tom je trenutku Margita bolje promotrila bijeloga viteza te ju je, sluteći razlog Gizelina vriska, svakako nastojala ohrabriti, a da joj ne da do znanja svoju slutnju.

Gizeline oči bile su prikovane za prekrasnog mladića. Ona još nikada nije vidjela nešto tako lijepo, tako viteško. Činilo joj

se kao da se sve zasjenjuje pred tim dostojanstva punim likom.

Došljaka je na prvi pogled prepoznala samo jedna jedina osoba u cijelome mnoštvu, a to je bila Gizela. Drugi koji ga je prepoznao, ali tek kada je dojahao do njega, bio je mladić zanimljivoga istočnjačkog lica, kojega smo maloprije vidjeli u zelenoj odjeći, a treća je bila Margita.

Zaustavivši se pred kneževom ložom i naklonivši se s poštovanjem, činilo se kao da se Abafi zaprepastio. Lice mu je problijedjelo, a zatim ponovno naglo pocrvenjelo. Svoje je oči upro u kneginjino lice i tako je stajao, kao začaran. Činilo mu se kao da iz praznine svakodnevice gleda u nebeska vrata i kao da se otvaraju slasti nezamislivih radosti. Ono što se nalazilo u njegovoj mašti i što je u svome duhu prizivao kao sliku djevojke, vidio je ostvareno u lijepoj blagoj kneginji, koja je potpuno nepoznata, a ipak toliko poznata stajala pred njim. Idol kojega nije obožavao, nije volio, nije cijenio, nije želio, ali s kojim se stopila njegova duša, koja ga je odvukla od samoga sebe i izvan njega zaljepila ga za strani život i postojanje.

Tako je on stajao dvije minute bez riječi, kao izdignuvši se iz samoga sebe, zureći u nepoznati život. Knez je bacio začuđeni pogled na njega jer je njegovo nijemo razmišljanje bilo u čudnoj suprotnosti s brzim, vatrenim pojavljivanjem.

Napokon je Oliver došao k sebi te je lijepim muževnim glasom, s očima i dalje uprtim u lijepu kneginju, izjavio kako želi izboriti pobjedu protiv pobjedničkih Poljaka ne bi li dokazao talent Erdeljana u bacanju koplja, i to jedan protiv dvojice.

Vitezovi pobjednici dvoboj su prihvatili samo jedan po jedan. Sapija je izišao izvan rampi te je iz Mikoline lože pratio dvoboj u čiji ishod, poznajući veliku praksu Zamojskog, nije sumnjao.

»No« – reče niže na klupi Mojsija Guti svojoj susjedi, lijepoj građanki crvena okrugla lica i blaga pogleda. – »Vjerojatno će labuđe bijeli konj do kraja dvoboja biti pun pjene. Ti bokca!« – vikne, okrenuvši se Oršolji. – »Pa to je Abafi!« Supruga je s osmijehom kimnula glavom – »No, onda će se ćelavi šogor ⁽³⁾ morati dobro sagnuti u svome sedlu. Koliko sam čuo, njegovo koplje uvijek leti upravo tamo kamo ga usmjeri.«

Lijepi mladić kojega smo maloprije uočili u odjeći zelene boje sišao je sa stuba i na borilištu je stao u red skutonoša,

dignuvši nekoliko koplja za bacanje koja su ležala na tlu te je pažljivo pratio svaki Abafijev pokret.

Blizu njega, upravo na unutarnjem kraju niza loža, stajao je častan stari gospodin. Odjeća mu je upućivala na plemićko podrijetlo. »Bijeli vitez ili je jako uvjeren u sebe« – reče on onima koji su mu stajali u blizini – »ili nije znao što čini kada se u tako bijeloj odjeći pojavio u borbi.«

Mladić u zelenom pogledao ga je velikim tamnim očima i iz korica je izvukao dragocjeni nož. »Evo ga,« – reče – »ovaj nož, čiji balčak vrijedi kao vlaško selo. A i ova sablja« – nastavi on lupivši po sablji koja mu je visjela uz bok – »protiv dva zlatnika, da nakon borbe na Abafiju neće biti nijedne mrlje.«

»Oklada je lagana,« – reče stari smješkajući se – »ali neka bude! Bilo bi dobro da mi unaprijed daš svoje oružje!«

»Da, da« – ponavljali su smijući se neki od onih koji su stajali u blizini.

Međutim, borba je započela, a prisutna masa ljudi sa živom je pažljivo pratila svaki pokret dvojice vitezova. Ipak je bilo uočljivo da su gledatelji uglavnom bili na Abafijevoj strani.

»Ah!« – čulo bi se iz mase gledatelja kada bi Oliver bacio svoje koplje, koje bi uvijek pogodilo. Ali zbog iznimno vještih pokreta Zamojskog mogao je pogoditi samo konja. Također bi koplje Zamojskog samo projurilo iznad Abafijeve glave i duboko se zabilo u pijesak. Svako bacanje, svaki okret našega junaka pratilo je glasno ohrabivanje.

Abafi je započeo borbu, bolje reći dočekao, mirno stojeći na mjestu. Zamojski je krenuo na njega munjevitom brzinom te je na jedva dva hvata udaljenosti od njega bacio prvo koplje koje je Abafi ogromnim skokom izbjegao, a drugo uhvatio rukom i zamahnuvši njime, odmah ga vratio pogodivši u grudi konja Zamojskog, koji je na dlan udaljenosti od rampe za dlaku izbjegao ogromno bacanje.

Ponovno su objahali široko borilište te je mladić u zelenom pružio Abafiju dva koplja za bacanje. I Zamojski je preuzeo dva koplja od skutonoše koji je dojurio do njega.

»Ne bojim se ja za Abafija« – reče knez. – »To je dostojna borba! Zamojskijeva konja zahvatila su već dva koplja, a Abafijev je neokrznut.« – »Lijepo! Ovo je bilo lijepo!« – reče ponovno knez okrenuvši se Kristierni, koja je sa zanimanjem pratila Abafijeve

pokrete. Kako to biva u ovakvim slučajevima, i ona je zauzela stranu, a kako se vidjelo, bila je pristrana prema lijepomu vitez.

U Mikolinoj loži bila je vrlo dirljiva vatrenost kojom je Sapija pratio borce. Abafijeva borba iznimno mu se svidjela. »Sada« – reče – »Zamojski je mogao pogoditi Abafija u bedro da je i drugo koplje odmah naglo bacio iza prvoga.«

»Abafi će pobijediti« – vikne Margita. – »Vidi, Gizela, plavu mrlju na ruci Zamojskog. A evo jedne i na bedru!« – Gizela je sjedila blijedo i nijemo kao obamrla. Nije mogla progovoriti ni riječ, samo je dizanje njezinih grudi pokazivao oluju koja je bjesnjela u njezinim grudima.

Oliver je pobijedio. U zadnjem je duelu visoko dignutim kopljem jurio na Zamojskog te je, zavrtjevši ga iznad glave, ispružio ruku pred sebe i naglo povukao uzdu tako da je njegov pastuh stao kao okamenjen. Ali koplje nije bacio. Bila je to samo prevara koju je Abafi, dok ga je Zamojski naglim okretom želio izbjeći, iskoristio na način da je jedno njegovo koplje brzinom strijele pogodilo ruku, a drugo bedro Zamojskog.

Okolo se čulo stostruko živio! Zamojski se povukao s borilišta, a njegov konj, s kojeg je curila pjena, umorno je spustio glavu.

Još je preostao Sapija, koji je, napustivši Mikolinu ložu, onom veselom brzinom dojurio do borilišta, brzinom koja je najočitija kada se naiđe na suparnika dostojnog sebe.

»Vaša oklada baš i ne stoji dobro, striče!« – reče mladić obrativši se starom plemiću s kojim se kladio.

»Zasada je vaša pobjeda još polovična. Ja sam se više kladio na Sapiju, više vjerujem u njegovu pobjedu.«

Mladić u zelenoj odjeći tiho se smješкао u sebi. »Još pet zlatnika za Abafija!« – reče, pažljivo izvukavši iz novčanika pet venecijanskih zlatnika, što je u ono vrijeme bilo vrlo mnogo novca.

Stari je šutio. Borba je započela. Bila je gotovo slična prethodnoj, a zamišljanje kvalitete borbe prepuštam vašoj mašti. Želim je poduprijeti samo primjedbom da je Sapija, kako u ispravnom upravljanju konjem, tako i u svakom pokretu borbe s bacačkim kopljem, bio znatno bolji od Zamojskog. Ali uza sve to, gusti Abafijevi udarci te njegova sigurna procjena koja je

proizlazila iz njegove velike uvježbanosti u ovakvim borbama, pobjedu su tjerali u njegovu korist. Sapija se s tri crvene mrlje, od kojih je jedna bila blizu njegova srca, povukao s borilišta. Svi su zurili u mađarskog viteza. Stajali su ponosno on i njegov konj, s pobjedničkim rumenim licem, a ipak tako mirno. Ako bismo pogledali okolo, vidjeli bismo tri zainteresirana lica oblivena radosti. Lako je pogoditi čija su to bila lica.

Nakon kratke pauze na trg su ušli strijelci i pokazali su zadivljujuću vještinu. Najbolji strijelac bio je onaj mladić istočnjačkoga lica u zelenoj odjeći čija je suosjećajnost u Abafijevu boju bila toliko uočljiva.

KOSITRENI VITEZ

Nedugo zatim slijedila je ozbiljna borba, s blještavim oklopom i kacigom s rešetkom.

Izbjegavajući opisivanje detalja te toliko poznate i tako često opisivane borbe, samo ću kratko napomenuti da, nakon što je vitez Zobel pobijedio četiri erdeljska i dva mađarska paladina, teško ubodno koplje Keresztúrja oborilo ga je na tlo, kao i još nekolicinu koji su slijedili nakon njega. Napokon je Tattenbach pobijedio Keresztúrja, koji je sebe već smatrao sigurnim posjednikom nagrade, kada se na sceni pojavio vitez u plavom kositrenom čeličnom oklopu, sa spuštenom rešetkom na kacigi, na visokom, kao vrana crnom konju.

»To je Stjepan Bocskai« – reče knez Kristierni. – »Poznajem ja toga crnog konja. Vragolasto, je li?« – nastavi on okrenuvši se Kornisu, koji je potvrdno kimnuo glavom.

»Nisam mislio« – reče Kornis – »da bi se Bocskai mogao boriti. Jučer se osjećao jako loše. A i inače se nerado upliće u igre mladih. On je na svome mjestu pred neprijateljem, u ozbiljnim borbama.«

»Čini mi se« – reče kneginja nagnuvši se prema Bátoriju – »da naši erdeljski paladini ne dopuštaju rado da se lovorom okite strana čela. To je Bocskai?« – upita.

»Da« – odgovori knez. – »Ali moglo bi se dogoditi da u tom dvoboju naš čuveni njemački gost bude pobjednikom. To vjerujem i stoga što je Bocskai jučer još doista bio jako slab. Žao mi je što se izlaže tomu. Takva vrsta borbe iziskuje punu snagu.«

»Vaše Visočanstvo,« – reče Kornis – »po svoj prilici, vi biste zadali ozbiljnu glavobolju stranom vitez u da vam zdravlje to dopušta.«

»Bio sam pobjednik u već dva takva boja« – odgovori Bátori. U Mikolinoj loži s Gizele je zračila uočljiva uznemirenost.

Ona još nije vidjela takvu borbu, a već i ono prethodno uvelike je utjecalo na njezine živce. »Rezultira li ponekad takvo lomljenje koplja opasnošću po život?« – upita ona slabašnim glasom Margitu.

»Opasnošću po život ne, ili vrlo rijetko« – odgovori ona. – »Barem ja ne znam za slučaj koji bi to potvrdio. Ali pad ponekad može izazvati velike ozljede grudi, što može imati ozbiljne posljedice po zdravlje.«

»Bože!« – uzdahne Gizela probljedjevši. – »To je ipak previše za rasonodu!«

Tada su se dva viteza sudarila te su se teška ubodna koplja u brojnim komadima rasula po pijesku.

Gizela je zatvorila oči, a u dubini njezina srca odjekivali su bol i očaj. »Oh, Bože!« – reče ona tiho. Njezine su ruke grčevito stiskale Margitine.

»Hej!« – vikne stari Mikola, kojega je zanimljiva smotra i te kako zagrijala. – »Što dršćeš, Gizela? Ne bojim se ja za Bocskaija ni polumrtvog.«

»Bocskaija!« – reče Gizela, odmahujući svojom anđeoskom glavicom. – »Borac nije Bocskai!«

»Nego tko bi to bio?« – upita Mikola smijući se.

Gizela je šutjela, ali bol sumnje tresla je svaku njezinu crtu i bila je na rubu nesvjestice. Margita ju je s velikom suosjećajnosti pokušavala smiriti.

Nakon prve borbe – probe, plavi kositreni vitez sa svojim velikim bijelim perjem dojahao je ispred kneževe lože te je, spustivši koplje koje je imao u rukama, glasom punim poštovanja zamolio kneginju da, s obzirom na to da njezin muž u ovoj borbi ne može nositi njezine boje, počasti jednoga erdeljskog viteza dopuštenjem da ih nosi te da im izbori prvenstvo nad svim drugim bojama.

Činilo se kako kneginja dvoji te je bacila upitni pogled na Bátorija.

Knez se smješkao. »Boje lijepe Kristierne« – reče on s pristojnom umiljatosti – »bit će u sigurnim rukama kod našega prvaka čiju ruku dobro poznajemo.«

Gospođa Bátori je s onom neponovljivom umiljatosti kojom se kasnije toliko uvukla u srca Erdeljana odvezala sa struka crvenu i bijelu traku, bogato opšivenu srebrom, te ju je pružila

vitezu.

»Nadam se« – reče ona s dostojanstvom i blagošću – »da ću ovom trakom, dostojni viteže, tebe proglasiti našim vitezom, ne samo u ovim viteškim igrama nego i hrabrim sudionikom svih ozbiljnih borbi moga muža.«

Neustrašivi je vitez gotovo dršćućim rukama uzeo traku te je zavezao oko svoga struka, zureći kroz gustu rešetku na kacigi sa žudnjom u lice lijepe govornice. U njegovim grudima vodila se ozbiljnija borba od one za koju se pripremao. Srce koje dosada nije znalo voljeti spojilo se u slatkoj boli nikada upoznatog osjećaja.

Gizela je u drugoj loži sjedila kao pateći Serafin, a njezina je sasvim oslabjela glava mirovala na Margitinu ramenu. Tko bi mogao opisati buku svih osjećaja koji su brujali u njezinim grudima!

Čuo se oštar krik: »Živio! Jeka tog uzvika čula se i iz udaljenih kutova i to je vratilo svijest nježne djevojke. Tattenbach je ležao u pijesku, a ispred kneževe lože stajao je kositreni vitez s podignutom rešetkom na kacigi. Gizela je znala tko je on; to joj je šapnulo njezino srce! Junak dana, pobjednik, bio je Abafi! U blizini kneževe lože lice mladića u zelenoj odjeći bilo je ozareno. Tko bi ga takvoga vidio, mogao bi pomisliti da je on pobijedio.

LIJEPI PAR

Svijetle predstave dana navečer su okrunjene blještavom plesnom zabavom na kojoj je Sigismund Bátori svoje brojne posjetitelje počastio neviđenom pompom, koja je nadmašila čak i pompu prethodne večeri.

U tom okupljenom društvu pojavio se Abafi prvi put u životu u cijeloj pompī svoga staroga roda kao pobjednik, kao osoba kojoj se zavidi, kao osoba koja plijeni pozornost svih u dvorani.

Knez je prije zadnje borbe vjerovao kako je on Bocskai. Razlog tomu bio je Bocskaijev konj kojega je Abafi kupio nekoliko dana ranije, upravo za ovaj boj, te neka mala sličnost između njegova i Bocskaijeva dostojanstvenog i snažnog držanja. Bátori je bio nemalo iznenađen prepoznavši Abafija, a možda se i divio hrabrosti koju je knez možda smatrao i drskošću. A na kraju, možda je u grudima kneza bilo i malo gorčine prema Abafiju. Nošenje Kristierninih boja bila je čast koju je, po svojoj prilici, mogao uskratiti nenajavljenom vitezu kao što je Abafi, da nije vjerovao da je on Bocskai. A knez je sačuvao to vjerovanje i nakon vitezovih riječi, nepoznato zvučanje njegova glasa pripisavši rešetki na kacigi.

Pojavljivanje našega junaka u svakom je slučaju bilo impresivno. Ne samo zbog njegova izvanredno lijepoga muževnog stasa nego i zbog elegantne lakoće sudjelovanja u razgovorima koju je prije nekog vremena stekao i koju je mogao zahvaliti u prvom redu Mikolinoj kući. Ali to je još više povećala njegova pobjeda koja je izazvala zanimanje cijele javnosti, a poštovanje i pozornost koje su prema njemu pokazivali prisutni strani vitezovi koji su tražili njegovo prijateljstvo, njega su u svakom pogledu prikazivali kao prvaka.

Prvi nastup u većemu krugu i u blizini ljudi koje obično vidamo samo iz određene udaljenosti i na koje gledamo kao na

bića donekle uzvišenija od nas uvijek je zanimljiv i od iznimne važnosti u životu. Koliko je ugodniji, moglo bi se reći, začinjeniji, dojam koji izaziva takvo prvo pojavljivanje, posebno kada to netko može učiniti tako da pobudi svačiju pozornost jer raspolaže osobinama koje u drugima ne izazivaju samo ugodan osjećaj koji pobuđuje pojavljivanje prvog pogleda na uglednoga mladića lijepoga stasa nego i poštovanje koje zrači s lica svih prisutnih i koje je posljedica zasluge i izvanrednih osobina.

Nikoga ne bi trebalo iznenaditi što se kneginja, koja je ranije čula za Abafijevo razvratništvo u mladosti, ali koja je pri prvom susretu u njemu upoznala muškarca u najplemenitijem smislu riječi, prema njemu ponašala s onom pozornošću koja nije samo potpuno nehotična nego je i i te kako prirodna.

Ali i u duši mladića puno se toga promijenilo. Ona samo-uvjerenost koju smo već upoznali kod Abafija u situacijama gdje su na prvom mjestu tjelesna snaga i uvježbanost, polako je zahvatila i područje duše. U njemu kao da se miješala neka taština, oholost s onom tvrdoglavom uvjerenosti bez koje, tako reći, ne bi započeo nijedno djelo, bez one sigurne, gotovo slijepo uvjerenosti da će se s time moći nositi. To bi možda vrijeđalo jedan dio ljudi, ali možda će tu slijepu vjeru u vlastitu snagu donekle opravdati onaj čudesan dar prirode što se utjelovio u njegovoj snazi, koju je Abafi doista imao, te sreća kojom ju je sve dosada s punim uspjehom i koristio. Što je više on, međutim, bio siguran u svoju snagu, i što je više pobjeda i iskustava to uvjerenje pretvaralo u samosvjesnost, to se više Oliver približio toliko prirodnoj skromnosti koja je neodvojivi pratitelj savršenstva. A ako bi možda njegov sirov, prkosan pogled nekoć nakon sretne završene borbe ili uspješnoga napora u drugima izazvao nelagodu, polako je ta divlja sirovost prepuštala mjesto ozbiljnijem držanju, a konačno i skromnosti, te je on sve više svoju superiornost uspijevaao prezentirati u podnošljivom, dapače, dražesnom obliku.

A ta prirodna promjena i razvoj njegove duše polako su se počeli odražavati i na duhovne stvari. Samosvjesnost koja je u njemu po nekim stvarima već postojala počeo je osjećati u sebi i u drugim prilikama. Prvi njegov nastup na civilnom terenu osnažio je tu plemenitu vrstu uvjerenosti u njegovoj duši i on je počeo ne samo vjerovati nego i znati za što je sve duša sposobna

ako zna htjeti.

Abafija se u to vrijeme već u svakom pogledu smatralo najzanimljivijim mladićem Erdelja te je lako objašnjivo da je ono nesvjesno poštovanje, koje bi drugi uočili u kontaktu s njime, njemu ne samo godilo nego ga je činilo i još plemenitijim.

Abafijeva vanjština bila je i te kako iznenađujuća te večeri. Nosio je jednostavnu, ali ipak probranu i skupu odjeću. Njegova svilena dolama tamne kestenjaste boje bila je ukrašena lijepim istočnim biserom, s puno ukusa, a u struku ju je stisnuo remenom optočenim teškim dragim kamenjem. Ispod dolame nosio je snježno bijele hlače od teške svile, bez gajtana, po modi tadašnjega doba, a na nogama je imao slične cipele. Na boku vrijedna sablja, na glavi okrugli kalpak od tigrove kože s lijepim kovanim zlatnim orlovim perjem nadopunili su jednostavnu, ali ipak sjajnu odjeću.

Kneginja se obratila i Abafiju te je s par pohvalnih izraza spomenula njegovu pobjedu i zahvalila se što je on izborio pobjedu njezinih boja toga dana.

Abafi se toliko zagledao u oči divne zanimljive žene da je uspio samo kratko odgovoriti. Samo skromna i nezahtjevna dama kao što je bila ona mogla je ne primijetiti duboki dojam koji je ostavila na mladića.

Kneginja se kasnije zabavljala s Margitom. Taj čas se dogodilo da su Gizela i Abafi stajali jedno pored drugog. »Prekrasan par!« – reče Kristierna pokazavši rukom u smjeru Abafija. Gospođa Gyulafi je s uobičajenom prijaznosti potvrdno kimnula glavom. Razgovarale su dalje i činilo se kako su predmet njihova razgovora bili upravo mala Gizela i Abafi.

Na Margitinu licu cijele se večeri odražavala ozbiljnost. Kristiernina primjedba ju je zaprepastila. Čudna je stvar to ljudsko srce! Ima struna koje su skrivene toliko duboko da ih, s obzirom na to da rijetko zaječe, smatramo možda i nepostojećima. Takva je bila i ona koja je sada neuobičajenim zvukom zaječala u njezinim grudima. Primjedba koju je kneginja dala bez aluzije nije joj godila. To je osjetila i sramila se zbog toga. »Što može biti loše, što može biti uvredljivo ako netko dva zanimljiva bića koja doista toliko pristaju jedno uz drugo naziva lijepim parom? A ipak, ta je primjedba skršila moje srce! Moju je namjeru Kristierna pretočila u riječi, a ipak me boli. Abafi, o

da!« – pomisli u sebi – »on je dopadljiv muškarac i duša od čovjeka! Tko ga vidi takvoga, može li činiti drugo nego poštovati ga? A Gizela, ovo anđeosko dijete! Sa svim osobinama koje mogu usrećiti muškarca, pristaje uz njega i što se tiče izgleda, i što se tiče starosti. Lijepi par! Lijepi par!« – ponavljala bi u duši kao da se želi priviknuti toj misli te je, skupivši svu snagu svoje plemenite duše, prišla Gizeli. Nikada nije bila prijaznija, nikada nije bila pažljivija prema nebeskom djetetu kao ove večeri. A Gizeli, iako je i njezino srce zahvatilo slično nehotično zaziranje, godila je Margitina pozornost i ljubaznost, a i boljela istovremeno. Ona nije čak ni slutila da je Margita, dobivši uvid u njezino srce, samoj sebi prigovarala što voli Abafija. Optuživala je sebe, u duši joj je gorio veliki plamen. »Ta on ne voli tebe« – govorila bi ona u sebi. – »Zašto maštaš, tašta djevojko! Da bi on tebe ikada mogao voljeti! Ta Margita ima njegovo srce. A i koga još ima ovdje tko bi bio dostojan njega?« – tako je razmišljala u sebi. Međutim, glazba je počela.

»Ti ćeš plesati s Abafijem?« – upita Margita sa zanimanjem, gledajući je u oči, i bacivši pogled bočno na Olivera, koji je stajao u blizini i koji ju je čuo. Gizela je gorjela i pitanje ju je donekle zaboljelo. Ali Abafi joj se prijazno približio i zamolio je za prvi ples.

Stotinu zavidnih očiju gledalo je u lijepu djevojku koja je dršćući pružila svoju ruku Abafiju. Noge su je donekle klecajući pratile u sporednu dvoranu, ali kasnije se ugodna toplina proširila njezinim tijelom. Ona je bila sretna: sretna prvi put u životu, a ono što je osjećala, što je kao plimni val bučilo u njezinim grudima, bilo je slatko i neizrecivo. Margita ih je pratila pogledom i u krajičku oka pojavila joj se suza. Oni koji su je poznavali nisu sumnjali da uživa u jednom od nebeskih trenutaka koji, kao nagrada pobjede čovjeka samog nad sobom, izazivaju najplemenitiju radost.

RATNE PRIPREME

Blještava je proslava završena, a brojni gosti okupljeni u Klužu odjurili su u Fehérvár gdje su bili pozvani na visoko vjenčanje. Među onima koji su činili svijetlu pratnju Kristierne do Fehérvára bio je i Abafi. On je gotovo svaki dan viđao gospođu Bátori, čiji prvi dani u Erdelju nisu bili baš najugodniji. Njezin muž nikada prema njoj nije osjetio onu nježnu privlačnost koja je začim života. Na taj savez natjerali su ga savjet drugih, želja za stupanjem u rodbinski odnos s velikim carem i državne potrebe.

Srce Kristierne, te nadasve moralne žene, duboko je ranjivala hladnoća kojom se Sigismund odnosio prema njoj. Oni koji su je uvijek mogli viđati i biti u njezinoj blizini divili su se onoj odlučnosti kojom je ona bez riječi i žalopojki trpjela takav zazor koji nije zavrijedila.

Od onih koje je dobrota i blagost njezina šarma privukla u njezinu blizinu, Oliver je bio među najmarljivijima. On je već imao toliko plemenitu, izgrađenu dušu da je uspio u potpunosti shvatiti duševno raspoloženje te dame. Sve što je u Kristierni vidio bilo je novo za njega. Fino držanje duha, zanimljive crte, pateći klonuli pogled dirnuli su njegovo srce. Ono što je prema njoj osjećao, nije osjećao nikada ranije. U njegovoj mašti Margita je još uvijek bila prva među ženama. On je i sada vjerovao kako Margita kao žena stoji na puno višem stupnju savršenosti nego gospođa Bátori. A ipak; koliko je čudno ljudsko srce! Ono duboko poštovanje koje je osjećao prema tim dvjema ženama bilo je sasvim različito. Jedan Kristiernin pogled izazvao bi trnce u svim njegovim udovima. Ako je koji dan ne bi vidio, za Abafija bi bio izgubljen dan. Prva njegova misao pri buđenju bila bi ona, zadnja prije spavanja ona, i uvijek i nanovo samo

– ona. Osjećao je, shvaćao je udaljenost koja je dizala čelični zid između njega i anđela kojega je obožavao. Vidio je onu plemenitu čistoću uzdignutu iznad svih mogućih optužbi koja je bila jedna od najplemenitijih osobina izvrsne gospođe. Ona, žena, kako je mogla voljeti ikoga drugoga do svoga muža? Ovdje on nije razmišljao o kneginji, samo o ženi, ma čija ona bila.

Pred Kristiernom nije mogao ostati sakriven nijedan žar, nijedna romantična strast. Ona je, međutim, u tome vidjela samo vitešku ljubaznost i duboku privrženost te je njezinu često neprijateljski tumačenom raspoloženju i ogorčenom srcu – daleko od onih koje je voljela, izolirano od svijeta u kojem je dosada živjela i gdje je navikla na davanje i primanje ljubavi – osjećaj koji je izazivala strastvena privrženost takvoga viteza nadasve godio. Gospođa Bátori bila je toliko savršena da se njezinu srcu nije mogla ni približiti misao da u tom plemenitom poštovanju, koje je bilo lišeno svih nametljivosti, sluti grešno uzbuđenje, te su stoga njezina milostivost i prijaznost prema Abafiju bile uočljive.

Ako bi imala kakva posla, povjerila bi mu. Ako bi išla nekamo, u njezinoj pratnji bio bi i Abafi, za čiju pohvalu možemo reći da je tu pozornost koja je poticala iz plemenitog čuvstva i koja je bila lišena svih strasti primio s najdubljom poniznosti, lišeno one lažne skromnosti i ponekad nagle taštine koja je toliko uočljiva, a ujedno i odbojna u miljenika. A u kojoj je mjeri uspio u svom ponašanju izbrisati i najmanju sjenu sumnje i koliko je njegovo iskazivanje poštovanja bilo čisto i bez zahtjeva, vidjelo se i po tomu da mu je i sam Bátori bio sve naklonjeniji.

Da je najpromjenjiviji čovjek na ovome svijetu, Sigismund Bátori, danas mrzio onoga kojega bi uskoro isticao s ljubavlju, nikoga nije čudilo. To je prirodnije bilo da se mladom hrabrom knezu sviđao muževan Abafi, koji je, iako bi proklinjao njegova brojna djela, naslijeđenom vjernosti bio privržen članovima obitelji Bátori. U lovovima i tjelovježbama knez bi rijetko zapostavio Olivera, a ako bi Sigismund imao tajne avanture o kojima mu ne bi govorio, to se može pripisati tomu što je sumnjičavi Bátori u njemu slutio opasnog rivala. A i inače je bilo nečega u Abafiju što je izazivalo suzdržljivost.

Događa se često u životu da onaj tko za cilj ima uvijek sve usavršavati, ide u krajnost da se makne iz svijeta i da uznesenost

njegovu dušu čini kitnjastom. Sada je Abafi bio upravo u takvom razdoblju svoga života i zanosa. U duši je osjećao živopisan čar što tajno i nijemo ljubi toliko savršenu osobu. Ipak, iako je mogao razumjeti njezinu dušu, ona je ipak u vječitoj udaljenosti od njega, ne voli ga, ne sluti, ne shvaća i njezinu bi velikodušnost izgubio kada bi dopustio da ga strasti ponesu. Koliko su te njegove strasti čiste, potpuno produhovljene, potpuno plemenite, tolikim bi on postao grešnikom ako bi ih izdao.

Nedugo nakon dolaska kneza u Fehérvár cijeli je Erdelj bio zahvaćen velikim pripremanama. Vlaški su vojvode stupili u savez s Bátorijem, koji je, prihvativši vodstvo ujedinjenih sila, i sam u Erdelju okupljao veliku vojsku. Knez je također uspio pridobiti Marka Delija i njegovu divlju skupinu, poznatoga hajdučkog vođu kojeg smo već upoznali i koji je vladao krajinskim dijelovima te bi se čas pridružio Turcima, a čas Erdeljanima. Sada su se spremali priključiti knezu.

U njegovoj skupini objedinjeni su prognani iz Mađarske i Erdelja, brojni u ratu istrenirani Raci i pustolovi. Uvijek bi boravio u šumama, špiljama i pod otvorenim nebom. Bio je spreman trpjeti sve: i glad, i žeđ, i hladno i vruće. A tko bi pokazao bilo koju, pa i najmanju slabost, zauvijek bi bio izgnan iz njegovih krugova.

Marko Deli volio je kad ga se nazivalo kraljem vjetrova i arslanom špilja te je bio jedno od onih čudnih bića u kojima postoji rijetko vidljiva mješavina najboljih i najlošijih osobina. Među svojim ljudima uživao je neograničenu moć i volio je koristiti se njome. Ništa nije više mrzio nego da netko drugi to isto pokuša nad njim. Bio je spreman ponašati se sa svojim neprijateljem s najpodlijom dvoličnosti, prekršiti zadanu riječ, pa čak i zakletvu. U boju je bio nemilosrdan, krvoločan, nitko od njega u borbi nije mogao očekivati milost. Ali ako bi se uz nekoga vezao ugovorom, što bi činio samo u rijetkim prilikama i obično samo na kratko vrijeme, u tom kratkom vremenu ne bi bilo sile koja bi ga mogla natjerati da prekrši svoju zadanu riječ. Postojalo je u njemu onoga banditskog čuvanja zadane riječi i osjećaja poštenja koji će za poznavatelja ljudi biti vječitom zagonetkom. Jednom od onih stvari koje postoje, ali se ne mogu objasniti. Ovaj divlji tvrdoglavi muškarac kojega se neprijatelj bojao, saveznik tražio, podanik strepeći volio, bio je div duhom i tijelom,

veličanstven sam po sebi, koji nije trpio tuđu vlast nad sobom. Ali zato je stajao pod utjecajem djevojke koja ga je mogla vrtjeti oko prsta, a ta je djevojka bila Izidora, ili Munja, kako su je zvali. Naime, u momčadi Marka Delija svi su bili dužni zaboraviti na svoje podrijetlo, čak i na svoje ime, i svi su imali nadimke koje su dobili zbog neke svoje osobine, primjerice, Munja zbog svoje brzine kojom bi se svugdje neočekivano pojavila.

Abafi je bio jedan od prvih koji je zavidnim bataljunom povećao kneževu vojsku u blizini grada Beszterce, koji je bio odabran za mjesto okupljanja.

KUPANJE

Dok se tako obavljaju ratne pripreme, bit će zanimljivo približiti se jednoj osobi koja se već više puta pojavila u ovoj priči, ali koju tako malo poznajemo.

Marko Deli boravio je sa svojom okrutnom družinom u jednoj šumi. Iz dana u dan bivalo ih je sve više i više, kako su im se priključivali pustolovi, te je odlučio da će krenuti i priključiti se kneževim snagama. Večer prije pokreta održali su veselu zabavu. U širokom šumskom procjepu šatori su stajali u dugačkom nizu, okruženi stoljetnim borovima. Prostor ispred šatora osvjetljivale su plamteće lomače oko kojih su stajale ili sjedile skupine ljudi. Srp mjeseca virio je iza čipkastih oblaka, a njegovo je srebrno svjetlo obasjavalo vrhove borova čiji su donji dijelovi bili obasjani crvenim svjetlom lomača. To je cijeloj sceni davalo šarm koji se može vidjeti na slikama koje prikazuju vatrom osvjetljeni noćni prizor. Ta je vatra davala i neko crveno gnomsko osvjetljenje brojnim mrgodnim licima te je muškarce te skupine, u kaputima od vučjeg ili medvjedeg krzna prebačenima preko ramena, pancirnim košuljama i s teškim oružjem, činila još posebnijima.

Dok se ova živa bučna masa ljudi pjevajući i fučkajući miče i vrvj, vidimo kako se između šatora šulja lijepa vitka djevojka. Njezini su pokreti lagani i šarmantni kao pokreti blagog povjetarca, a tamo gdje njezine nožice dotaknu debelu šumsku travu, pritisak je toliko slab, kao da je nad njima proletio duh, i trava se iza njezinih koraka ponovno diže, kao da ju je pogladila neka dječja ručica. Djevojka je napredovala užurbano i u mraku gustih borova. Čas bi se pojavila, čas bi nestala, kao likovi iz mašte. Njezina se tamna kosa u dvama punim smotuljcima

protezala gotovo do gležnja, a na ljupkom istočnjačkom licu igrala su svjetla lampaša noći. Na ramenu je nosila lagani luk koji joj je bio vjerni pratitelj u svim njezinim avanturama, a u ručicama je držala dvije dugačke strijele i izgužvanu bijelu haljinu. Nosila je zeleni korzet koji se pripijao uz njezin vitki struk, a ispod njega bijelu haljinu opasanu oko struka uskom turskom maramom iz koje je virio skupocjeni balčak bodeža. Tako je lijepo stvorenje napredovalo sve više i više, a šuma je bivala sve gušća i zbijenija, dok na kraju nije stigla do malog proplanka. Proplanak je bio prekriven debelom jarko zelenom travom, okupanom noćnom rosom, te su njezini koraci gazili po svjetlucavim biserima. Nasuprot proplanku nazirala se uska klisura. Djevojka je išla ravno prema njoj te je, prošavši klisurom, stigla do jedne od nadasve čuvenih, moglo bi se reći, vilinskih dolina Erdelja, koje sve nadmašuju svojom živopisnom ljepotom i koje služe kao osnova za bezbroj legendi.

Tu se u visinu dižu stjenovite hridi, zatvarajući horizont, ali na zadivljujući način. Nebo kao azurni štit stoji iznad litica, a vidi se i nekoliko zvijezda. Središnju točku čini Veliki medvjed oko kojeg živim svjetlom blješte mnogobrojni sitniji stanovnici širokoga svemira. Na vrhu jedne hridi lelujaju četiri bora kao svojevrсни čuvari, a njihovo titrajuće zelenilo optočeno je srebrnim svjetlom srpa mladoga mjeseca.

Nasuprot klisuri preko koje je lijepa djevojka ušla u tu krasnu dolinu, vidi se visoka i sasvim otvorena špilja napola osvjetljena mjesečevim svjetlom, ali na ostalim dijelovima toliko tamna da joj se ne vide rubovi. S vrha te špilje spuštao se mlaz vode toliko tiho i ustaljeno kao da je stakleno uže obasjano slabim svjetlom zvijezda. Mlaz vode tihim se zveckanjem spajao s kristalno čistim vodenim tepihom koji se protezao ispred špilje i koji je stjenoviti bazen srednje dubine držao zarobljenog u svome mahovinom optočenom krilu. Bazeni je bio okružen šumskim biljkama različitih oblika, stvarajući vijugavi ovratnik oko njega.

Površina vode bila je toliko tiha, toliko prozirna, toliko mirisna kao da ju je i sama priroda namijenila za kupanje. Oko padajućeg mlaza vode vrtjela se bijela pjena i mjehurići u dugim bojama, sve više šireći i šireći prsten vode, a tihi srebrnasti zvuk pada vode uljuljkao bi posjetitelje jezerca.

Djevojka je prišla bliže jezercu, spustivši se na debeli travnati pokrivač. Odloživši svoj luk, strijele i bijeli smotuljak, počela se svlačiti. Prvo je odvezala i skinula korzet, oslobodivši svoje stisnute grudi koje su preko snježno bijele košulje bile još uzbudljivije. Skinula je svoju bijelu suknju. Pod košuljom u kojoj je ostala naziralo se njezino pravilno tijelo. Raspustila je svoju tamnu kosu te je ustala. Kako je tamo stajala, njezina ju je kosa kao noćni crni plašt prekrivala sve do gležnja.

Bilo je nečega vilinskog u tom prizoru, što je s jedne strane uzrokovala tiha ljupkost mjesta i duh zanesenosti koji uvijek lebdi nad takvim dolinama, a s druge strane iznimno zanimljiv izgled te djevojke, što smo ranije već uočili i u Alvinczu i na drugim mjestima.

Djevojka se spustila na rub jezera i spustila je svoje nožice u vodu te ih je, sikćući, brzo povukla iz hladne vode, dok napokon nije tiho ušla u rastopljeno staklo jezera. Činilo se kao da želi skinuti sa svoga tijela i zadnju čahuru, ali ju je, pažljivo se obazrevši oko sebe, ipak ostavila na sebi. U sjedećem je položaju pružila svoje ruke i noge u svjetlucavi pijesak korita, okružena vodenom pjenom i mjehurićima. Tako je sjedila namaćući svoje tijelo, a na licu joj se više odražavala tiha radost no ozbiljno sanjarenje.

Dok se tako kupala, činilo joj se kao da čuje zvukove i škriputanje iz šume, zvukove kakve uzrokuje srna kada, oslušujući lovca, načuljenih ušiju i raširenih očiju gurne glavu iz šipražja, ili pojedini nalet večernjega vjetra preko suhoga granja.

Lijepa Izidora, koju sada možemo nazivati i imenom, činila se iznenađenom te je bacila pogled na svoj luk koji je ležao blizu nje na travi, pa je oči ponovno uprla prema onom dijelu odakle se čuo zvuk. Ponovno je bila tišina. Uskoro joj se činilo kao da zvuk čuje iz manje udaljenosti, ali ponovno bi ga zamijenila nijema tišina koju je razbijao samo monoton zvuk vode koja je tekla sa stijene iznad špilje.

Izidora je postala svjesnijom i sada je oko sebe pogledavala puno pozornije. »Tko si?« – upita odjednom s krikom u glasu, a oči su joj se prikovale na krošnjju hrasta koji se nedaleko kraljevski dizao i čija je široka krošnja napola zasjenila vodeni tepih. Naglo je svoju vlažnu kosu povukla preko ramena i

požurila k rubu korita. Digla je luk i izvježbano ga napela, stavivši strijelu na njega. Stajala je tako bez straha, svoju strijelu uprijevši prema najgušćem dijelu hrastove krošnje iz čijeg je lisnatoga šatora virila divlja muška glava s plamtećim pogledom uprtim u nju.

»Odlazi!« – viknula je ona. – »Ili će moja strijela tvoju drsku glavu prikovati uz stablo ovoga hrasta!« Svaki njezin pokret odražavao je kako njezine riječi nisu samo pusta prijetnja.

»Izidora!« – reče dubokim tužnim glasom muškarac, prijekornim tonom. – »Izidora! Zar sam trebao ostati neozlijeđen u stotinama borbi da bi mi srce probola upravo ruka one koju toliko duboko volim?«

»Ti si to, Brigadiru! Strašno, ti! I smiješ izustiti ime Izidore? Ti, pijavico, koji bi želio sisati krv iz moga srca! O, ubojico! Kukavička, tajanstvena zmijo!« – I tada je ponovno digla svoj luk. – »Siđi sa stabla i otiđi odavde! Jer ja te mrzim kao što dan mrzi mrak, kao čistoća prljavštinu, kao anđeo vraga!«

Krošnja hrasta ponovno se počela tresti, a glava je nestala, ali za nekoliko trenutaka nervozni lik Brigadira našao se na obali jezercu, u prijetjećem, zlokobnom položaju. Razrogačenih očiju, s plamenom ljutnje na licu, a usnice mu je prekrivala plava tama. »Gađaj!« – reče on, dignuvši rukom koplje za bacanje – »Gađaj! Neka prvi potez bude tvoj! Ali budi točna! Upravo tu usred moga srca pogodi, gdje i sada ti živiš i gdje ćeš živjeti dok god to srce kuca. Dobro gađaj, velim ti, Izidora! Jer dobro poznaješ moje koplje, ono će pogoditi.«

»Nemoj više izgovoriti to ime!« – odgovori djevojka uprijevši gordo u njega svoju strijelu. – »Moje ime je Munja! A moj je otac Marko Deli, arslan špilja, kralj krajine i granica!«

»Izidora! Tako ću te oslovljavati i nikako drukčije« – reče Brigadir i ljutnja mu je popuštala, divljim zrakama svoga pogleda strastveno obgrlivši prekrasnu djevojku, čija je mokra bijela košulja isticala crte njezina tijela skulpturalnim savršenstvom. – »Znaš li s kolikim si veseljem nekoć slušala kako izgovaram tvoje ime? Ah! Kada su me ruke koje mi sada prijete smrcu toliko strastveno stiskale uz tvoje grudi! Ta sve, baš je sve zaboravljeno?« – U njegovim riječima bilo je toliko nježnosti, toliko blagosti, koliko je to divlje stvorenje bilo sposobno pokazati. – »Gađaj! A kada otkuca zadnji otkucaj moga srca, stisni na

grudi junaka igara! Dok će se Brigadir kome si se nekoć divila, Brigadir koji je muškarcem postao u borbama, pretvoriti u prah nepokopan i neoplakan!»

Izidora je ponovno spustila svoj luk. »Neću pucati« – reče ona dvoumeći se. – »Neka tvoja krv ne padne na moju dušu! I tebi bi moglo biti sveto, molim te, otiđi! Proklinjem trenutak u kojem je ovo slabo srce dopustilo da ga iznenadi neplemenita ljubav! Istrgnula bih iz svoga života sate u kojima sam tebe, podmukli tigre, stisnula uz srce. Nemoj si laskati, to nije bila ljubav! Ne, ne, ne! Na moju sramotu priznajem, ne! Bila je to strast, slabost, niskost, pakao, što god želiš, samo ne ljubav!»

»I ti to kažeš, Izidora, ti! Koja je odbrajala minute dok nisam stigao! Ti, koja bi tjednima bila tužna ako bih obolio! Ti, koja si bila vatra i plamen! Ti, za koju bih, ma koliko te volio, trebao vjerovati da mene više voliš! A sve to za čovjeka čije ime nisi ni poznavala kada je tvoje srce već bilo moje.«

»Da, da!« – reče Izidora plamtećim licem. – »Za njega! Čuj to za svoj kraj i muku, kukavički napadaču! Za njega kojega obožavam kao Boga, za koga sam spremna svaki čas umrijeti, čiji je jedan pogled dovoljan da prljavštinu sjećanja na tebe prekrije plašt vječitoga zaborava! Poznaješ li ovaj bodež?« – reče ona dignuvši bodež. – »Ah, kukavico! Trojica vas je išlo protiv jednoga! ⁽⁴⁾. A kada ti je on velikodušno poštedio život, ti, bijedniče, ovim si ga htio umoriti! Ovaj je bodež čelični zid koji stoji između tebe i mene od središta zemlje do nebeskoga svoda! Znam ja što već dugo smjeraš, podlače! Ali strahuj! Jer ću te upoznati s Abafijem.«

»Ha-ha-ha!« – reče divljim smijehom Brigadir. – »S Abafijem? Neka se on boji mene, a strahuj i ti!« – I tada je naglim skokom došao do korita vode.

Izidora je pustila svoju strijelu koja je ozlijedila njegovu ruku, ali samo malo. A Brigadir je, obgrlivši njezin vitak struk i s divljim plamenom strasti u očima, stisnuo djevojku uz sebe, nastojeći joj oteti bodež iz ruke. Izidora se rukom naslonila na grudi Brigadira i nastojala se osloboditi.

»Ah, krotki golube!« – vikne Brigadir. – »Sada imam moć nad tobom. Vidiš i sama, učinio sam više no da se mogu vratiti. Dođi!« – nastavi on podignuvši djevojku koja je, činilo se, klonula u žestokoj borbi i čiji su oštri krikovi već odzvanjali

šumom. – »Dođi! Baš mi je volja oteti nekoliko nebeskih trenutaka Abafiju! Ali nemoj kričati tako strašno! Nema nikoga da ti priskoči u zaštitu! Moja si!«

»Brigadiru! Molim te na sve munje nebesa,« – reče Izidora od napora izmučenim glasom – »nemoj! Ne, molim te, zapovijedam ti, pusti me! Ah, omraženi! Koliko te mrzim, koliko te prezirem, bijedniče! Misliš da te se bojim? Tvoje me ruke tijesno grle, ali znam zadržati dah i zariti nokte u tvoje omražene udove, sve dok te bol i ljutnja ne izlude, kukavico! Jer moraš biti lud da se odvažiš umočiti bodež u kćer Marka Delija!«

U međuvremenu je nijemo napredovao sa svojim zastrašujućim, laganim teretom, sve dublje u šumu. Sada su se čuli još samo prigušeni zvukovi.

Nakon kratkog vremena iz šume se čuo ljuti urlik, kao u ranjenoga lava, te je iz guste šume raštrkane kose i s malim dijelom košulje na sebi, s izrazom ljutnje na licu, izjurila Izidora, visoko držeći krvavi bodež.

»Umri!« – reče ona –» Omraženiče! Još s prije nego što bi me obgrlio u tvoj sam bok zarila bodež kojim si Olivera želio pogubiti na trgu u Klužu.«

Iz guste je šume prema Izidori letjelo koplje.

»Ljutiti!« – vikne ona naglo uhvativši i vrativši koplje. Pokupivši svoju odjeću, žurno se udaljila.

Tako je stigla do šatora svoga oca, izgrebana, klonula, jedva dašćući.

Marko Deli izvan sebe je izjurio iz šatora te je s više ljudi pretražio šumu, ali Brigadira nigdje nisu našli. Možda rana koju mu je Izidora nanijela u borbi nije bila smrtna.

Sljedećeg je dana arslan krajina krenuo prema okupljalištu kneževih vojski.

BÁTORI KAO VOĐA

Tajna je otkrivena.

Attercour

Okupivši vojske sa svih strana, Bátori je svoje snage poveo preko granica, objedinivši ih sa snagama vlaškoga vojvode Mihovila i moldavskoga vojvode Razvana.

Sinan-paša bio je veliki vezir neprijatelja. Sigismund je vodio rat uz mnogo sreće. U više je borbi pobjeđivao Turke.

Među onima koji su u tom ratu knezu činili velike i korisne usluge bio je i Abafi, koji je u jednoj od zadnjih borbi uspio spasiti kneza od šest Tatara koji bi ga po svojoj prilici sigurno porazili. Bátori je nakon toga čina prema svome spasitelju osjetio dvostruku naklonjenost, koja je bivala sve dublja kako bi temeljitije upoznao njegovo viteštvo i vještinu u boju. Knez ga je isticao među ostalima te mu je poklonio lijepi dar koji je izabrao od onih dobara koja je zaplijenio od nedavno prognanih i pogubljenih.

Abafi je takvo pogodovanje prihvatio pod jednim uvjetom. Zatražio je od kneza da dade riječ da, naime, neće mariti za to u koju će svrhu on taj dar iskoristiti. Bátori je dao riječ.

Nakon više sretnih borbi Abafi je upućen u Erdelj s važnim izvješćima od kneza. On se tamo, kao junak i pobjednik u više ratova, pojavio kao muškarac koji je uživao veliki ugled.

Prvo je posjetio Kristiernu, koja ga je primila s onom skromnom ljubaznosti koja je tu plemenitu gospođu činila toliko dragom.

Abafi je na srcu nosio svoju prvu mladenačku ljubav, i koliko bi god puta mogao biti u blizini gospođe Bátori, uvijek bi bio neizrecivo sretan. Je li ta plemenita žena nakon duljega vremena osjetila stvarnu kvalitetu te privlačnosti? Ne može se znati. Ali bilo je u cijelom njezinu ponašanju prema Abafiju nešto što nam je dalo to naslutiti.

Vidjeli smo tijekom ove priče da se, prije no što je njezin

muž krenuo u boj, rado družila s Abafijem. Ponekad bi mu dala neku zadaću, a pažnja s kojom se prema njemu odnosila nije bila neuočljiva. Kasnije, posebno u Fehérváru, činilo se kao da se Kristierna malo povukla od njega, bez da se prema njemu ponašala s manje ljubaznosti. Abafi, koji je možda sam to primijetio, vjerovao je da je uspio pogledati u dušu te plemenite dame i da su njezina nadaleko poznata moralnost i nježnost krojile granice koje su se sada činile donekle užima no što su bile prije. Vidjeli smo kako je u ona Abafijevim očima bila toliko uzvišena da veća suzdržanost anđeoski čiste žene njegovu ljubav ne samo da nije umanjila nego ju je učinila još uzvišenijom.

»Ona me razumije,« – pomisli on u sebi – »ali s obzirom na to da vidi koliko je duhovno poštovanje s kojim se odnosim prema njoj, moja je ljubav ne vrijeda. A bih li bio dostojan te nebeske milosti da za mene nije sveta ograda koju je bez riječi pred mene stavila Kristierna?«

Abafi je udvostručio poštovanje i, ma koliko bila vrela strast koja ga je privlačila voljenoj ženi, nastojao je to, koliko je god bilo moguće, sakriti.

Gizela Csáki bila je već pored kneginje. Iako se Mikola teško razdvajao od nje, ništa nije mogao uskratiti ovoj dragoj, dobrote punoj kneginji, a njegovu bol ublažavala je samo činjenica da je Gizelu često viđao. Gospođa Bátori se prema toj zanimljivoj djevojci, koja se dosada već potpuno razvila i postala najljepšom damom Erdelja, ponašala s posebnom sklonosti. Zanesenjačka ozbiljnost, nekakva patnja koja je stalno sjedila na njezinu licu, udvostručila je zanimljivost te djevojke. Jedino je Margita znala razlog te ozbiljnosti. Iako bi njezinu srcu i te kako godilo imati Gizelino povjerenje, njezina nježnost nije joj dopuštala da je ispita. A kada bi se Kristierna od Margite raspitivala za razlog ozbiljnosti djevojke, gospođa Gyulafi dugo bi vremena davala neki zaobilazni odgovor.

»Gizelu pritišće tuga« – reče kneginja. – »Siroče možda tuguje za svojim roditeljima, ili je odvajanje od tebe, draga moja Margita, čini toliko ozbiljnom! Ne možeš zamisliti koliko bih željela,« – nastavila bi ona s najvećim suosjećanjem u glasu – »koliko bih htjela vidjeti je sretnu!«

»Moguće je,« – odgovori Margita s velikom uznemirenosti – »Vaše Visočanstvo, da je jedan od razloga njezine ozbiljnosti i to

što je siročić. Ali ona je roditelje izgubila u ranoj dobi tako da ih se niti ne sjeća jasno. To, dakle, čak i ako bi njezino osjetljivo srce ponekad oblilo gorčinom, ne bi je učinilo tako trajno sanjarećom. Obožava Vaše Visočanstvo, zadovoljna je svojom sudbinom, to znam od nje same. Stoga vjerujem da će vrijeme lagano rastjerati i ozbiljnost koju sam i ja sama uočila.»

Činilo se kao da je Kristierna pala u duboko razmišljanje. »Margita!« – reče – »moja Gizela tebe voli i najviše povjerenja ima u tebe. Potrudi se upoznati se sa stanjem njezine duše i srca. Meni se čini« – nastavi s prigušenim uzdahom – »da je ona zaljubljena.»

Margita je šutjela. Nije htjela lagati, a gdje bi je dovelo da je rekla istinu? Izdati tajnu svoje prijateljice, dok je ona uistinu bila tajna, činilo joj se pogrešnim. Jer Gizela je svoju strast prigrlila vatreno. Njezini usamljeni sati bili su naj sretniji. Tada je u svojoj mašti živjela slatko-gorko spasenje svoje beznadne ljubavi. Nikada to nije odala nijednom riječju.

»Ako voli,« – reče Kristierna – »ne mogu povjerovati da bi to anđeosko dijete voljelo sebi nedoličnoga. Ali bojim se da je svoje srce poklonila nekome tko to možda zavrjeđuje, ali čije su okolnosti toliko različite od Gizelinih da se ne može nadati u pristanak njegovih rođaka.»

»To ne vjerujem« – odgovori Margita. – »Ona, takoreći, ne poznaje nikoga drugog no one koji su dolazili u kuću mog oca, a među njima primjedba Vašega Visočanstva ne odnosi se ni na jednoga.»

Više puta je Kristierna razgovarala o tome s Margitom, ali uopće se nije sjetila Abafija, koji se s najsrčanijom pristojnosti odnosio prema zanimljivoj djevojci, ali na kome se vidjelo da Gizela ne posjeduje njegovo srce.

Nekoliko dana nakon tog razgovora pozdravio se Abafi s kneginjom i vratio se na bojište pored Sigismunda, koji mu je dao samo malo vremena za odsutnost. Gizela je bila prisutna. Abafi je, pozdravivši se s Kristiernom, kročio bliže djevojci. »Draga moja Gizela!« – reče on (rodbinska veza dopuštala mu je da je zove imenom) – »ja sutra u zoru krećem. Nema li koga kome bih mogao ponijeti poruku od moje lijepe sestre? Ili imate neku lijepu želju za mene? Život u ratu toliko je nesiguran! A ja sam donekle praznovjieran. Dobra želja tako dobre duše

talisman je koji daje volju i snagu!»

Abafi je te riječi izgovorio veselo i šaljivo i nisu bile drugo nego ljubazna konverzacija. Ali te su riječi bile od velikog utjecaja na Gizelu, činilo se kao da joj se u oku potkrala suza. Pružila je svoju meku ruku mladiću. To pružanje ruke bilo je toliko puno ljupkosti da bi to iznenadilo i samog Abafija da njegovo srce nije bilo toliko zauzeto.

»Ja želim samo jedno« – reče Gizela tihim glasom. – »Da vaše korake, dobri Oliveri, prati blagoslov koji svaka dobra djevojka Erdelja želi za junaka kao što je Abafi.«

Abafi je odgovorio blagim stiskom ruke i udaljio se.

Kristierna je značajnim pogledom gledala nježne crte Gizelina lica koje su odražavale zanimljivu mješavinu sreće i ozbiljnosti.

Gizeli se činilo kao da joj se Abafi nikada nije obraćao toliko srčano, s tolikom pažnjom punom poštovanja te je zbog njegova stiska ruke cijelo njezino biće bilo preplavljeno osjećajem koji je u tamnim i dvojbjenim sjećanjima dočarao bajkovite prizore njezinih snova. Od tog je vremena gospođa Bátori pratila život svoje miljenice. Često bi s njom razgovarala o Abafiju, i ono što je na prvi pogled bilo samo nagađanje, postalo je sigurno. – »Ona je zaljubljena! Da!« – reče u sebi Kristierna. – »Ona voli Abafija!« Kasnije je tu svoju primjedbu rekla i Margiti. Margita, vidjevši da je tajna njezine prijateljice već otkrivena, sve je ispričala kneginji koja ništa nije željela više nego Gizelu, koju je primila za kćer i voljela kao vlastitu kćer, vidjeti sretnom. Margita je bila ona koja je blagim rukama satkala plan koji je u njezinoj duši već tako dugo nastajao i u čije je ostvarenje počela vjerovati.

Uskoro je Abafi stigao u tabor. Kratki prekid vatre Sigismund je ispunjavao uobičajenim rasonodama, uglavnom lovom sa sokolom, što je bila njegova najdraža rasonoda.

Tijekom jedna takvoga lova pored njega je jahao Abafi.

»Oliveri!« – reče knez. – »Ti skrivaš tajnu od mene! Jednu od tajni« – nastavi on s podrugljivim smiješkom na licu – »koju zna cijeli tabor! A ti šutiš?«

Abafi je pocrvenio. »Vaše Visočanstvo!« – odgovori on. – »To je možda čak i za mene donekle tajna!«

»Neka dobra vila« – primijeti Bátori smijući se. – »Moram

priznati, htio bih da i moju vojsku toliko bogato opskrbljuje hranom kao tebe slasticama!»

Abafi je ispričao knezu avanturu u Alvinczu, zajedno s napadom na njega u Klužu. »Izidorino rođenje« – nastavi on – »Izidore, koja se povremeno pojavljuje ovdje i koju je Vaše Visočanstvo više puta vidjelo, prekiva veo tajne. Marko Deli ne govori rado o tome. Mislim da je ona dijete ljubavi. Nedugo nakon što sam joj u Alvinczu vratio sina, dobio sam pismo od nje, što je rezultiralo time da je njezino dijete i sada uz moga dvorskog svećenika koji ga pažljivo odgaja, a talentiran te vrlo lijep i zanimljiv mladić služio bi na čast bilo kojoj obitelji. Dok je Izidorin sin bio u Alvinczu, njegova bi ga majka svaki tjedan posjećivala. Isto je činila i čini i otkada je on kod mene.«

»Možda je ona taj tajanstveni noćni vitez o kojem smo ponešto već mogli čuti?«

»Tako je. I koliko malo mari to po svemu posebno stvorenje za to što o njemu misle ili vjeruju, toliko je pošteno prema meni. Dijelom to, a dijelom njezina romantična duša razlog su što svoje posjete želi zaviti u veo tajne.«

»Veseli me« – reče knez veselo – »što u tebi nisam naišao na osobu koja ozbiljno prezire životne radosti. Jer da jedini razlog njezinih posjeta nisu bili majčinski osjećaji, to dobro pokazuje i sadašnja njezina briga za tebe.«

»Ne želim se pokazivati boljim« – odgovori Abafi iskreno – »no što jesam.«

»A jeste li vi voljeli tu muževnu djevojku?«

Abafi nije odgovorio odmah, kao netko tko želi govoriti o nečemu s čime ni sam nije načisto. »Ne mislim« – reče on nakon kratke pauze – »da bi ono što sam osjećao i možda i sad osjećam prema Izidori bila ljubav. Ali ne mogu poricati da ona privrženost meni koja još ni jednom nije iznevjerena, ona neviđena vjernost koja je vidljiva iz svakog njezina djela, nije ostavila, a nije ni mogla ostaviti moje srce netaknutim. Vjerojatno djelomično i njoj mogu zahvaliti svoj život. Otkad imam sreću biti u taboru Vašega Visočanstva, moj šator obiluje svime što se tu u okolici može naći, a ako upitam tko je donio, moji sluge rijetko uspiju odgovoriti. Sve što sam uspio saznati jest da ponekad noću mladi zgodni vitez dođe u blizinu šatora, a u odlasku na vratima ostavi ili punu košaru s najslasnijim voćem i turskim

slasticama ili neku divljač ili nešto drugo, te da toliko naglo odlazi da ga ne uspijevaju prepoznati.«

»Zasigurno je ona!« – reče knez. – »Djevojka, ili žena, vitka je, lijepa! Više puta sam je vidio kod Marka Delija, ali nikada ne bih slutio toliku privrženost i vjernost u tom divljem stvorenju! Njezin je otac i te kako različit od nje! Istina je da dosada još nije prekršio riječ koju nam je dao, ali i nju je dao samo na godinu dana, a tko zna što će biti zatim! A što se tiče napada na tebe u Klužu, još uvijek nisi uspio otkriti naručitelja?«

»Moram priznati« – odgovori Abafi – »da tapkam u mraku. Izidora izbjegava odgovor ako je upitam, kao da nešto sluti, ali želi sačuvati tajnu. Vaše Visočanstvo zna koliko je različitih priča kružilo o tome!«

»Da,« – veli knez s prigušenim uzdahom – »to se dogodilo u jednom od najgorkijih razdoblja moga života. Prevaren od onih u koje sam najviše vjerovao, morao sam posegnuti za nasiljem!«

Knez je zašutio. – »U to vrijeme« – reče on nakon kratke pauze – »nije bilo nikakvo čudo ako su svako nasilje pripisivali meni!«

»Ja« – reče Abafi – »to sam pripisao osobnoj mržnji Bucelle.«

»Nije baš bio najbolji čovjek« – odgovori Bátori smiješeći se – »ali to ipak ne bi smio učiniti.«

»Nerado se sjećam onih tužnih dana, Vaše Visočanstvo!« – reče Abafi. – »Da su vas onda okruživali vjerni ljudi, puno se toga ne bi dogodilo!«

»Pripadnici obitelji Kendi« – odgovori knez – »uvijek su bili tajni neprijatelji Bátorijevih i bili su zavidni. Boldizsár je pak čeznuo za kneževskim tronom. Ja to i dan danas vjerujem. Stekao mi je puno neprijatelja među mojim podanicima! I ti si bio jedan od njih, Abafi!«

»Vaše Visočanstvo! Vjernost Abafijevih prema Bátorijevima poslovična je u Erdelju! I Abafi može biti neprijatelj kneževih djela, ali ne može biti neprijatelj kneževe osobe!«

»Nemojmo više o tome« – prekine ga i ozbiljno i nadmeno Bátori. – »Drugi je život, druge su okolnosti kneza nego da o tome neupućeni može donijeti ispravni sud. Koliki bi od onih koji bi tako lako sudili o djelima kneza bili najomraženiji tirani da sjednu u njegovu fotelju! O mrtvima bismo trebali govoriti ili dobro ili ništa! Ali, nebesa! Kažem ti, vjerujem da to s Boldizsárom ne bi dobro završilo.«

Vidjevši da je ovaj razgovor oneraspoložio Bátorija, Abafi je želio razgovor okrenuti u drugom smjeru. »Sinan-paša« – reče on – »čini se kako se veseli primirju. Vaše je Visočanstvo dokazalo Erdelju da Bátori svoju priznatu moć može pretvoriti u oružje.«

»Uz svu našu ratnu sreću« – odgovori knez – »dojadilo mi je ovo logorovanje i više no ikada čeznem za mirom. Vjeruj mi, Abafi! Ima sata kada me moje želje otrgnu daleko odavde, u sretnije krajeve. Italija, brojni napučeni gradovi, finija odjeća, jezik, ponašanje, neodoljivo me privlače.«

»Tako je lijepa, tako je plemenita dužnost« – reče Abafi – »nadzirati sudbinu tisuća, usrećivati tisuće, da će duša Vašega Visočanstva na ovoj lijepoj dužnosti za koju vas je odabrao dragi Bog pronaći željeni mir! U blizini simpatične kneginje, okružen blještavilom pobjeda, dragosti koje možete uživati ljepše su i veličanstvenije od svih mekušnih ljepota Italije, gdje postoji samo iskrivljena slika negdašnje veličine.«

U kneževu srcu dotaknuta je struna koja ga je učinila ozbiljnim. On je prema Kristierni osjećao nekakvu stranost, odbojnost, a nije sebi uspijevao objasniti zašto. Usred kneževskoga blještavila Bátori, koji je, ostavivši kratko vrijeme probleme države u miru svoje kamene kule tražio istu buku od koje se činilo da bježi, želio je samo malo mira. Savez s Kristiernom zasada mu je bio poželjan, ali jedva što je ta njegova želja bila ispunjena, žena, koja je i bez kraljevskoga purpura bila ukras svoga roda i koja je imala svaku osobinu da može usrećiti onoga tko se uspije približiti njezinu raju, nije uspjela ispuniti njegovo srce.

Dva viteza koja su jahala ususret knezu koji se vraćao u tabor govorila su o novim kretanjima Turaka, što je pomoglo odvući njegovu pozornost s tih misli.

»Ovih dana imat ćemo dosta posla« – reče on nešto veseli je. – »Ja se nadam pobjedi. Uza sve to,« – nastavi on s čudnim osmijehom, napola ozbiljno a napola u šali, okrenuvši se tiho Abafiju – »svilena nabrana haljina, crveni kardinalski šešir i prostrana udobna dvorana među izvanrednim ruševinama bivše carice svijeta vrijedi svu našu ovdašnju slavu! Što o tome misliš, paladine moj?«

BITKA I NJEZINE POSLJEDICE

Kneževo je proročanstvo ispunjeno. Tek što je prestalo kratko primirje, Sinan-paša je odmah počeo uznemiravati stražare.

Mađarski je tabor bio na vrlo pogodnom mjestu. Dugački planinski greben srednje visine činio je prostrani zemljani kat čiji je gornji dio bio ravan. To je područje s jedne strane bilo zaštićeno neprohodnim stijenama, a s druge širokom rijekom i močvarnim područjem. Na tom su grebenu stajali Bátorijevi teški topovi.

Gábor Túri, iskusan ratni časnik, bio je zapovjednik topništva. Na smeđem konju opremljenom jednostavnom crnom opremom i pokrivačem od medvjede kože ispod sedla jahao je tamo-amo ispred dugačkoga reda topova, katkad dajući naredbe ili se obraćajući vojnicima. Na glavi je imao tešku okruglu kacigu koja je završavala u šiljastom obliku. Nosio je čeličnu košulju iznad koje je imao prebačen kaput od vučje kože.

Túri se približavao sijedome vitezu koji je stajao uz dugački top, bacivši pogled ponekad u dolinu gdje su se neprijateljske snage već sudarile. »Pered« – reče Túri mirnim tonom koji odražava hrabrost. – »Lijevo krilo Keresztúrijeve ekipe uznemiruje ćelavac. Uzmi četiri topa i odi s njima desno na onu uzvisinu (pokazao je prstom) i obaspi ga s nekoliko željeznih kugli! Požuri, požuri!« – nastavi on bacivši pogled na bojišnicu. – »Kako bi stigao prije no što se sudare, da slučajno ne ubiješ nekog našeg.«

Pered je odmah ispunio dobivenu zapovijed. – »Ti ostaješ ovdje s ovim kratkim« – reče Pered doskočivši do jednog topnika. – »Njegovi su kotači loši, srušit će se dok stignemo na brežuljak. Požurite!«

Ispred četiri topa brže-bolje su upregnuli konje i za nekoliko

minuta već se čula neprestana duboka grmljavina topova.

»Koriste« – reče Túri okrenuvši se zgodnom mladom topniku – »moje željezne kugle. Vidi, Stjepane, kako ih samo razbija!«

»Hej« – reče ovaj ljutito. – »Čemu tu bez veze provoditi vrijeme! Tu stojimo već sat vremena! K vragu! Pogledajte lijevo, viteže!« – vikne mladi topnik plamtećim licem. – »To je knez! Tko je to pored njega?«

»Abafi« – reče hladno Túri. – »Ne, ne« – nastavi on uprijevši oči prema bojišnici. – »To je Betlen. Abafijeva sivca vidim tamo niže. Bravo!« – vikne Túri plamtećim licem. – »To je bio napad dostojan Bátorija! Turci se približavaju! Pripazite, dečki!« – reče on jašući ispred niza topova. – »Sada se okreću. Pali!«

Zrak je ispunila grmljavina topova, izvršivši veliko razaranja u turskim redovima.

Tada je na planinski greben dojahao mladi vitez.

»Samo što je napokon i na nas došao red!« – reče veselo topnik Stjepan svome drugu koji je stajao pored njega. – »Ali, Janko!« – nastavi on prišavši bliže susjednomu topniku. – »Ti uvijek gađaš previsoko. Pogledaj! Ovako!« – reče on popravivši položaj topa. – »Ovaj će pucanj sigurno pogoditi, ha-ha!«

»Trojicu odjednom!« – vikne Janko. – »Jednomu je upravo odrubilo glavu.«

U međuvremenu je vitez kojega smo maloprije uočili stigao i, stavši ispred Túrija, pokazao u smjeru lijevoga kraja grebena.

»Knez zapovijeda da cijelo topništvo žurno prijeđe na onu stranu. Razvanova vojska (vidite li? Oni tamo! Sada jedna naša skupina juri u tom smjeru) teško se drži.«

Túri je odmah poslao po Pereda i uskoro je dugačka kolona topova sa zveketom krenula lijevo.

»Ova dva široka ostavit ću ovdje. Ti ostaješ, Stjepane!« – reče Túri mladomu topniku – »i pusti pokoji pucanj ponekad u dolinu.«

»Pobrinut ću se za to« – reče ovaj brišući svoj top – »da i ja kažem koju riječ ako dolje stvari ne budu išle po mojoj volji.«

Topovi su se udaljili i uskoro su bili od velike pomoći snagama vojvode Razvana kome je knez priskočio u pomoć.

»Vaše Visočanstvo previše riskira svoj život!« – reče Abafi stigavši pored Bátorija. – »Tu padaju strijele kao kiša. Idite na onaj brežuljak. Otuda se sve bolje vidi.«

»Ti krvariš, Abafi!« – reče knez okrenuvši svog konja.

»Gdje?« – upita ovaj hladno.

»Na ramenu. Ta ništa ne osjećaš?«

Abafi pogleda svoje rame. »Samo je mala ogrebotina, tako mislim. Ja žurim tamo!« – vikne on naglo ponukavši konja.

Bilo je i dobro što je Abafi stigao do svoje družine. Oni su, napadnuti velikom spahijskom četom, počeli nazadovati.

Abafi se naglo našao tamo. »Tko se usuđuje ustuknuti!« – vikne on stavši ispred svoje bježeće momčadi. – »Natrag, natrag!« – I probivši se, okrene ih na veliku štetu spahija od kojih su mnogi ostali na mjestu borbe.

Neprijatelj je bio potučen po svim točkama i počeo se žurno povlačiti.

Bátori je tada stigao do Abafija. »Danas sam zadovoljan vojvodom Mihovilom« – reče on. – »On se još bori. A ti idi da ti zavežu ranu! Možda nije velika, ali gubitak krvi će te oslabjeti, a tvoja nam je ruka još potrebna.«

Jedva je izgovorio te riječi kada se Abafi srušio zajedno s konjem. Abafi je naglo skočio. »Bog s tobom, dobra životinjo!« – reče on. – »Ti si dobio svoje.«

U tom trenutku našao se pored njega lijepi vitki vitez. Rešetka na njegovoj kacigi bila je spuštена, a na vrhu se ljuljalo crveno dugačko perje. Na lančanoj košulji nosio je kaput od tigrove kože i sjedio je na konju boje jabuke. Čini se da smo toga mladog viteza već negdje vidjeli.

»Evo ti konj umjesto konja!« – reče skočivši s konja i obmotavši oko ruke iznenađenog Abafija uzdu svoga konja. Dok je ovaj zurio u njega, žurno se udaljio te je, izmiješavši se s vojskom, uskoro nestao ispred očiju.

»Tko je to bio?« – upita knez iznenađeno.

»Tko bi bio« – odgovori upitani. – Izidora, Munja!«

»Markova kći?« – reče knez. – »Tako mi Boga, ovo je stvarno pravovremena pomoć!«

»Uvijek nanovo i nanovo ona!« – reče Oliver s čudnim izrazom lica na kojem se ljutnja miješala sa suosjećanjem koji je želio zatomiti u sebi.

Između Abafija i Izidore postojao je stvarno čudesan odnos. Nakon njihova prvog susreta vidjeli smo kako su oni možda u i te kako tijesnom odnosu. U to da se Abafi kasnije odmaknuo

od Izidore imamo više razloga sumnjati. Njegove riječi upućene Izidori na trgu u Klužu, kao i vlastiti iskaz knezu. A ipak, to strastveno stvorenje, i nakon odbijanja, koliko je vruće bilo privrženo njemu. Koliko je mirno podnosila njegovo odbijanje koje ju je zasigurno duboko ranilo. A sve to ne samo iz ljubavi nego i iz zahvalnosti čovjeku uz kojeg ju je vezao život i koji je bio milostiv prema njezinu voljenomu sinu. Abafi, takoreći, nije spasio samo njegov život, nego se pobrinuo i za njegov odgoj i buduću sudbinu, i to ne s odgovornošću skrbnika nego kao otac i brat. Ali i Izidora je voljela Abafija, toliko vrelo, s tolikim samoodričanjem, bez računice, da ju je taj osjećaj učinio plemenitijom. A ta žena koja je s jedva šesnaest godina nekoć u rukama mladoga zavodnika sve zaboravila, i koja je kasnije, nakon što ju je posljedica toga njezina prvog djela učinila opreznijom, bila predmetom i dionikom pogrešne ljubavi Brigadira, to lepršavo, dapače, krivo stvorenje, već je moglo shvatiti u svojoj duši da je tako neplemenito biće nedostojno Abafija. Ona, koja je vlastitom rukom odrubljivala tatarske glave, koja se nadmetala u napljanju s divljim prijateljima svoga oca, igrala i divljala, pred Abafijem bi se sramila ispiti čašu vina, uzeti kocku u ruke ili izgovoriti nepristojnu riječ. Otkad ga je voljela svim nesretnim žarom svoga toplog srca, u njezinoj je duši nastalo neizrecivo gađenje prema Brigadiru te je i u načinu njezinih djela, a i u načinu života bilo nešto što ju je približavalo pitomijem duhu, ako i ne u svemu, ali u mnogim stvarima.

Ona je odrasla kod svoga oca, u muškom okruženju, među divljim muškarcima. Moć trenutka učinila ju je takvom. Prilika i bezbrižna popustljivost njezina oca prouzročili su da je išla putem grijeha. U njezinoj se duši ozbiljno uvjerenje da ona ne može biti bolja od onoga kakva jest miješalo se s prkosom koji je toliko uočljiv u onih koje sudbina nesvjesno i bez vlastite volje povuče u vir prljavih strasti, čije se oči otvore tek kad dostignu ono životno doba kada čovjek počne duboko razmišljati, i čije duše opsjedaju samo crne vojske podlih djela. A ako je duša uistinu plemenita i snažna, budeći se iz takvog zanosa, samu sebe zamrzi i prezire.

Žena koja je prvom prolazniku bacila ono najsvetije, svoju čistoću i čednost, koja je godine provela u raskalašenosti koja bez biranja dijeli svoju trenutačnu milost, nikada, koliko god

se poboljšala, neće moći biti mirna i tiha. Žena koja je izgubila svoju čednost, izgubila je sve. Takva je bila Izidora. Ona, otkada je zavoljela Abafija, povukla se od svih. Ali misao da je nedostojna Abafija te da bi on, da se ikada zaljubi u nju, tom ljubavi samoga sebe ponizio, bila je crv koji ju je izjedao.

»Ne može me voljeti!« – govorila bi ona ponekad u sebi. – »Majka djeteta čijega oca ne smijem imenovati. Koji i da je živ, odbio bi ga i porekao! Priležnica najbjednijeg nitkova! Hijena koja je odrasla u potocima krvi! Kako bi tako strašno stvorenje moglo sanjati o ljubavi muškarca kojega nijedna žena nije dostojna!«

»Želim biti dostojna njegova poštovanja i zahvalnosti kao muškarca, kao čovjeka« – Tako je razmišljala i to je bila zvijezda vodilja njezinih djela. Tek jednog dana, ako nesretnu Izidoru ne bude mrzio i prezirao, ako bude sretan u rukama dostojne mu žene, saznat će koliko sam ga ja voljela! Ne, ne!« – reče sa suzama u očima – »Neće ni onda! Ta on bi me prezreo, on bi me ismijao. A i ako kao žena, čiju trenutačnu milost misli posjedovati bez ljubavi, zavrjeđujem mržnju: nisam li ja ipak Munja, strašna kći arslana špilja?« – I nije li bilo to ohrabivanje same sebe i svojevrsnog ponosa od oholosti koja nerijetko zasjenjuje čast onih djela koje isto izazivaju.

Abafi nije volio Izidoru. To smo već shvatili i iz njegovih iskaza. Ali što je bilo to što je on osjećao prema Izidori? Na početku je približavanje lijepe gospođe utjecalo na njegova osjetila, a Izidora, da je bila manje otvorena, a više tajanstvena, mogla je lako zavesti Abafija. Ali tom posebnom stvorenju bilo je svojstveno sebe davati i prikazivati uvijek u onom svjetlu kakva je bila, i tako je Abafi poznavao sva njezina djela i cijeli njezin raniji život. Ne možemo se čuditi što su u njemu, koliko god bio podao čovjek, u prvom razdoblju poznanstva s Izidorom te izjave rezultirale onim hladnim povlačenjem koje je obično posljedica lako dostupne ljubavne avanture. Ali mali mu je Sziga bio iznimno drag. Njegovo napredovanje, samopouzdanje, brojne vještine Abafi bi pripisivao sebi, i to s pravom. Mali Sziga bio je njegova tvorevina. Neizreciva zahvalnost djeteta i ono jednostavno nastojanje da mu ugoditi, što je dolazilo iz srca i kojim se trudio stalno ugađati svome dobrotvoru, imalo je tako vilinsku snagu da ne bi mogao živjeti bez toga. Odlučio je u sebi da će

ga učiniti sretnim, a ta je odluka bila sve jača, sve odlučnija u njegovoj plemenitosti, a sada već možemo reći i velikoj, duši. I Izidora mu je bila zanimljiva, s jedne strane zbog njezina sina uz kojeg ih je vezivala zajednička ljubav. S druge strane zbog njezine privrženosti Abafiju u kojem je bilo neke vrste takvoga samoodricanja, bez ikakve računice, što je u Abafiju istovremeno izazivalo prijateljsku spremnost i samilost koja je godila njegovoj duši, s obzirom na to da je bila slična onom smjeru u kojem su Abafijeve želje u zadnje vrijeme išle. Međutim, Abafi je onu strast, izdvajanje iz svakodnevnoga života i onu uzvišenost osjećao ne prema Izidori, koju je volio kao osobu no morao je mrziti njezina djela i raniji život, nego prema biću koje je volio svom silom svojih mladih grudi – prema Kristiarni. I ne može nas čuditi ako je sveukupni utjecaj svih tih razloga, izmiješan s plemenitim i nježnim osjećajem zahvalnosti, imao veliku snagu koja je, dapače, sve više rasla i rasla. To više što su razgovori Izidore s Abafijem bili sasvim drukčiji, blaži i ženstveniji, nego što smo mogli vidjeti i čuti u kontaktu te čudne osobe s drugima. Na kraju krajeva, Izidora je bila iznimno lijepa i ljupka osoba koju muško oko nije moglo pogledati bez uzbuđenja.

Nakon toga malo duljeg skretanja s teme koje je, međutim, bilo potrebno zbog naše priče, vratimo se knezu i Abafiju.

Nakon povlačenja neprijateljske vojske knez se u pratnji brojnih svojih zapovjednika i pomoćnika, među kojima su bili Bocskai, Kornis, Keresztúri, Abafi, Betlen i drugi, vrlo veselo vratio u tabor gdje su njega i njegove pratitelje očekivali veseli zvuci pucnjeva njemu u čast.

Dio vojske ostao je u dolini, bdijući u dugim noćnim satima. Tek bi se ponekad čuo neki pucanj ili tiho trčanje, kao znak koji pokazuje kretanje jedinica. U taboru su svi požurili na počinak nakon dugog dana provedenog u borbi.

ZAHVALNOST I SMRT

Isteći, isteći krvi moga,
napusti me, živote moga!
— umrijeti,
lijepa je to smrt za mene.
Ustav

Abafi je stigao pred svoj šator. Brojna služinčad stajala je ispred njega. »Riđi danas ostaje kod mene« – reče on sišavši i potapšavši po vratu Izidorina konja. – »Dobro ga opskrbite!« – Visoki je konjušar preuzeo konja, a Oliver je ušao u svoj šator. Šator je bio od teškoga, bijeloga i crvenog, gusto tkanog platna, prostran je bio četiri kvadrata, a iznutra je bio prekriven finom turskom tkaninom. Naspram ulaza u lijevome kutu stajao je taborski krevet. Na zaglavlju kreveta bio je veliki jastuk od jele-nje kože, a kao prekrivač služio je široki, svijetlozeleni plašt. Pored njega nalazile su se dvije dugačke vreće za prtljagu, prekrivene višeslojno smotanim turskim ćilimom, što je služilo kao naslonjač. Nasuprot, na vješalici napravljenoj od kolaca zabijeni-h u tlo, visjelo je njegovo brojno blistavo čisto naoružanje.

U šatoru je stajao stari sluga. »Već se sasvim zamračilo, Petre!« – reče Abafi skinuvši svoju kacigu. – »Pošalji odavde svu ovu služinčad koja tu zijeva. Želim biti nasamo s tobom.«

Petar je izvršio zapovijed i vratio se sam.

»Skinu tu tešku košulju s moga vrata« – reče njegov gospodar.

»Gospodine, vaše rame krvari!« – primijeti tužno sluga. – »Čelična je košulja prerezana.«

»Čekaj!« – reče Abafi skinuvši mač. – »Skinu s desne strane. Oprezno. Nemoj brzo vući. Tako!« Petar je oprezno skinuo lančanu košulju s njega.

»Imali ste sreće, gospodine, s tom košuljom. Inače bi vam se zglob na ramenu razdvojio. Donijet ću vode. Krv se skroz zgusnula na dolami.«

»I meni je samom teško držati ruku, ali prvo ću skinuti

dolamu.« – Zatim je raskopčao svoj sako jednom rukom.

»Gospodine!« – reče Petar, tiho svlačeći dolamu s njegove desne ruke. – »Bilo bi dobro drugi rukav rasparati. Čini se kako vam je rame nateklo.«

»Ne marim. Nisi nikoga vidio?«

»Danas još nisam. Ali muškarac zaogrnut u plašt koji je jučer zavirio u šator imao je zle namjere. Kada sam krenuo za njim, odjurio je u gusti dio šume i više ga nisam mogao vidjeti.«

»To je bila Munja.«

»Zakleo bih se da nije!«

»Nego tko?« – upita Abafi legavši na krevet. – »Ali kasnije ćemo o tome, sada požuri, donesi vode.«

Sluga je izišao i uskoro je u željeznoj posudi donio vodu svome gospodaru koji je ležao te je počeo brižno prati njegovu ruku. – »Rana nije duboka,« – primijeti sluga – »ali ipak bi bilo dobro pozvati starog Gyárfása. On je nedaleko odavde.«

»Ne marim. Ali prije zaveži kako znaš, jer će opet početi krvariti.«

Petar je komadom krpe brže-bolje zavezao ranu, a preko nje zavezao bijeli rubac, te je izišao iz šatora.

Abafi je, oslanjajući se na zdravi lakat, ležao u krevetu. Preko otvora šatora vidjela se logorska vatra u blizini i stražari koji su taborom hodali gore-dolje. Čuo se žamor ratnika, rzanje konja, zveketanje oružja, i sve se to stopilo u ratnu buku koja vojničkom životu daje tako živ i glasan oblik.

Nedugo nakon Petrova odlaska Munjin konj počeo je toptati nogom i glasno rzati. U šator je tada ušao lijepi mladić. Preko ramena imao je prebačen zeleni plašt, a na glavi jednostavni crveni šešir.

»Otkud ti tu, Izidora!« – vikne Abafi. – »Dobra dušo! Tvoga sam konja doveo kući cijeloga, sutra ću narediti da ti ga vrate, danas neka se najede moje hrane. Ali što te ovdje dovelo?«

Izidora je skinula svoj plašt, a slabašno svjetlo vanjskih vatri što je prodrlo u šator osvijetlilo je njezin vitak stas te se sa sažaljenjem približila Abafiju. »Vi ste ranjeni« – reče – »a mene je dovela zabrinutost. Je li rana duboka? Bože! Kako to nisam odmah primijetila! Mogla sam zavezati odmah na ratištu. Koliko ste samo krvi mogli izgubiti otada!«

»Smiri se! Rana nije duboka. Skini taj zavoj i pogledaj.

Poslao sam po Gyárfása. Ali tvoja mala, blaga ruka, vjerna dušo, postupat će bolje i nježnije prema meni.«

Izidora je odmah izvadila smotuljak tkanine iz svoje haljine i stavila ga na tepih te je, oprezno skinuvši zavoj, ranu znalački i s bezgraničnom nježnosti ponovno zavila. »Dobro bi bilo skuhati ljekoviti čaj za oteklinu« – reče ona prstom pokazavši na nju. – »Nadam se da će Gyárfás odobriti moju metodu liječenja. Taj ću jastuk dignuti malo više. Tako. Sada utihnite! Boli li još?« – upita ona prignuvši se Abafiju. – »Bože! Ja sam gotova!« – vikne odjednom srušivši se.

U tom je trenutku preko šatora iznad Abafijeve glave proletjela strijela. Prva je pogodila Izidoru.

»Ah! Što je to?« – vikne Abafi skočivši. – »Izidora, dobra dušo! Što se dogodilo? Bože! Ti krvariš. Upomoć!«

Vani je nastala velika buka. Čule su se brojne riječi i među njima divlje psovke. Abafi je zagrlivši dignuo Izidoru, koja je jedva disala. »Pozovi mi oca! O, Olivero! Moj sin! Bože! Zašto moram umrijeti bez da ga vidim!« – Tu joj je riječ zastala i lice je prekrila smrtna bljedoća. Abafi ju je plegao na krevet.

»Stoj, bitango!« – čuo se poznati glas ispred šatora.

Abafi je izjurio. Petar, Gyárfás i Betlen držali su zločinca koji je pucao u šator te je svoju strijelu, kao netko tko dobro poznaje prilike, usmjerio izravno prema krevetu.

»Tko si?« – upita Betlen. – »Olivero! Jesi li pogođen?«

»Da sam barem ja pogođen!« – reče Abafi s najdubljom boli. – »Ja sam ostao neozlijeđen. Oh, dodi, Farkaše! Pomozi! Jadna Munja je pogođena, možda više nije ni živa! A ti, Petre, požuri u šator Marka Delija. Tamo je dolje u dolini, desno, jedva tristo-tinjak koraka od kneževa šatora. Prepoznat ćeš ga po zelenoj zastavi. Uzmi moga najboljeg konja, žuri! A ovog napadača vodite k Peredu! Odgovarat će svojim životom!«

»Izidora, oh!« – reče ljutito ubojica. – »Izidora, a ne ti, Abafi? Oh, pakao! Kako sam mogao tako pogriješiti! Izidora!« – izustio je tiho – »Ti si pogođena? Ti, za život koje bih tisuće bacio u pakao! A ti, Abafi, ti si živ. Abafi! Ti prema kome sam usmjerio svoju strijelu« – rekao je te se htio otrgnuti masi koja ga je zaokružila.

»To je Brigadir« – čulo se iz šatora jedva čujno. – »Oh, strašno! Hvala ti Bože što je mene pogodio!«

»Nemojte me odvesti!« – vikne Brigadir s bunilom u očima. – »Dajte da je još jednom vidim! Još jednom, samo još jednom! Oh, Izidora! Neka bude proklet čas u kojem je izrezbaren moj luk! Neka bude prokleta ruka koja ga je napela! I neka budeš tisuću puta proklet ti, Abafi, koga sam gađao i zbog koga Izidora mora umrijeti.«

Bilo je strašno vidjeti Brigadira, s kojim su se borila deseterica, a ipak su ga teško mogli oboriti.

Činilo se kako Brigadir slabi zbog velikoga napora i da prestaje boriti se. Oči su mu se izbečile, usnice mu je prekrivala pjena, jedva je mogao govoriti. »Ah,« – reče – »stanite, samo na minutu! Vidite, ja sam tih kao dijete. Ne činim ništa! Zavežite mi ruke iza leđa,« – nastavi tiho gledajući oko sebe i stavljajući ruke iza leđa – »ja ću trpjeti kao janje! Ah, samo još jednom! Dovedite me do njezinih nogu da poljupcima skinem prašinu s njezinih sandala, da njezine oči još jednom počivaju na meni, makar i s ljutnjom. Iskopajte mi jedno oko da je na trenutak vidim s onim drugim! A onda« – reče divlje se smijući – »neka bude i ono vaše!«

Ponovno su okružili Brigadira i počeli su ga vući dalje od šatora. Branio se ljutito, nije vikao, nije urlikao. Duboko iz njegovih grudiju čula se duboka rika koja je sve užasavala. Tako su ga uspjeli uz velike muke udaljiti.

Abafi, Betlen i Gyárfás u međuvremenu su ušli u šator. Abafi je neopisivim pogledom gledao Izidoru. »Oh, ti vjerna, dobra dušo! Zbog mene moraš tako mlada otići! Ali smiri se, tvoj sin ostaje mojim sinom sve dok sam živ! Oh, Gyárfás! Sve je moje tvoje ako je spasiš.«

Izidora je otvorila oči, nešto je tiho govorila, ali nerazgovijetno.

Gyárfás se odmah latio posla. Tiho je izvukao strijelu iz njezina boka. Izidora je stisnula usnice i nije ispustila ni najtiši uzdah. Gyárfás je provjerio ranu i pažljivo ju zavio. »Rana se još može izliječiti« – ohrabrivao je Izidoru. – »Samo tiho, draga gospođice! A ove kapi ublažit će i groznicu od rane.«

Izidora je nevjerno tresla glavom i pružila je ruku Abafiju. »Osjećam« – rekla je – »da ću umrijeti! Oh, Olivero, ti živi! Zahvaljujem ti, Bože! Budi otac mome Szigi« – nastavi jedva čujno. I žena koja je s toliko divljim žarom sudjelovala u borbama, koja je, kada bi bacila svoje koplje, bila sve samo ne žena, čija

je duša poznavala samo muške radosti, bila je žena samo u svojim slabostima. U ovom trenutku bila je toliko ženstvena, toliko osjetljiva, i na licu je imala toliko nježan izraz da u njoj nitko ne bi prepoznao Munju.

Oliver je, s mješavinom osjećaja za koje nema riječi, gledao u lijepu, sada doista ženstveno lijepu ženu, primivši je za ruke. – »Budi mirna!« – reče on nježnim glasom. – »Nadam se da ti rana nije smrtna, samo se smiri!«

»Oh, sine, oh, dragi moj Sziga! Draga moja plava glavice, s tvojim blagim, dobrim očima! Oh, Bože! Koliko si daleko od mene! Tko će te s takvim žarom stisnuti uz srce kao ja!«

»Tiho, dobra, plemenita dušo! Draga moja Izidora! Ti ćeš živjeti. Ali u svakom slučaju, Sziga, moj Sziga, imat će oca. Obećavam ti to pred Bogom, najsvetijim obećanjem.«

»Oh, Oliver! Tvoja Izidora – tvoj sin – Bože! Tvoja Izidora – ja – krvavoruka Munja – priležnica divljega Brigadira! Izidora bez imena, morala i čednosti! Oh, srce? Napukni. Budi milostiva prema meni, o, smrti! Ja sam živjela! Oh, da, ja sam živjela!« – Svoje lijepe oči koje su se lagano gasile podignula je na Olivera te je njegovu ruku stisnula uz grudi. Iz nje se dizala duboka molitva; ne iz grudi, nego iz usijane dubine njezine duše te su joj trepavice prekrile oči, lice joj je postalo bijelo i činilo se kao da joj je dah zastao. Ili je zaspala, ili se onesvijestila, ili je umrla. Bila je mramorni kip nad čijim je hladnim crtama lebdjela plemenita duša.

Tako je ona počivala. Oliver je nemirno hodao gore-dolje u šatoru. »Gyárfás,« – reče on – »zatraži što god želiš, samo je spasi! Takva me silna muka obuzima, nisam to mogao ni slutiti!«

»Gospodine!« – reče Gyárfás tiho i ozbiljno. – »Budite muško! Privikavajte svoj um misli da je ona prestala živjeti!«

»Prestala je!« – reče Oliver sav blijed.

»Još nije« – odgovori Gyárfás. – »Ali ne smijem joj obećati više od dva sata.«

Abafi je nijemo zurio naizmjenice u Gyárfása i Izidoru. »Tako mlada, tako ljupka, tako vjerna! A dva sata!« – reče s velikom osjećajnosti u glasu. – »I to za mene! Oh, to boli! I vrlo je gorko!«

»Možda je i bolje tako« – reče Betlen pruživši ruku Abafiju. – »Ti si je volio, Oliveru, nemoj zanijekati, volio si je! A čemu bi to dovelo? Ona je sretna! Njezina si sina prihvatio. Svoje zadnje

sate provodi u tvojoj blizini to drago zanimljivo stvorenje!»

»Farkas, ti si nemilosrdan, tvoja hladna mudrost u ovom strašnom trenutku probada moje srce. Volio ili ne, otkud bih ja to znao sada. Gubitak oca, prijatelja, strašan je! A koji su to slabi osjećaji u usporedbi s onom neviđenom vjernosti koju je ova nesretnica pokazala prema meni! Ti poznaješ moje srce, prijatelju moj! Znaš sve njegove tajne, pa čak i one koje strahujem otkriti pred samim sobom, za tebe su kao otvorena knjiga. Da, volio sam je kao što dobrotvora može voljeti najzahvalnije srce, kao prijatelja najtopliji prijatelj, i duge godine moga života neće biti dovoljne da zaboravim to izvanredno biće!»

Oliver je sjeo na tepih, blizu Izidore. Zaboravio je na svoje tjelesne boli. Duša mu je bila opterećena nijemim razmišljanjem.

Činilo se kao da Izidora spava. Betlen je otišao te je jedino liječnik ostao s Oliverom.

Abafi se dignuo. Činilo se kao da mu um zauzima neka vrlo važna stvar, oči je upro u jednu točku. Zanimljivo kako bi mu licem ponekad prošla zraka radosti. Ta radost morala je biti plemenita, iznimno plemenita. Jer izraz Abafijeve lica postao je toliko miran kakav možda nikada do sada nije bio.

Oliver je primio doktora za ruku. »Gyárfás! Recite mi! Zar nema više nikakve nade da će Izidora živjeti?»

»Nema!»

Abafi je udahnuo. »Što mislite?» – nastavi on pogledom proučavajući Gyárfása. – »Bi li velika radost mogla naštetiti i ubrzati njezinu smrt?»

»Ona ima već samo minute, i mislim da bi neka radost više produljila nego skratila broj tih minuta.»

»Jeste li potpuno uvjereni u to?»

»Koliko čovjek može biti uvjeren u nešto, jesam« – odgovori Gyárfás sa zanimanjem promatrajući Abafija. – »Ali ne shvaćam koja bi mogla biti radost koju joj pripremate, gospodine.»

»Ipak, ipak« – uzdahne Abafi. Izišao je iz šatora i dao zapovijed jednom skutonoši koji je odmah odjurio.

Izidora je počela dolaziti k svijesti. Lice joj je odražavalo tihu, mirnu ozbiljnost. Pružila je ruku Oliveru. »Oče moga Szige!» – reče ona tihim glasom bez tona. – »Učini ga sretnim! Bože! Zašto ga ne mogu vidjeti u zadnjim svojim satima! Odvojiti se od života bez da njegove slabe ruke grle moj vrat! Bez da male

usne kažu: mama!»

Oliver joj se približio, primio je za ruku, i najosjetljivijim je glasom upitao: »Osjećaš li neku bol, Izidora? Je li ti lakše malo, dobra dušo?«

Izidora je oči pune suza podigla prema Oliveru. Bilo je nečeg neizrecivo ljupkog u tom pogledu. »Ah, koliko si ti dobar!« – šapnula je. – »Osjećam koliko je nježna, koliko me usrećuje pozornost koju mi ukazuješ, Oliver! Ja nemam boli; samo jednu: odvojiti se od tri ljubljene osobe. Oh, to boli! A i otac mi kasni.«

»Smiri se, Izidoro moja! On dolazi, a ne želiš li možda da ga iznenadimo nečim što bi možda ublažilo njegovu bol?«

Izidora je pažljivo gledala. »Iznenaditi?« – pitala je – »Kako? Ah, njegova će bol biti strašna!«

»Izidora!« – reče Abafi nježno gledajući bolesnu djevojku, glasom punim suosjećanja. – »Možeš li podnijeti veliku radost?«

»Radost? Bože! Nije valjda moj sin?« – reče ona i lice joj ozari velika radost.

»Ne, ne!« – odgovori Abafi nagnuvši se prema njoj. – »Tvoj je sin moj sin! On će biti sretan! A možda bi njegovo osjetljivo srce puklo ako bi vidio majku u ovim mukama. On nije blizu – a možda i bolje tako.«

Izidora je zašutjela. – »Istina,« – reče nakon kratkog zastoja – »moja je želja nemilosrdna. Da ga vidim kako plače, to bi me još prije ubilo!«

»Nisi li imala nekoć jednu tajnu želju, Izidora! Prouči svoju dušu! Bi li mogla izdržati da ti se ta želja ostvari?«

»Ne, ne!« – reče Izidora mašući glavom. – »Nema one koja bi se odmah mogla ispuniti.«

Oliver je stisnuo Izidorovu ruku uz srce. Riječ mu je zastala, kao da ne smije ili ne može izgovoriti ono što mu je na duši.

Izidora ga je gledala s čuđenjem.

»Izido moja!« – nastavi Oliver. – »Budi moja žena! Daj oca svomu sinu i dopusti da biće kojem dugujem toliko zahvalnosti nosi moje ime. Budi moja žena!« – sagnuvši se poljubio je njezina usta, a ona ga je, zbunjena zbog čuvstava, nijemo gledala.

»Oh!« – reče Izidora, stisnuvši dvije ruke na grudi i dignuvši oči prema nebu. Nije govorila, izgledala je kao da je začarana vilinskom čari, kao slijepac kome je ruka doktora otvorila

svjetlo lijepoga svijeta.

»Ti šutiš!« – reče Oliver gladeći je po čelu.

»Da, da!« – vikne Izidora. – »Srce me nije izdalo kada sam ljubila muškarca koji je preda mnom stajao kao nebeski anđeo! Ti, najljepši i najplemenitiji sine Erdelja! Ti, Abafi, za kome žudi tisuću srdaca, koga želi tisuću srdaca. Ti bi to učinio za mene! Za mene, bijednicu, koja sam toliko daleko od tebe kao istok od zapada!«

»Tiho, mila« – smirivao ju je Oliver.

»Ne!« – reče strastveno Izidora. – »Neka čuje cijeli svijet da je Oliver Abafi najplemenitiji među ljudima! Oh, Oliver! Pogodio si: da, i te kako sam skrivala tajnu želju u grudima, ali toliko tajnu da sam je i ja ovaj čas pronašla!«

Doktor se približio. »Neće biti dobro,« – reče on – gospođice draga, ako sada previše govorite!«

»Oliver!« – reče Izidora. – »Je li to moguće? Ili je to san? Oliver je moj! Moj muž! Ta nisam više izopćena iz svijeta? Mogu stajati u jednom redu s onima koji bi cijeli život dali za mogućnost da mogu računati s tobom? Tvoja, oh!« – reče ona u suzama i grčevito se smijući. – »Gospođa Abafi! Ući u svijet uz bok takvoga muža i ponosno gledati na prvu kraljicu. I sve to zahvaliti tomu da onaj koga obožavam stoji preda mnom kao Bog, visoko iznad svih.«

»Ja sam ti naštetio s tom izjavom« – reče Abafi s dubokom sućuti. – »Ah, stišaj se, da ne bih trebao sebe optuživati što sam bio prenao.«

»Ne, ne!« – reče žena strastveno. – »Ja neću umrijeti! Ja ću živjeti! Vidiš, sve su boli prestale! Ja ću grliti svoga sina! Ja ću biti žena kojoj će najviše zavidjeti, najsretnija žena, Oliveru moj!« – reče ona jedva čujno pa ga je, zagrlivši ga oko vrata, privukla na grudi, a njezino grozničavo vrelo lice stopilo se uz njegovo u suzama.

Tako je stisnula uz sebe Abafija i stiskala ga je još uvijek, ali oči su joj se zatvorile, usnice probljedjele, a njezine su ruke kao ledeni okov držale Abafija. Izidore više nije bilo!

»Ah, ja sam je ubio!« – viknuo je užasnuto Abafi. – »Ona je umrla! Oh, Gyárfás, što učinismo!« – nastavi on ustavši i stisnuvši šake na oči.

»Možete li vi, gospodine, optuživati sebe za to?« – umirivao

ga je Gyárfás spojivši ruke i dignuvši oči prema nebu. – »Ona je morala umrijeti! Nije joj bilo spasa, to mogu posvjedočiti. Ona možda nikada nije bila sretnija kao u ovom času.«

Nijemo je Abafi stajao pred lijepom mrtvom ženom, a sve boli ovoga svijeta okovale su mu srce kao olovo. Uskoro nakon ove potresne scene ušao je častan redovnik u pratnji skutonoše kojega je Abafi maloprije uputio svećeniku. Oliver mu je pružio ruku. »Prekasno, oče!« – reče on pokazavši rukom na umrlu.

Izvana se čuo topot konja i skok na tlo teškoga tijela. »To je arslan špilja« – reče Abafi. – »Marko Delil!«

MALI ZSIGA

Izidora je drugi dan pokopana uz vojne počasti. Dvanaest paladina nosilo je lijepu umrlu ženu polegnavši je na zastave. Pred njezinim su je grobom zatvorili u jednostavni lijes. Tako je njezino tijelo primilo, daleko od njezine domovine, groblje obližnjega naselja.

Nema riječi kojima bi se mogla opisati bol Marka Delija. Nije se to pokazivalo u žalopojkama, u suzama. On je bio nijem, taman i leden kao zimski grob. S njegovih usana osmijeh je nestao zauvijek. Stajao je tamo kao sjeverna ledena kula usred valova, očekujući da se, kada valovi isperu njegove temelje, jednog dana strašnom bukom uruši.

Brigadira je knez predao Marku. Ali prije nego što bi mu se ovaj mogao osvetiti, jer bila bi to strašna osveta, ubojica je nađen mrtav. Na glavi je imao veliku ranu iz koje se krv proširila oko njega u pijesku. Njegovi stražari tvrdili su kako su noć prije toga jutro čuli tupi udarac koji je pratilo duboko groktanje. Nesretnik je svoju glavu razbio o kamen uz koji je bio prikovan.

Abafijev čin, o kojem je divlji junak saznao od Gyárfása i redovnika, dirnuo je njegovo srce. Dva dana nakon pokopa, čiji su topovski pucnjevi još uvijek kao paklena jeka odjekivali u njegovoj glavi, arslan špilja ušao je u Abafijev šator.

Abafi ga je primio bez riječi. Lice lijepoga mladog junaka promijenilo se. Bilo je nekog drhtanja na njegovim usnicama, a i napola spuštene trepavice i pogrbljeno stajanje svjedočili su koliko ga je taj slučaj pogodio i bili su dokazom koliko su šaroliki osjećaji koji napadaju srce. U Abafiju su se objedinili žaljenje, zahvalnost i prijateljstvo, što je još više povećalo gorčinu njegova gubitka. A sada, nakon što je ovo zanimljivo biće

koje je cijelom svojom dušom bilo samo njegovo prestalo postojati, Abafi je u srcu osjećao prazninu koju može razumjeti samo onaj koji je nekoć izgubio voljenoga prijatelja, i to prijatelja u najpunijem smislu te riječi.

Marko Deli tiho je stao pred Abafija. »Vi ste« – reče dubokim glasom arslan špilja – »plemenit i velikodušan muškarac!«

Abafi je šutio i nijemo spustio glavu na čelično rame ozbiljnoga viteza.

»Ono što ste učinili za moju kćer,« – reče Marko – »jer ja i dobru namjeru u potpunosti uzimam kao djelo, dušu moje kćeri preselilo je u moje grudi. Ja sam vaš, kao što je ona bila do zadnjega daha!« – Tu je zašutio. Iz njegovih širokih grudi digao se uzdah i pružio je svoju grubu ruku Abafiju. – »Moj je život« – nastavi Marko – »izgubio svjetlost. Pretvorio se u pustinju, u zimu, u prazninu. Ja sam izgubio sve, sve! Izgubio sam sebe u svome djetetu. Oh, Izida!« – reče onim dubokim tužnim glasom koji je gotovo avetinjski, gotovo podzeman.

»Ono što sam htio učiniti« – odgovori Abafi tiho – »nisam mogao učiniti. Nju pred cijelim svijetom priznati za svoju zakonitu ženu, njezinu sinu dati oca: to sam želio. Prvo je spriječila njezina smrt, a ovomu drugom svjedočanstvo će biti cijeli moj život« – reče on pruživši ruku Marku.

»A da je preživjela?« – upita Marko. – »Da je njezina mladenačka snaga pobijedila smrt? Što onda, Abafi?«

»Kada sam htio činiti se boljim no što jesam, Marko?! Usrećiti njezine posljednje trenutke, u odnosu na njezina sina za kojeg bi život dala, umiriti je, dati joj ime pred svijetom, makar i na rubu groba; to sam, toliko sam htio. Ali da je ostala živa, Abafi nikada nije prekršio svoju riječ« – nastavi on dostojanstvenim, ali blagim tonom. – »Ona bi ostala gospođa Abafi, i ja bih joj mogao dati i pribaviti poštenje na koje bi mogla računati kao moja supruga.«

Markovim licem prošao je zračak radosti, gotovo neprijetno. Neko je vrijeme stajao nijemo pred Abafijem, a zatim je nemirno hodao golje-dolje po šatoru, da bi se na kraju spustio na tepih kao da osjeća da gubi snagu. »Ja u svojim grudima skrivam tajnu« – reče Marko Deli – »koju, međutim, više nema potrebe tajiti.«

»Tajnu?« – upita Abafi pažljivo.

»Zsiga« – nastavi Marko, upirući svoj tamni pogled u Abafija – »nije Izidorin sin.«

Abafi se stresao kao da se pod upitnikom našla sudbina njegovog vlastitog sina. »Nije?« – upita on s izrazom iskrenog iznenađenja na licu. – »Nije Izidorin sin?«

»Nije« – odgovori Marko Deli tiho.

»A čiji je onda? I je li to Izidora znala?«

»Nije znala, na njezinu sreću! A ja joj to nikada ni ne bih mogao reći.«

»To je za mene misterij« – reče Abafi – »koji ne mogu shvatiti. Govorite! Kao Boga vas molim! Srce mi se stišće!«

»Sjedite tu pored mene« – odgovori Marko. – »Tiho me saslušajte i onda sudite.«

»Izidora je plod zabranjenoga saveza. Njezina majka potjecala je iz plemenitaške obitelji. Njezino je ime vječita tajna moga srca. Njezinu majku mogao bih vidati samo rijetko i potajno – ali ne želim više o tome. Izida je odrasla među muškarcima. Kao dijete već je odavala znakove odlučnosti, odvažnosti, a i romantičnosti, koje su je kasnije pretvorile u jedno od najzanimljivijih i najposebnijih bića. Ali čemu da vama o tome pričam!« Abafi je duboko uzdahnuo.

»Uz sve proturječnosti koje su se u njoj nalazile toliko napušteno a ipak toliko tijesno, ona je bila simpatično dijete. Njezine slabosti, pogreške, ekscentričnost, odgoj bili su joj na štetu. A možda« – nastavi Marko Deli nakon kratke pauze – »i meni. Da; ja sam bio previše popustljiv otac! Velika je ovo stvar koju sad izgovaram, paladine! To još nikada čovjek nije čuo iz usta kralja krajina: ona je zapovijedala meni i ja sam je se boja! Njezine prve posrtaje ja sam opravdavao. Onaj tko bi volio moju kćer, bio bi mi drag. Njezina veza s Brigadirom nije bila tajna« – Markovo je lice oblilo crvenilo, lupio je nogom da je njegovo teško oružje zazveketalo. – »Brigadiru! Oh, kukavički napadaču! Njega nema više. Da je živ, moja bi osveta bila strašna! U moju je družinu došao kao siročić, bio je divlje tvrdoglavo dijete, ali jak u borbama. Mnogi su se žalili na njega, ali ja bih mu tada sve oprostio, ta volio je moju kćer. A ipak!« – Marko je zašutio. U očima mu je sijevala ljutnja i želja za osvetom.

»Izida je bila lijepa! Oh,« – nastavi strastveno Marko Deli – »prelijepa! Lijepa kao njezina majka! I vatra, plamen i strast

– kao njezina majka! Ona je bila kriva. Plod njezine zabranjene ljubavi bio je prelijepi dječaćić. A ja, možete li povjerovati! Umjesto da sam ga proklinjao, bio sam lud za tim djetetom; djed s unukom. Satima bih ga ljuljao u krilu.»

»A tko je bio otac djeteta?« – upita Abafi napeto.

»Ona mi to nikada nije priznala. Ja sumnjam da je to Bálint Gyulafi, muž Margite Mikola, jer smo u to vrijeme boravili u blizini njegovih imanja, a mladi muž koji je tek godinu dana bio u braku radije bi provodio vrijeme s mojom Izidom« – nastavi s nekim ponosom Marko Deli – »nego s prvom djevojkom Erdelja, čuvenom Margitom. Ali slušajte dalje. Mali se rodio u jednoj od kuća Bálinta Gyulafija. Izida je jako oslabjela, neko sam vrijeme strepio za njezin život. Još u vrijeme toga njezina slabog stanja čiji bi veći dio provodila u dubokom snu, dogodilo se da sam jednu večer, čuvši krik, uletio u sobu, a malog sam Szigu našao na podu s dubokom ranom na čelu. Izida se trgnula iz mamurnoga sna, a starica kod koje se Izidora oporavljala i koja je bila nadasve poznata u okolici kao travarka, djetetu je pomogla kako je znala. Rana nije bila duboka i uskoro je zarasla. Kako je strašna bila tada Izidorina bol prema djetetu, dvostruko tolika je bila njezina ljubav prema njemu kada je ozdravio. Tada sam (dobro to zapamtite) primijetio na desnom ramenu djeteta crni znak u obliku križa koji sam prije toga prevideo. Moja je Izida ozdravila, djetetce je raslo, a kada je napunilo petu godinu, moja ga je kći povjerila staroj poznatoj ženi u Alvinczu, budući da način na koji smo živjeli i često mijenjanje boravišta nije dopuštalo da se može brinuti za rast i odgoj djeteta. Koliko je moja kći voljela svoga sina, vi to dobro znate. Kao što se nekoć odmah našla u Alvinczu, isto tako bi ga svaki tjedan posjećivala i kod vas. A ipak« – reče Marko Deli sumornim glasom. – »Mali Sziga nije bio njezin sin.«

»Ovaj je čvor sve zamršeniji« – reče Abafi s napetom pozornosti.

»Odmah će se rasvijetliti tama« – odgovori Marko. – »Prije tri godine u moj je šator ušao jedan redovnik. Gospodine,« – reče on – »najvažnija stvar iziskuje da me odmah pratiš. Nije htio odgovoriti na moja pitanja. A ja sam ga pratio. Hodajući prema susjednom selu redovnik mi je ispričao sljedeće:

Ovih su me dana zvali kod jedne bolesne trudnice. Kada

sam stigao u stračaru gdje sam bolesnicu našao u vrlo opasnom stanju, činilo se da joj je laknulo. Ja sam sjeo pored nje. Potaknut duhom svoga dušobrižničkog poziva, namjeravao sam ublažiti njezinu zabrinutost utjehom vjere. Bolesnica me je pogledala upitno. Oče! – reče ona – ja sam velika grešnica, ima li za mene oprosta pred Bogom ako se iz srca pokajem? Koliko je moguće, želim to ispraviti. – Ja sam odgovorio potvrdno i molio sam je da mi otvori svoje srce, posebno ako kani ispraviti ono što je pogriješila. Žena me je zamolila da bez odgađanja dođem do vas i da vas nagovorim da odmah dođete sa mnom, ispovijedajući mi svoj grijeh bez navođenja imena.

Dok smo tako razgovarali – nastavi Marko – stigli smo do niske stračare gdje smo bolesnicu, kao što je redovnik i opisao, našli u trošnom krevetu. Činilo se kako je potpuno prisebna. Na ženinu molbu redovnik se udaljio. Ja sam sjeo na malu stolicu pored njezina kreveta.

Kratko ću ispričati ono što mi je žena dugo, uz plač i uzdisaje ispričala. Bolesnica je u to vrijeme služila kod Bálinta Gyulafija, bila je dadilja sinčića Margite Mikola, kada je moja draga, moja draga Izida!« – reče nakon velikog uzdaha – »ležala u bolesničkom krevetu. Mali je Gyulafi, po ocu, na krštenju dobio ime Bálint, i bio je samo dan-dva stariji od maloga Szige moje Izide. Gyulafi nije bio kod kuće. U pratnji važnoga izaslanstva oputovao je u Poljsku četiri tjedna prije nego što mu je supruga trebala roditi, a očekivali su da će se vratiti tek za nekoliko tjedana. Margita je svoje dijete strastveno voljela. Da njezina slabost to nije onemogućila, zasigurno bi ga sama hranila. Ali, s obzirom na to da to nije mogla činiti, taj nedostatak najslabijeg materinjeg zanimanja nadomjestila je najvećom pažljivošću i brigom. Rijetko je dadilja mogla otići s djetetom iz sobe. Ali ipak se jednom dogodilo da je dadilja prekrasno ljetno popodne provodila u vrtu te je, posegnuvši za voćem, izgubila ravnotežu i srušila se s djetetom na rukama. Malog je Bálinta odmah oblila krv i izgubio je svijest. Žena je sva izbezumljena trčala, u strahu prekrivši dijete, starici gdje je bila moja Izida i koju sam maloprije bio spomenuo.

Posljedica susreta s njom bio je da su one, iskoristivši san moje Izide u svoju korist, Margitino dijete stavile na pod pored kolijevke, kao da je iz nje ispalo, a dadilja je, presvukavši

haljinicu Margitina sina na drugo dijete, isto ponijela sa sobom! Zamjena je bila to lakša što su djeca, iz razloga koji možete pretpostaviti, bila vrlo slična, a koliba je bila vrlo tamna.«

»Sve ostalo već znate« – reče Marko prekinuvši govor.

»Ah!« – vikne Abafi. – »Dakle, mali Sziga je Margitin sin, Bálint? Ne, ne! To je nemoguće. Kako se ta tajna tako dugo mogla sačuvati? I što je staricu natjeralo da to učini i da šuti?«

»Da to učini« – reče Marko Deli – »na to ju je natjerala činjenica što je dadilja bila njezina kći koja se s pravom bojala da bi zbog svoga nemara mogla izgubiti kruh. A da šuti o tome, natjerao ju je sam čin.«

»Ali kasnije« – upita Abafi – »kada je pretpostavljeni sin Gyulafija umro, otkrivanje tajne i jednoj i drugoj donijelo bi veliku nagradu!«

»Tada« – odgovori Marko – »natjerala ju je moja zapovijed i moja lisnica. Dijete je preminulo tri mjeseca nakon što mi je tajna otkrivena.«

»A što vas je moglo na to natjerati?« – upita Abafi koreći Marka Delija pogledom i dignuvši se pored njega.

»Vi to pitate?« – odgovori Marko Deli uzavrelo. – »Vi, koji ste poznavali Izidu! Reći joj da joj sina nema. Nju, strastvenu majku koja je živjela svoje majčinstvo, istrgnuti iz tog sretnog uvjerenja bilo bi isto kao ubiti je. Ah! Jesam li ja to mogao učiniti? Ja, Marko Deli, otac koji bi dao svoj život za jedan njezin sretni sat?«

Abafi je tmurno gledao Marka Delija. Ali preko te ozbiljnosti nazirala se i neka skrivena radost koju će lako moći razumjeti onaj koji poznaje tajnu privlačnost Abafija prema Margiti. »Djelo« – reče Abafi ozbiljno – »nije bilo ispravno, moj druže i junače Marko! Ja mogu razumjeti i shvatiti da se to tako moglo dogoditi i da se dogodilo tako a ne drukčije: ali ne mogu to odobriti.«

»A biste li vi ubili Izidu? Jer to bi bila sigurna posljedica otkrivanja te tajne. Druge uz život vezuje tisuću radosti, tisuću ljepota: ona je živjela samo u svome djetetu! Ono što je u opasnosti neka stijena za progonjenoga, to je za nju bio osjećaj majčinstva: sidro koje je brod njezina života vezao uz život. Grana spasa onome koji tone, uže koje joj je bačeno u kuću koja gori i dimi. Oh, vi biste je ubili!«

»Što bih učinio, Marko« – odgovori Oliver pruživši ruku – »ne znam. Čovjek sam i ne želim tvrditi za sebe (jer otac nisam) da bih učinio drukčije. Ali lišiti majku djeteta samo da netko drugi živi u uvjerenju da ima dijete, pogrešno je. Ja vjerujem za sebe da to ne bih mogao učiniti. Ali između uvjerenja i znanja veliki je razor; a i ja sam čovjek!«

Marko Deli tiho je stajao ispred Abafija. Njegov lik oblijevalo je nešto toliko mučno, toliko hladno i gorko da je ovaj drugi osjećao kako mu to stiše srce. »Oh, Marko!« – reče on primivši ga za ruku. – »Naš je gubitak strašan!«

Deli je nijemo stisnuo Abafijevu ruku uz svoje grudi.

Abafi je ponovno sjeo. »Marko,« – reče – »priča koju ste ispričali vjerojatna je. Vi to vjerujete, a možda i znate. Ali treba to i dokazati. Margita Mikola bila bi najsretnije biće na ovom svijetu! Ali da to može biti, trebamo otkloniti svaku sumnju.«

»To se lako može riješiti« – reče Marko Deli mirno. – »Dadilja se nakon iskaza oporavila, živa je, a živa je još i njezina majka. Osim toga, i znak u obliku križa nešto dokazuje.«

»I još nešto!« – vikne Abafi živahno. – »Da, da, nema sumnje! Dijete sličí Margiti. To sam ja već odavno uočio. A šapat materinje srca bit će zadnji i najveći dokaz.«

»Na početku je dijete bilo vrlo slično svome ocu Gyulafiju« – reče Marko Dali. – »Kasnije sam i sam uočio neku promjenu u njegovim crtama. Ali sve se to djeci događa puno puta dok ne odrastu.«

Marko Deli još je dugo sjedio kod Abafija. Zajedno su odlučivali što im valja učiniti za budućnost. U svakom slučaju, dogovorili su da stvar zasada još mora ostati dubokom tajnom. Kasnije ih je kneževa zapovijed pozvala u šator Sigismunda Bátorija.

BEZNADNA ŽELJA

Bože! To nisam očekivao.

Harro Haring

Knez je junacima okupljenima u svom šatoru dao do znanja kako će svoje snage povesti doma. Turci su se preselili na drugu stranu Dunava i on je vjerovao kako je dosada dovoljno učinio. Bilo je mnogih koji su ga željeli spriječiti u toj namjeri, a među njima je bio i Abafi. Koliko god je želio doći u blizinu sunca svoga života, lijepe Kristierne, pri sadašnjoj sreći mađarskih i vlaških snaga smatrao je sretnijim kovati željezo dok je vruće.

Neodlučnom, promjenjivom Bátoriju dosadilo je taborovanje i čeznuo je za Erdeljom. Ne da bi tamo ostao za stalno, nego da bi s brojnom talijanskom gospodom koja su živjela u njegovu dvoru mogao poraditi na ispunjenju želje koju je odavno nosio na srcu i koja su mu Italiju opisivala toliko zanimljivom, a kardinalsku dužnost toliko mirnom, što je potajno oduvijek želio.

Vojske su krenule. Uskoro je i knez, u pratnji Abafija, Bocskajja, Keresztúrija, Gáspára Kornisa i Betlena stupio u Erdelj.

Tisuće osjećaja napadalo je Oliverove grudi. Izidorina smrt duboko je ranila njegovo zahvalno srce. Predosjećaj sretnoga iznenađenja Margite Mikole bio je učinkovitim lijekom za njegovo boležljivo raspoloženje. Ali ipak, prazninu koju je osjećao u duši nije moglo ništa u potpunosti ispuniti. On je bio zaljubljen, bez nade i izgleda. Ono što je za Izidoru učinio, ili bolje rečeno, kanio učiniti, prije u taboru, a kasnije u Erdelju, ocijenjeno je na mnogo načina. Velika većina nije ga mogla shvatiti, zurila bi u njega proklinjući ga, ili bi zurila u njega s odobravanjem. Onaj koji je dobro poznao njegovu dušu, nije se čudio: on je mogao postupiti jedino tako i nikako drukčije. Margitu i Kristiernu Abafijev je čin oduševio. Svojestveno je ženskomu srcu vrijednost takvih odluka shvaćati na pravi način! Gizela je šutjela, ali u

dubini njezina srca glas je govorio: sretna Izidora!

Što su se više približavali Fejérváru, gdje je tada Kristierna vodila svoj dvor, to je više Abafijeve grudi razapinjala mješavina muke i požude koja je u njegovu sadašnjem stanju i te kako razumljiva. Kakva će biti Kristierna, ako ga je ta draga moralna žena prozrela, i sumnja u njegovu strast, neće li ga držati u hladnoj udaljenosti! »A ako bude,« – reče Abafi – »neka bude! Njezin će lik živjeti u mom srcu zauvijek i nema žrtve koju ne bih učinio za nju!« – I doista, njegovo je poštovanje bilo toliko produhovljeno da nemamo razloga sumnjati u tu njegovu tvrdnju.

Bátori je napokon stigao, proslavljen svjetlom svojih pobjeda. A Erdeljani, koji su znali cijeliti junačka i viteška djela, zaboravivši na prošlost, s dvostrukim su poštovanjem i klanjanjem primili svoga mladog kneza. Kristierna ga je dočekala s osvajačkom ljubaznosti, ali on ju je pozdravio, iako ljubazno, s hladnom suzdržanošću. Koliko je to nezavrijeđeno ponašanje njezina muža ozlijedilo njezino srce, toliko je ona htjela i znala to sakriti. Onaj tko bi vidio veseli ljubazni izgled njezina lica mislio bi da je ona sretna.

Napokon su završena uobičajena slavljenja i pozdravi. Abafi se vratio na svoja imanja. Prvo što je učinio jest da je imanje dobiveno od kneza vratio Cseszeliczkiju, kojega smo upoznali pod nadimkom Sokol među slobodnim vitezovima Marka Delija, koji, međutim, zajedno s Lónyaijem, ili kako bi ga nazivali, Napadačem, za zasluge učinjene u zadnjem boju nisu dobili ništa drugo do pustog pomilovanja.

Bátori ovaj Abafijev čin nije baš najbolje primio. Ali ovaj put nije želio prekršiti zadanu riječ.

Abafi je maloga Bálinta, a ne više Zsigu, kući našao živog i zdravog. Njegov dvorski dušobrižnik nije mogao dovoljno hvalliti napredak i marljivost djeteta. Abafi i Marko Deli, koji ga je pratio, pribavili su sve dokaze o sudbini maloga Bálinta. Abafi se uvjerio da je sve upravo onako kako mu je to Marko Deli ispričao. Nije bilo više sumnje. Stoga se pozdravio s Markom, koji se vratio svojoj vojsci, neprijateljski raspoložen prema sebi i svijetu. Abafi je požurio u Fejérvár, a poveo je sa sobom i maloga Bálinta, kojemu je prije toga nježno sve ispričao. Bálint je volio ženu za koju je mislio da mu je majka. Abafiju je bio

neopisivo privržen. Ne čudi, dakle, ako zbog nepoznate sreće njegova novog položaja nije mogao zaboraviti svoj gubitak.

Dijete je bilo tužno, nesretno i uvijek je čeznulo za Izidorom. »Tko će mene« – govorio bi stisnuvši se uz Abafija – »voljeti kao ona! Ona koja mi je bila majka, da, majka puno više nego što bi netko drugi mogao biti!«

Utjecaj naglih radosti u sjećanju našega junaka još je bio svjež. Sa svojom srećom nije smio naglo i neočekivano upoznati Margitu, koja je zajedno s ocem boravila u Fejérváru u posjetu Gizeli.

Abafi je sakrio dijete te je prilikom prva njegova posjeta Margiti samo upozorio kako je njezin sin pri rođenju imao znak u obliku križa na ramenu, koji je kasnije nestao. Ne može li se na temelju toga sumnjati u to da je dijete zamijenjeno.

Margita se nemalo iznenadila toj primjedbi, ali svoj je odgovor završila time što je njezin sin svoj život završio u njezinim rukama i da takvi znakovi često nestaju ili se mijenjaju.

Sljedećeg dana Abafi je ponovno spomenuo isto, dodavši kako on sumnja da se zamjena uistinu dogodila.

Margita je postala pozornija. »Abafi!« – vikne ona. – »Takvu nadu buditi u grudima majke bez da se ona može ispuniti, nemilosrdno je! Ah, nemojmo više govoriti o tome! Takva sreća, Bože! Takva nebeska sreća ne događa se u ovozemaljskom životu!«

»Ali da se ipak ostvari!« – reče Abafi – »i to putem mene?«

Margita je skočila s mjesta. »Oh, Oliver!« – šaputala je. – »Ne, ne! Ta to je nemoguće!«

Tako, lagano privikavajući njezin um stvarnosti, Abafi je pažljivo i oprezno cijelu tajnu ispričao Margiti.

Tko bi mogao opisati njezinu sreću? Pred njom se otvarao novi svijet: ona je bila majka! A tek kada je slatko zanimljivo dijete prigrllila i stisnula uz grudi, i kada je u njegovu licu prepoznala crte svoga muža, kada je tisućama puta ljubila onaj znak u obliku križa na njegovu ramenu, kada je saznala sve, ama baš sve, patnje prošlosti stopile su se s toplinom bogate sreće sadašnjosti. Ona je tada bila u raju! »Nemam više nikakvih želja od života!« – reče ona zanesena radošću te je podignuvši prema nebu oči pune suza privila na grudi svoga sina. – »Oh, ne!« – nastavi ona u suzama, ali smješkajući se

i pružajući jednu ruku Abafiju. – »Imam još jednu! Još jednu jedinu! Sreću onoga koji je u moj život donio nebesko spasenje! Tko je toga toliko dostojan!«

Mikola se jako veselio svome unuku, a uskoro je priča bila poznata diljem Erdelja.

Mali se Bálint na svoju novu situaciju brzo privikao u nježnim rukama svoje majke i uz obožavanje djeda. On je bio dijete, i uskoro je tako slatko i s toliko ljubavi govorio Margiti: »Majko!« kao nekoć Izidori.

Dok je Abafi marljivo radio na Margitinoj sreći, često bi bivao u blizini kneginje i tamo bi više puta viđao i Gizelu, a da prema njoj nije osjećao išta više no ranije. Pored Kristierne, Abafi nije mogao misliti ni na koga osim na nju!

Nekoliko dana nakon što je rođenje maloga Bálinta objelodanjeno, gospođa Bátori, u čijem ponašanju prema njemu Abafi nije uočio nikakve promjene, pozvala ga je k sebi.

Vidjeli smo kako ga pri njegovu zadnjem boravku u Fehérváru kneginja nije tako često pozivala i nije mu davala toliko zadaća kao ranije. Njegova je radost, dakle, bila dvostruko veća i pri primitku zapovijedi on je krilima ljubavi žurio voljenoj ženi.

Kristiernu je našao u knjižnici kako sjedi u naslonjaču. Njezino je lice bilo blago ali ozbiljno. »Dobro došao, viteže!« – reče kneginja. – »Dođi bliže, bliže!« – I njezin je lik bio toliko neizrecivo ljubak, njezin je pogled bio toliko blag i nježan, da je Abafi pred njom stajao zaneseno i udubljeno u njezin pogled.

»Imam jednu molbu« – reče Kristierna pomalo usporeno – »za vas.«

Abafi je šutio, ali u izrazu njegova lica vidjela se ona spremnost i veselje koje je u njemu izazvala Kristiernina molba. Činilo mu se kao da ona nikada nije bila tako milostiva, tako nebeski prijazna prema njemu.

»Molba je važna« – reče ona nakon kratke pauze, smješkajući se Abafiju.

Oliver je šutio: lice mu je ozarila sreća, kao da govori koliko ga usrećuje unaprijed sigurno ispunjavanje jedne važne želje.

»Vaša šutnja« – nastavi Kristierna – »jamči da ćete ispuniti moju želju. I neizrecivo mi to unaprijed obećavate.«

Abafi je odgovorio strastvenim »da«.

»Ma koliko teška bila i ma koliko ona utjecala na cijeli život?« – nastavi ona još uvijek pozorno promatrajući Abafija.

»Što je važnije, što je teže, s to većom radosti!« – odgovori on umjerenijim tonom kao da pokušava suzbiti svoje strasti.

»Ali« – govori dalje gospođa Bátori – »ako molba bude sasvim neočekivana i ako vama bude teško ispuniti je. Ako to presiječe sve vaše životne planove. Ako...«

»Ako je nemoguće,« – odgovori Abafi strastveno – »ja ću to učiniti mogućim, Vaše Visočanstvo! Ja sam spreman ispuniti vašu zapovijed!«

»Nije zapovijed« – ispravi blago kneginja. – »Ali je želja za koju moje srce smatra da je ispunjiva i usrećila bi me! A vjerujem da bi s vremenom pridonijela i vašoj sreći.« »A što bi bilo to, Vaše Visočanstvo? Ah, govorite! Da moja spremnost na ispunjavanje vaših želja bude dokazana. Koliko vrelo, koliko iz cijeloga srca čeznem učiniti nešto kako bih vas umirio! Ma koliko vaša želja bila neočekivana, ma koliko razbila svaki plan moga života, ma koliko bila protiv mene – recite!«

Činilo se kako kneginja razmišlja. Lice joj se zacrvenjelo i tiho je izustila: »Abafi! Ja sam vama odabrala dobru, iznimno zanimljivu i ljupku ženu.«

Abafi je probljedio. Njegovo je čelo naglo postalo ozbiljno. Njegove su crte lica odražavale nešto gotovo prigovorno, kao da kori. Takvu preporuku čuti od nekoga koga obožavamo, i tko upravo tom preporukom iznosi odlučno odbijanje, bolno je i gorko čak i ako je naša ljubav neuzvrćena i kada u nju predmet naše ljubavi niti ne sumnja! U takvoj se situaciji našao Abafi. Kristiernina ponuda dana najljepšim, najsuosjećajnijim tonom vrijeđala je, ranila je Abafija. Proklinjao je samoga sebe zbog toga što mu se srce zanišlo. Sramio se što je dopustio da ga strasti toliko povedu. Znao je, shvaćao koliko je smjela njegova strast, koliko je neispravna, a ipak nije uspio tako naglo svladati svoje iznenađenje kao u drugim slučajevima. Duboko u srcu osjećao je kako je njegova ljubav čista, patnička, samoodričateljska. Da u njoj nema ništa što bi moglo uvrijediti makar i nebeskog serafina. Razmišljanje o svemu tome bacilo ga je u nijemo zurenje.

»Milostiva gospođo!« – to je sve što je Oliver mogao izgovoriti, bolje rečeno šapnuti.

»I tako je teško Abafiju« – nastavila je nakon kraće pauze gospođa Bátori – »ispuniti želju koja bi služila za moje smirenje!« Dama je pocrvenjela kao da je rekla više nego što je željela.

Abafi je teško disao. Pogled je prikovao u jednu točku, u grudima mu se vodila unutarnja borba, nervozno trzanje mišića na licu pokazivalo je uzbuđenje njegove duše. Posljednje Kristiernine riječi dale su mu shvatiti da ga je ona razumjela, da je grešan – ali ne, nije grešan, samo njegova loša strast više nije tajna. Ali koliko je samo u takvim prilikama ženska taktičnost nježna. Njegovo je lice oblio plamen, pao je ničice pred ženom, s naglom odlukom koja je bila njemu svojstvena kada se odluči na veliko djelo, ali samo na djelo čiju je plemenitost uvidio i koje je u skladu s njegovim načelima. Zatim se podignuo (jer se dok je klečao sreo s Kristierninim pogledom) i rekao: »Vaše Visočanstvo! Vaša me je zapovijed vrlo iznenadila, kao što to mogu i smijem reći« – dodao je jedva čujno. – »Ali, s obzirom na to da dolazi od moje ljubljene i duboko poštovane vladarice, ja mogu imati samo jedan odgovor.«

»Možete?« – upita Kristierna Abafija, a u pogledu joj je bilo nešto što je dokazivalo kako tim odgovorom nije zadovoljna.

»Imam!« – odgovori Abafi odlučno.

Došlo je do kratke pauze u kojoj su i Kristierna i Abafi utonuli u duboko razmišljanje.

»Abafi!« – reče Kristierna s pomalo prisiljenim osmijehom. – »Vi nećete ni pitati tko je moja odabranica za vas?«

»Tko god bio!« – odgovori Abafi. – »Vaše Visočanstvo ju je odabralo. Ja sam miran!« Ali njegov izraz lica pobijao je ono što je tvrdio.

Kneginja je nastavila ljupkim glasom: »Nadam se, Abafi, da će vam se moj izbor svidjeti! Dama koju sam odabrala za životnu družicu takvoga viteza moja je posvojena kći, koja je u svakom pogledu dostojna takvoga muža. Ona je« – nastavi nakon kratke pauze gledajući Abafija – »moja draga, dobra Gizela!«

Abafi nije odgovorio. Na licu mu se nije vidjela ni najmanja promjena, ni najmanja sjena iznenađenja. Kneginja je mogla imenovati bilo koga, njemu bi u tom trenutku bilo svejedno. Ispuniti zapovijed žene koju je volio: to mu je lebdjelo pred očima. Sve ostalo ništa nije značilo u tom trenutku.

»Kako?« – upita Kristierna. – »Vi šutite? Zar je moj odabir

neispravan?»

»Gizela je drago dijete! I ona je posvojena kći« – nastavio je on uzvišenim, ali patećim tonom – »Vašega Visočanstva!»

Kristierna je oborila pogled. Toliko je odlučnosti, toliko je tužnog značenja bilo u njegovim riječima da joj se srce nehotice raznježilo. »Abafi« – šaptala je ona s neizrecivom blagosti u glasu. – »Ja želim vašu sreću, kao i sreću toga milog djeteta! Ona vas voli! To dobro znam! Da, voli vas! Svom silom i toplinom svoga mladog srca. A vi ćete – slutim to – biti jako sretni s njom!»

Abafi je uzdahnuo. Njegova duša nije mogla slutiti, nije mogla vjerovati u takvu sreću.

»Nadam se,« – nastavila je gospođa Bátori povjerljivim tonom, ustavši i prišavši mladiću – »nadam se, dapače računam, da ćete tu moju želju na vama dostojan način ispuniti, kako to samo mogu očekivati od najvjernijeg i najsavršenijeg paladina našega kneževskog dvora.«

Lijepa anđeoska žena pružila je ruku na poljubac Abafiju, koji ju je nježno privukao ustima. – »Sutra ću vas ponovno vidjeti kao zaručnika Gizele, moje Gizele« – reče ona još jednom naglašeno.

Abafi se duboko poklonio i nijemo se udaljio.

GIZELA

O. J. ...
...

Drugo jutro Abafi je bio kod Nikole Mikole. Dva su muškarca sama razgovarala. Lice Nikole Mikole bilo je ozareno radošću. Abafi je bio tih, veseo i prijazan, što se od njega, koji je bio kadar suzbiti svoje strasti i to bi i činio, moglo očekivati.

»Gizi!« – vikne Nikola Mikola veselo u susjednu sobu. – »Gizi! Dobro dijete, dođi na trenutak!«

Gizela je izišla iz sobe.

Nikola Mikola privukao ju je k svome srcu. »Dragi, dobri moj anđele!« – reče on. – »Da barem ono što ti želim reći tvome srcu prouzroči toliko radosti kao meni!«

Gizela je iznenađeno digla oči prema Mikoli.

»Gizi!« – nastavi veselo je poljubivši u čelo. – »Želim ti reći dobru vijest kojoj bi se veselila svaka djevojka! Pogodi, Gizi!« – nastavi on štipnuvši je po licu.

Licem zanimljive djevojke prošao je plamen neke sumnje. »Ujače,« – reče ona svojim milim glasom – »stalno me zezate. Ja to ne mogu pogoditi.«

Gizela je oborila pogled, a oko usana joj je igrao tihi osmijeh.

»Prosac je u kući« – vikne on sav razdragan.

»Oh!« – uzdahne Gizela, zacrvenjevši se prvo do ušiju, i ponovno problijedjevši.

»Ti šutiš?« – upita Mikola.

»Ja se neću udati!« – odgovori Gizela ozbiljno i tiho.

»Nikada?« – upita veselo Mikola kao netko tko ne sumnja u uspjeh svoga plana.

»Draga, dobra Gizelo!« – reče Abafi. – »Moram postaviti tako važno, tako odlučujuće pitanje mojoj dragoj Gizeli, da ja to želim učiniti vrlo ozbiljno. Saznajte to od mene« – nastavi on ljubaznim glasom – »a ne od drugoga, i odgovorite mi nakon što mirno promislite o tome! Ako se nadate da biste sa mnom mogli

biti sretni, ako vam je srce slobodno, ja svoje nudim zajedno s rukom i obećanjem da će najljepša i najdraža dužnost moga života biti da usrećim tako dragu damu.»

Gizeli su koljena zaklecala. »Vi, Abafi!« – upita iznenađeno i jedva čujno. – »Olivere!« – dodala ona najnježnijim i gotovo pjevućim glasom. – »A što je dovelo do tako nagle odluke?«

»Vidi ti se na licu« – reče Mikola naglo – »da si ti zaljubljena u Olivera. Gizelo moja! Da mu slučajno nisi dala košaricu! Ne smiješ to! Dođi!« – nastavi on te je živahno i veselo dovede i preda u Abafijeve ruke. – »Vi ste jedno za drugo! Ta« – potvrdi on trljajući ruke i milo gledajući lijepi par – »to i ne može biti drukčije! Dođi, Margita!« – pozove on gospođu Gyulafi, koja je upravo ušla. – »Dođi, dobra moja kćeri! Sudjeluj u našem veselju! Moja Gizela ima muža – Olivera!«

Stari je Mikola bio izvan sebe od sreće. A sve je to činio tako naglo, toliko živahno da se, dok se okrenula, Gizela našla u Abafijevim rukama. Sve joj se to činilo kao san. Ali san je bio nebeski, a ona se nijemo privila na grudi mladića kao da se boji probuditi.

U Margitinim očima zaskvijetlila je suza. On je bez riječi prigrlio Gizelu k srcu, plemenita duša!

Možemo imati još samo jedno pitanje: je li brak bio sretan?

Abafi je volio Kristiernu. Vidjeli smo kako je u toj ljubavi bilo nečega viteškog, romantično uzvišenog. On se za svoju damu u potpunosti žrtvovao u tom duhu, usrećivši onu koju je zvijezda njegova života, Kristierna, dovela među njegove ruke, koju je ona nazivala svojom, čija je sreća i nju umirila.

Abafi je vjerovao kako njegova ljubav nije tajna pred Kristiernom. A koliko je to bilo vjerojatno, jasno je. Moralna produhovljena žena napokon je otkrila sve njegove tajne. Jer pred nježnom ženskom taktičnošću muška ljubav, koliko god bila prikrivana, ne može dugo ostati tajnom, stoga je bilo svrsishodno dušu mladića usmjeriti u drugom smjeru. Gizelu je voljela, smatrala ju je jednom od najzanimljivijih stvorenja. Znala je da je Abafi voli. Poznavala je Kristiernu romantičnu privrženost Olivera prema njoj i vjerovala je da će strast s kojom se prema njoj ponaša u drugim okolnostima možda biti blaža te će na kraju, u blizini izvanredno zanimljive osobe kao što je Gizela, koja k tomu obožava Abafija, s vremenom prepustiti

mjesto drugim osjećajima.

Abafija smo već vidjeli u tolikim okolnostima da potpuno poznajemo njegovo razmišljanje. Vidjeli smo ga kako je od podlog, u svakom pogledu lošeg čovjeka potihom postao izvanredan, u svim aspektima plemenit, zanimljiv i poštovanja vrijedan muškarac. Kako se u njemu ta lijepa usmjerenost k savršenstvu zbog romantične beznadne ljubavi pretvorila u uzvišenu kićenost i koliko ga je ta romantična ljubav učinila spremnim žrtvovati i svoju životnu sreću! Ali vidjeli smo i koliko je Abafi čovjek od riječi. Kako on ništa neće učiniti polovično, kao i koliko moć nad njegovim srcem ima osjećaj zahvalnosti i obveze. Znajući sve to, lako će nam biti shvatiti da je on, iako nije bio unaprijed sretan, bio miran. Koji lijepi poziv, učiniti sretnom posvojenu Kristierninu kćer! Tako je on razmišljao. Dobiti pogled odobrenja od one koju neizrecivo voli i cijeni, ispuniti dužnost, i to ne polovično, i ne dajući do znanja da samo to čini, nego u potpunosti onako kako njemu doliči! To je bio lijepi plemeniti put koji ga je očekivao.

A koliko je mnogostruko Gizela to olakšala, Gizela s kojom je bilo nemoguće biti u tako tijesnom i nježnom odnosu, a da je duša ne zavoli.

Za Abafija, kakvoga mi poznajemo, mogli bismo vjerovati da je prema Gizeli zasada bio više pažljiv, suosjećajan, viteški poštovatelj, kao muž. A s obzirom na to da njihovu savezu nisu prethodili slatki, čisti prethodni osjećaji ljubavi, radost, milost i novost istih Gizelu su usrećili u braku.

Gizela je bila jedna od najsavršenijih žena Erdelja. Nju je trebalo često izbliza vidjeti da bi izazvala ono poštovanje kojega je bila toliko dostojna. Njezina duhovnost izražavala se djelima, a ne riječima. Čistoća, skromnost: te je dvije riječi opisuju u potpunosti. Ona je voljela Abafija kao nitko drugi. I u toj se mjeri uspjela njemu prilagoditi, u toj mjeri pogađati njegove strasti, običaje, pa i misli, da njezin muž nije mogao bez suosjećanja i zahvalnosti gledati na to nevino, čisto anđeosko stvorenje.

Vidjeli smo koliko je Gizela bila sramežljiva. Od svakoga malog straha srušila bi se s nogu. To zasigurno nije moglo biti po volji Abafija, iako njegova nježnost nije dopuštala da to na bilo koji način pokaže svojoj supruzi.

Gizela za sve bogatstvo svijeta nikada ne bi sjela na konja.

Tko bi mogao opisati Abafijevu iznenađenost kada ga je jednom, vraćajući se iz lova, dočekala njegova lijepa supruga jašući pred njega na najživljemu konju.

Tako je tiho savez koji ih je povezivao postao sve tješnjim i tješnjim.

Abafi je jednom trebao službeno ići u Beč. Njegova udaljenost od dobre i lijepe Gizele rastjerala je konačno tamu u njegovoj duši. Osjećao je koliko mu je Gizela potrebna. Osjećao je s prvom čistom i uzvišenom radosti sreće da voli Gizelu. Romantična uzvišenost je prošla! Gizela je učvrstila Abafija u životu. On se sada pretvorio u uočljivog, zanimljivog muškarca koji je za sebe mogao reći da je savršen, koliko savršen čovjek može biti.

Abafi je bio sretan. Margita Mikola živjela je za svoga sina. Svakodnevno je svjedočila sreći Olivera i Gizele. Ona nije poznavala više strasti. Ona je Abafija voljela do smrti. Perfektno biće kao što je Margita može voljeti samo jednom. Ali njezina načela i moral pobijedili su njezinu strast. Njezina je ljubav uzela oblik sestriinske ljubavi.

Ona je odgojila Gizelu. Sve što je znala, uglavnom je mogla zahvaliti Margiti.

Margita je poznavala romantičnu privrženost Abafija Kristierni. To nikako nije moglo izbjeći pozornosti toliko pamezne žene. Ona je potvrdila Kristiernu u planu čiji je uspjeh tako donekle mogla i sebi pripisati. I to s koliko samoodricanja, koliko skromnosti! To se vidi i po tome što je Abafi cijelo vrijeme jedino Kristierni pripisivao ono što se bez Margite vjerojatno ne bi dogodilo.

Da, ona nije poznavala više strasti. A draga Mikolina kuća, posebno kada bi i Abafijevi tamo boravili, bila je veselija i sretnija no ikada.

Margita je udovicu, gospođu Timár, bogato nagradila, a njezini potomci i danas je blagoslivljaju. A nije zaboravljena ni negdašnja dadilja maloga Bálinta.

Sudbina Kristierne i kneza poznata je iz povijesti Erdelja. ⁽⁵⁾ Knez je 1599. godine predao kneževstvo kardinalu Andrásu Bátoriju, ali ponovno je zažalio. Napokon, nakon mnogih preokreta, lutao je mnogim dijelovima Erdelja. Razveo se od lijepe i od svih voljene i cijenjene supruge, a ona se kasnije vratila

svojim roditeljima.

Marko Deli još se jednom pojavljuje u povijesti Erdelja, za vrijeme vladanja Andrása Bátorija, sa svojom divljom skupinom, tada već kao ozbiljan i u ratovima istreniran muž. Njegove muze, drage Izidore, koja bi ga ponekad upoznala s blažim osjećajima, nije više bilo.

Bračna sreća Abafija bila je poslovična u Erdelju. Spomen na Kristiernu bio mu je drag do kraja života, kao i dragoj Gizeli koja je upravo njoj mogla zahvaliti svoju sreću. Često bi Abafi govorio Gizeli, pred kojom nije imao tajni otkad ju je volio: »Sudbina je sve riješila na najbolji način. Ono što me privlačilo Izidori, bila je zahvalnost i žaljenje. Prema Margiti Mikola u grudima osjećam najdublje poštovanje izmiješano s bratskom ljubavi. Kristierna je moje grudi ispunila romantičnom uzvišenosti i dok ovo srce kuca, njezina će slika živjeti u njima. Njoj mogu zahvaliti svoju dragu suprugu. Ali ono što prema tebi osjećam, o dobri, dragi, blagi anđele! To je ljubav, da, da!« – reče on plamtećeg lica, strastveno grleći najljepšu ženu Erdelja. – »To je ljubav!«

(Kraj)

DVIJE RIJEČI O MORALNOM UTJECAJU I POETSKOJ PRAVDI, KAO

DODATAK

Svaki dobar roman, novela, priča treba imati neku glavnu ideju i nju dokazati.

Ako se to učini ispravno, nastaje moralni utjecaj koji može biti izravan (direktan) ili neizravan (indirektan).

Ako se moralna stvar opisuje živim, očaravajućim bojama i čitatelja, na način da zavoli priču, potiče da je slijedi, moralni je utjecaj izravan.

Ako prikazujemo zločinca i dajemo prigodan opis i vjernu sliku o njemu, i time uspijemo izazvati gađenje naspram zla, utjecaj je obratan. Željni smo moralne stvari budući da je autor uspio ogaditi nam kukavicu, zloga, podlog čovjeka.

Obje vrste toga moralnog utjecaja bit će efektne kod obrazovanog čitatelja mislioca. On je kadar shvatiti i jedno i drugo. Ali u slučaju neobrazovanog ili površnog čitatelja koji se bavi samo tijekom priče, a malo ili uopće ne mari za smjer, aluziju, psihologiju, neosporno će se drugi, to jest obratni moralni utjecaj prije i s većom vjerojatnošću izgubiti no prvi, to jest izravni utjecaj, stoga tamo gdje veći dio čitateljske publike nije puno čitao, spisatelj će, ako su mu namjere čiste, prije postići svoj cilj ako će u svojim radovima težiti postizanju izravnoga moralnog utjecaja.

Jedan dio čitateljske publike, onaj najobrazovaniji, upoznat je i s literaturom drugih naroda te su stoga i njegovi zahtjevi veći. Drugi je dio pak čitao manje i loše; spisatelju će biti teško postići da ga oni shvate. Postoji, na kraju, jedna vrsta onih poremećenih umova, oni koji ili sve žele ukalupiti u neki zamišljeni obrazac ili pak sve žele uspoređivati sa sustavom nastalim u njihovoj glavi. Koji ne mogu i ne žele shvatiti kako pjesnik prestaje biti pjesnikom u onom trenutku kada se njegov

let stisne među ograde. Spisatelj svugdje nailazi na zastarjele poglede, iskrivljene ocjene i nastrane pojmove te su najznačajnije strane njegova rada izgubljene.

On, međutim, mora biti prisutan u sadašnjosti kako bi stekao čitatelje te je stoga prinuđen više se baviti vanjskim životom koji je više po ukusu većine, nego unutarnjim koji zabavlja samo obrazovanijeg čitatelja.

Moralni utjecaj pjesnik crpi ili iz stvarnoga svijeta ili iz nekog zamišljenog, boljeg ili lošijeg od postojećega. Ima onih koji stvaraju svijet koji nije postojao, niti će postojati. Njihov se plan temelji na razočaranju te pomoću zamišljenih događaja hirovite Utopije žele postići moralni utjecaj.

Čitatelja koji voli razmišljati ništa ne može više slomiti ili poremetiti njegov moralni utjecaj više nego misao da ono što je pročitao postoji i može postojati samo u knjizi, ali ne i u stvarnomu svijetu.

Drugi, pak, pisci život i svijet shvaćaju onakvim kakav on uistinu jest. Njihov život nije život iz romana, njihovi likovi nisu zamišljeni likovi, nego vjerni opisi događaja i osoba onoga postojećeg svijeta u kojemu živimo i koji hodaju među nama.

U stvarnomu svijetu ne jednom pobjeđuje neki zločinac, i ne jednom ga poštuju. Koliko, pak, puta on vidi uspjeh svojih niskih podvala, dok je dostojan, pošten, moralan čovjek pregažen, zaboravljen, izložen nepažnji, a možda čak i prijeziru javnosti.

U stvarnomu svijetu poetske pravde (poetische Gerechtigkeit) nema. Ali ima vječnih istina koje, pobijedilo zlo makar i tisuću puta, pao moral makar i tisuću puta, ostaju vječne istine u kojima, kako god tekla i završila sudbina pojedinaca, postoji duboka moralna pouka.

Ova je moralna pouka uglavnom obratna (indirektna) ili posredna te iziskuje dublju psihologiju od naizgled izravne moralne pouke crpljene iz događaja zamišljenoga, umjetnog svijeta.

U ovomu potonjemu izmišljenom svijetu pravda nikada ne izostaje, ili samo iznimno rijetko. Moral se uglavnom nagrađuje, a zlo se kažnjava. A ako ponekad okolnosti, grčki fatum ili bilo što drugo prouzrokuje nesretan kraj moralne osobe, to odmah prati strogo kažnjavanje onoga tko je tu nesreću uzrokovao. To

utječe na neke mozgove i stvara prolazan i površinski pogled, ali u svojoj utrobi nosi opasno sjeme pokvarenosti. Naime, um se navikne predodžbu o moralu povezivati sa slikom uspjeha, a predodžbu o kažnjavanju sa slikom zla te na taj način prvo neće voljeti radi sebe, a potomje neće mrziti radi sebe.

Izravna ili obratna moralna pouka crpljena iz tijeka stvarnoga svijeta uvijek je sigurnija jer se temelji na stvarnosti, a ne na razočaranjima.

Čak i oni slučajevi u kojima zlo izbori pobjedu nad moralom sadrže u sebi duboku praktičnu i moralnu pouku. Površnost može sumnjati u to, ali duboko promatranje dovest će do te istine.

Može li, primjerice, postojati ljepša scena od praćenja morala u borbi s protivnikom. A čak i ako padne, ako ga umjesto poštovanja, uspjeha i sreće prate sramota, gubitci i nesreća, već i gorak osjećaj koji obuhvati čitatelja, uzrujavanje koje stišće njegovo srce, dokazi su djelovanja dubokoga moralnog utjecaja.

Ako djela nekog zločinca prate uspjeh i sreća, on će postati tisuću puta omraženijim u našim očima. Stajat će tada usamljen, okružen svojom odvratnosti, istovremeno ga mrzimo i uzrujavamo se zbog njega: tako je utjecaj dvostruki. Ako neki zločinac padne, naše će se uzrujavanje pomiješati s nekim sažaljenjem te će to oslabjeti moralni utjecaj ili će, izazivajući nasladu osvete, potkupiti naše srce.

Posljedica toga kratkog razmatranja jest da su realne slike crpljene iz stvarnoga ili njemu sličnoga svijeta uvijek sigurnije, ali i da je nemoguće uskočiti u njihovo ispravno shvaćanje, već se za to treba pripremiti, te da je došlo vrijeme da čitatelje, a i one koji ne čitaju, koji su priviknuti sanjarenju, spustimo s oblaka.

BILJEŠKE

(1) Lászla Szalánczija je Sigismund Bátori iskoristio za više važnih poslanstava.

(2) Poznati trgovac u ono vrijeme u Klužu koji je ne samo jednom pružio financijsku pomoć knezu.

(3) Šaljivi naziv za Poljaka zbog kose koja je na prednjem dijelu bila šišana na kratko.

(4) Moji izvori šute o drugim dvama napadačima. Vjerojatno su bili podli plaćeni ubojice.

(5) Smatram potrebnim iz povijesti Erdelja *) ovdje kratko zabilježiti ono što se odnosi na Sigismunda Bátorija.

Godine 1576. erdeljski vojvoda Stjepan Bátori izabran je za poljskoga kralja. Upravljanje Erdeljom prepustio je Kristófu Bátoriju, čiji je sin, Sigismund, kada je Kristóf 1581. godine preminuo, imao samo 9 godina, te su Erdeljom u njegovo ime upravljali savjetnici.

Nakon smrti Stjepana Bátorija 1586. godine, 1587. Sigismund je putem izaslanstva zatražio poljsku krunu, ali bezuspješno.

Godine 1594., dakle, godinu dana nakon početka naše priče, Sigismund je, vjerujući kako mu Boldizsár i András Bátori rade o glavi, dojurio u Kövár. Ali uskoro se, požalivši zbog nagljenja, vratio. Tada ga prvi put vidimo u ovoj priči.

* Vidi povijest Farkasa Betlena: *Transylvania etc.*

O PISCU

Baron Miklós Jósika rođen je 28. 4. 1794. godine u Tordi (Transilvania), u aristokratskoj obitelji. Nakon završenoga pravnog fakulteta (1811.) ulazi u vojsku i pridružuje se konjičkoj regimenti. Poslije bitke kod Minicia (Italija, 1814.) dobiva čin poručnika, a 1818. godine napušta vojsku te se vraća u Mađarsku i postaje članom parlamenta. U to vrijeme počinje pisati i do 1848. godine izdaje veći broj novela, priča i novinskih kolumni.

Njegov prvi roman *Abafi*, napisan 1836. godine, temelj je njegove literarne reputacije. U njemu daje živu sliku Transilvanije u to doba, u vrijeme Sigismunda Bátorija. I svi ostali njegovi romani uglavnom su povijesnoga karaktera i pisani su gotovo u cijelosti iz anala vlastite zemlje.

Zbog podrške revolucionarnom pokretu u zemlji prepoznat je i izabran kao član Odbora nacionalne obrane. Nakon kapitulacije kod Vilagosa (1849.) osuđen je na smrt te napušta zemlju i bježi u Dresden, a potom u Bruxeless, gdje anonimno nastavlja svoju književnu potragu.

U Dresden se ponovo vraća, gdje i umire 27. 2. 1865. godine.

RJEČNIK MANJE POZNATIH RIJEČI

Napomena:

Kako bismo tekst učinili što razumljivijim čitatelju, priredili smo mali rječnik manje poznatih riječi, u čemu smo se poslužili Velikim rječnikom hrvatskoga jezika Vladimira Anića.

arslan - hrabar, srčan čovjek; junak, nasilnik

bisage - dvostruka torba obično od kože, nosi se prebačena preko ramena ili se veže na sedlo ili samar

čako - časnička svečana kapa u konjaništvu i topništvu za vrijeme Habsburške Monarhije

drndalo - naprava kojom se razrjeđuje, raščešljava zgrudana vuna, ono čime se drnda

gajtan - upredena ili pletena vrpca koja služi za porublјivanje odjeće, za ukras ili vezivanje

hambar - spremište u kojemu se čuva žito, gospodarska zgrada za držanje žitarica poslije žetve; žitnica

kalpak - ratnička kapa, pokrivalo od metala za zaštitu glave i vrata; kaciga

kićanka - resa od deblјih vunenih i sl. konaca koja služi kao ukras i visi (na nekom dijelu odjeće, pokrivaču, dijelu konjske opreme itd.)

kupica - čaša vina, čašica

mehana - ugostiteljsko mjesto vrlo skromne ponude i usluga

paladin - onaj koji prednjači u viteštvu; junak

saftjan - fino izrađena ovčja ili kozja koža

skutonoša - osoba koja pridržava skute duge svečane haljine

šindra - građ. cijepane jelove ili hrastove daske kojima se pokrivaju kuće; s jedne strane po dužini izlijeblјene, s druge istanjene

ugar - jednogodišnji (ili čak dvogodišnji) odmor polјodjelskog tla sa svrhom da mu se obnovi plodnost

unkaš - prednji uzdignuti dio sedla; jabuka

vendeta - osveta

SADRŽAJ

Slovo izdavača	5
Predgovor	13
- PRVI DIO -	
Seoska nastamba	17
Amazonka	23
Nitkov	26
Veselje	30
Abafi	33
Kluž, 1594.	38
Drveno postolje	43
Tri dame	47
Kuća raša	50
Crveni čovjek	56
Posljedice kladenja	63
Govornik	69
Gostionica	73
Mali Tobijaš	79
Vrisak	85
Mikolina kuća	90
Živi kip	99
Hir	101
Bilješke	108

- DRUGI DIO -

Cetatea Boli	115
Munja	124
Crni vitez u ponoć	128
Dvorana za ples	134
Trenčivar	140
Mate Tornyá	143
Labuđi vitez	146
Kositreni vitez	153
Lijepi par	156
Ratne pripreme	160
Kupanje	164
Bátori kao vođa	170
Bitka i njezine posljedice	177
Zahvalnost i smrt	183
Mali Zsiga	192
Beznadna želja	199
Gizela	206
Dodatak	211
Bilješke	215
O piscu	217
Rječnik manje poznatih riječi	219